AIDAI

1 9 4 8
SAUSIS
NR. 10

PETRAS KIAULĖNAS
GALVUTĖ (anglis)

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1948 METAI SAUSIO MĖNUO NR. 10

MACHIAVELIZMAS

JULIUS KAKARIEKA

„Jei trūksta valstybei teisingumo,
kas ji yra, jei ne didelė plėšikų gauja!"
AUGUSTINAS

MACHIAVELLIO GYVENIMAS

Niccolo Machiavelli gimė 1469 metais Florencijoje, Dantės tėviškėje. Jis buvo senos bajoriškos, bet jau nuskurdusios giminės atžala. Jo tėvas buvo juristas ir vertėsi įvairiom valdinėm tarnybom. Kaip tėvas, taip ir vaikai turėjo jieškotis šioj srity pragyvenimo šaltinių. Niccolo Machiavelli, baigęs teisės mokslus, greit padarė gyvenimo karjerą. 1498 metais jis jau antrasis Florencijos respublikos kancleris, kuriam priklausė užsienio ir krašto apsaugos reikalai. Šiose pareigose jis išbūna ligi 1512 metų.

Tai laimingiausias jo gyvenimo laikotarpis. Savo valstybinės tarnybos metu jis daug kartų važinėja po užsienio valsybes. Jis aplanko kaimynines Italijos valstybes, su įvairiom diplomatinėm misijom Vokietiją, Prancūziją ir Šveicariją. Kaip Florencijos įgaliotinis, jis praleidžia kelis mėnesius Caesare Borgia (garsiojo Aleksandro VI sūnaus) vyriausioje būstinėje, kai šis vedė baisų naikinamąjį karą prieš Bažnytinės Valstybės vasalus Romagnoje. Susitikimas su Cezare Borgia turėjo labai didelės įtakos Machiavellio dvasinei evoliucijai. Jis buvo jai lemtingas, tartum kokia hipnozė. Vėliau Machiavellio politiniuos raštuos dažnai atsispindi demoniška Cesario Borgios figūra. Vis daugiau stilizuojama ir apoteozuojama, ji netenka istorinės tiesos, bet, nežiūrint to, ji sužavi Nietschę ir III Reicho ideologus, kaip Übermenscho politinis idealas.

Be diplomatinės veiklos Machiavellis turėjo tam tikrų nuopelnų ir kariuomenės organizavimo srity. Jis buvo kūrėjas vad. „tautinės milicijos" — iš tautos mobilizuojamų ginkluotų pajėgų, kurios turėjo pakeisti nepatvarią ir tuo metu labai išsigimusią samdomos kariuomenės sistemą. Bet ši idėja buvo dar perankstyva. Ji galėjo būti realizuota, tik išgyvenus visuomenei tam tikrą socialinę evoliuciją. Todėl Machiavelliui teko susilaukti daug smūgių ir nusivylimų. Bet ateitis jam priklausė. Jis tai visa savo būtybe jautė.

Žlugus 1512 m. Florencijos respublikai ir grįžus autokratiškajai Medici giminei, Machiavelliui prasideda sielvarto ir skurdo dienos. Jis atleidžiamas iš tarnybos, įmetamas į kalėjimą, torturuojamas, vėliau ištremiamas iš miesto. Nuo 1513 metų jis gyvena savo ūkelyje ties San Casciano, netoli Florencijos. Išjungtas iš bet kokios politinės veiklos, jis su didele širdgėla turėjo stebėti tolimesnės politikos eigą, kurioje jis jau nebegalėjo dalyvauti. Jo politiška prigimtis izoliaciją pergyveno kaip skaudų prakeikimą, kaip likimo ironiją. Tačiau jis nežinojo, kad likimas gerai apie jį manė ir jam žadėjo laurų vainiką, tik jau kitoj srity. Ištrėmimas ir vienatvė, ne valstybinė tarnyba, padarė tai, kad Machiavellio vardas buvo įrašytas į istorijos puslapius. Politinės akcijos stoka jį pastūmėjo į politinę kontempliaciją, ir šioj srity jis sukūrė vertingų dalykų. Turėdamas daug laiko, jis pasinėrė į antikinių autorių studijas ir ėmė pats vis daugiau rašinėti. Tremtyje jis sukūrė savo didžiuosius kūrinius: „Il principe" („Kunigaikštis"), „Discorsi" (Tito Livijaus pirmosios dekados komentarai), „Arte della guerra" (Karo menas) ir Storie Florentine (Florencijos istorija). Pastarąjį veikalą Machiavellis parašė, paragintas kardinolo Gulio Medici (vėlesniojo popiežiaus Klemenso VII). Tai buvo turbūt svarbiausia misija, pavesta jam Medici giminės. Jo pastangos atgauti jų malonę ir grįžti atgal į politinį gyvenimą ilgus metus liko bergždžios. Nieko negelbėjo ir 1516 metais Lorenzui Medici dedikuotas „Il principe". Lorenzo mirė greičiausiai jo visai neskaitęs, nors šiuo veikalu Machiavellis jam linkėjo tapti visos Italijos valdovu. Tiesa, nuo 1519 m. Machiavellis jau panaudojamas kai kuriems politiniams uždaviniams. Bet tai daugiausia antraeiliai ir juokingai menki uždaviniai, kurie jokiu būdu negalėjo patenkinti jo neramios sielos polėkių. Po 1527 metų perversmo, kuris privertė Medici'us vėl išbėgti iš Florencijos, Machiavelli, kaip senas respublikonos, pasiūlė atstatytajai respublikai savo paslaugas. Jis norėjo sugrįžti į senąjį valstybės sekretoriaus postą. Tačiau ir

1

šį kartą, jau paskutinį jo gyvenime, jo karštas troškimas neišsipildė. Dėl tariamo opurtunizmo, pataikavimo Medici giminei, jo prašymas buvo Valstybės Tarybos atmestas. Vieną kartą iš politinių vėžių išmestas, jis jau nebeįstengė į jas atgal įeiti. Greit po to jis mirė (1527 m. birželio 22 d.). Mirė jis savo gimtajam mieste Florencijoj, visų pamirštas ir apleistas.

MACHIAVELLIO POLITINĖ DOKTRINA

Machiavellis savo valsybės koncepciją paėmė iš antikinio pasaulio ir ją papildė renesanso epochos dvasios produktais. Jis yra vienas ryškiausių antipodų krikščioniškiesiems viduramžiams, kurie buvo linkę į teokratiją. Jis jau nebemato valstybėje Dievo valios pasireiškimo, kaip viduramžių autoriai. Jo valstybė — nebe Dievo noru atsiradusi institucija, bet tik natūralus dviejų elementų gaminys: gamtos ir istorijos. Machiavelinė valstybė yra jau sekuliarizuota.

Renesansas atsinešė su savim naują pasaulėžiūrą: antropocentrizmą. Jis pastatė gyvenimo centre žmogų ir jo žemiškus reikalus. Tai buvo antitezė viduramžių teocentrizmui, kuris pasaulio centre matė Dievą. Renesansas griovė krikščioniškąją mistiką ir skelbė individo autonomiją: jo išlaisvinimą iš senųjų varžtų. Ši autonomija turėjo paskatinti laisvą visų žmogiškosios prigimties galių išsivystymą. Renesanso idealas buvo pilnutinis žmogus: tiek fiziniu, tiek dvasiniu atžvilgiu. Tačiau pusiausvyros jis neišlaikė. Kovodamas prieš viduramžių spiritualizmą, jis perdaug užakcentavo biologinį prigimties pradą.

Šią biologizmo nuspalvintą individo autonomiją Machiavellis pratęsė nuo savo idealinės į valstybės plotmę. suautonominta valstybė turėjo siekti to paties: laisvo visų savo jėgų išskleidimo. Ji atpalaiduojama nuo bet kokio aukštesnio dvasinio autoriteto saitų, kaip pvz. religija, bažnyčia, moralė, ir palenkiama tik natūraliems gamtinio proceso dėsniams. Į nudieninius gamtos dėsnius atremtas politinis principas jai pasidaro absoliutas, nesubordinuojamas jokiai nelygstamai vertybei. Jis pats tampa nelygstama vertybė. Machiavellio įsitikinimu, šis politinis principas yra vienintelė tikra ir reali jėga, neturinti net sau konkurencijos. Jei Machiavellis kalba apie religiją arba moralę, jis paprastai turi galvoj ne ką kita, kaip valstybinę religiją ir valstybinę (sociologinę) moralę. Nei vienai, nei kitai Machiavellis nepripažįsta absoliutumo. Jos jam yra tik išvestinės, antraeilės vertybės, priklausančios nuo natūralių politikos dėsnių.

Tuo būdu Machiavellis nuosekliai eina prie valsybinio absoliutizmo. Jo valstybė monopolizuoja sau visų visuomeninių klausimų sprendimą. Ji naudojasi suvereninių sprendimų galia, todėl ji panaikina visas tas instancijas, kurios galėtų būti už ją aukštesnės.

Tačiau klaida būtų manyti, kad sekuliarizuota Machiavellio valstybė visiskai neturi metafizinio pagrindo. Taip nėra. Šalia mūsų protu suvokiamų gamtinių dėsnių, veikia čia taip pat irracionalinės jėgos — „virtu ir fortuna" — kurios gali būti suprastos tik kaip mitas. Šis mitas gimė iš Machiavellio politinio sielvarto. Kiekvieną kartą, kai jis bandydavo palyginti ano meto Italijos politinę tikrovę su didžiąja jos praeitimi, senaisiais amžiais, jis turėdavo pajusti baisų ir skausmingą kontrastą. Iš vienos pusės Italijos valstybėlių politinis susiskaldymas, bejėgiškumas ir susmukimas, iš kitos pusės Romos respublikos jėga, tvarka ir didybė. Beanalizuojant šį neišlyginamą kontrastą, gimė Machiavellio fantazijoje „virtu" sąvoka. Virtu — tai metafizinė substancija, kuri savaime ir palaiko tautų politinį gyvenimą. „Virtu" yra sunkiai išverčiama sąvoka. Ji nėra „dorybė" (lot. virtus), paprasta etine to žodžio prasme. Ji, tiesa, suima į save etinį turinį, bet jos reikšmė yra kur kas platesnė. Ji yra daugiau gamtos jėga, gaivališka energija, kuri apvaldo žmogų. Ji reiškiasi galybės ilgesiu, valdžios geismu, nepalaužiamu valingumu. Čia nuostabiai tinka Nietsches „Der Wille zur Macht". Šios substancijos persunkti žmonės ir tautos paprastai būna drąsūs, vyriški, karingi. Jie turi didelių polėkių ir ambicijų.

Virtu, Machiavellio įsitikinimu, yra išbarstyta visoje žemėje, ir jos kiekis visais laikais yra pastovus. Didžiausioji pasaulio istorijos paslaptis — tai jos nuolatinis judėjimas, cirkuliacija. Šiame „virtu" judėjime Machiavellis mato dvi ryškias tendencijas: sklaidymosi ir koncentravimosi. „Virtu" arba išsisklaido plačioj erdvėj, arba susikoncentruoja tam tikruose punktuose. Ten, kur susidaro jos didesnis kiekis, tautai ateina žydėjimo ir galybės laikotarpis; kur ji smulkiai išsibarsto, prasideda išsigimimas ir nuosmūkis. „Mes iš istorijos žinome,[1]) sako Machiavellis, kad senosios imperijos tai kilo tai smuko dėl savo papročių kitimo; bet pasaulis visad liko toks pats, tik su tuo skirtumu, kad virtu, kuri pradžioje Assirijoje žydėjo, vėliau buvo persodinta į Mediją ir Persiją, kol pagaliau ji pasiekė Italiją ir Romą. Po Romos imperijos žlugimo neiškilo nė viena ilgaamžė valstybė, kuri būtų savyje sukaupusi viso pasaulio virtu; virtu dabar yra pabirusi tarp daugelio narsių tautų."

Machiavellis nenurodo priemonių kurių pagalba būtų galima virtu pritraukti arba amžiams pririšti prie vienos valstybės. Jis tą klausimą apeina, nes jo akimis, virtu cirkuliacijos dėsniai žmogui nežinomi ir nesusekami. Tačiau jam labai rūpi kitas klausimas: kaip išnaudoti tautoje esantį jos kiekį. Machiavellis žino, kad iš italų tautos virtu dar nėra visai į išnykusi. Nors moralinis ir politinis pakrikimas yra be galo didelis, galima sakyt, visuotinis, — virtu dar šiek tiek rusena tautos gelmėse. Ji užversta griuvėsių, užnešta dulkių, bet ji dar gyva. Reikia tik ją pažadinti, prikelti, panaudoti. Kaip pagrindinę sąlygą jai pasireikšti Machiavellis nurodo tvarkos ir drausmės įvedimą valstybės viduje. Tik tuomet esą įmanomi dideli polėkiai ir drąsūs žygiai.

Antra didžioji gamtos jėga, taip pat gaivališka, akla ir neapskaičiuojama, yra vad. „fortuna". Siaurąja prasme fortuna yra laimė, platesne — lemtis, likimas, žvalgždžių konsteliacija. Machiavelinė fortuna apsprendžia pusę arba truputį daugiau mūsų veiksmų. Bet ji nenulemia visų veiksmų. Absoliutus fatalizmas Machiavelliui yra svetimas. Jis mat turėjo labai aktyvią prigimtį ir buvo akcijos žmogus. Todėl likimui jis nenori nusilenkti ir veda su juo kovą. Savo „Kunigaikštyje" Machiavellis duoda labai vaizdingų patarimų, kaip reikia kovoti su likimu, kai šis mums pasidaro nepalankus ir priešiškas. Machiavellis siūlo savo skaitytojui arba atvirą kovą, smarkią ir ryžtingą, arba gudrų ir elastišką prisitaikymą (prie politinės situacijos), kuriuo neretai pavyksta fortuną apgauti, suklaidinti. Ši nepaliaujama kova, kuri sudaro istorinio vyksmo turinį, yra savo gelmėse kova tarp virtu ir fortunos, nes kovoti tepajėgia tik virtu turįs ir jos palaikomas žmogus. Šių dviejų gyvų energijų grumtynės tiek aptemdo Machiavellio sąmonę, kad jis neberanda jokios aukštesnės pasaulio istorijos prasmės.

Machiavellis buvo tikras italas ir nuoširdus patriotas. Jis nešiojosi savo širdy karštą troškimą pagelbėti puo-

[1]) Discorsi, I, 2, 123 p. (Klassiker der Politik", Band II, Berlin 1922).

lusiai tėvynei, savo patarimais ir darbais pagreitinti virtu atgimimą. Visa jo politinė mąstysena yra persunkta ir apspręsta šio troškimo. Todėl Machiavellį mažai domina abstrakčios spekuliacijos apie valsybės esmę, apie žmonių bendruomeninio gyvenimo tikslus ir pan. Jam daug mieliau nagrinėti valdymo metodus, valdančiųjų taktiką, individo ir bendruomenės psichologiją. Machiavellis paliečia daugiau praktinės veiklos problemas, kurios kiekvienu momentu gali būti aktualios, negu valstybinę santvarką, kaip tokią. Dėl to yra nepaprastai sunku sukoncentruoti iš jo doktrinos vieną uždarą sistemą. Kiekviename žingsnyje tenka susidurti su spragom, nenuoseklumais ir prieštaravimais, kurių net ir labai išsami anlizė negali išlyginti ir sutaikyti. Machiavellis buvo įsitikinęs respublikonas ir demokratas, tačiau jo politiniuos raštuos yra labai stiprių tendencijų, vedančių tiesiog prie absoliutizmo arba dar toliau: prie modernaus totalizmo ir kolektyvizmo.

Valstybinio gyvenimo pradžią Machiavellis apžvelgia labai paviršutiniškai. „Pasaulio pradžioje,[2]) sako jis, kada dar buvo nedaug žmonių, jie gyveno išsisklaidę, kaip gyvuliai. Vėliau, kai jų giminė pagausėjo, jie būrėsi krūvon ir, kad galėtų sėkmingiau gintis, ėmė gerbti savo tarpe stipriausiąjį ir narsiausiąjį, jį padarė vadu ir jam pakluso". Kadangi žmogus yra iš prigimties blogas (tai M. labai stipriai akcentuoja), greit atsirado bendruomenėje įvairių negerovių. Norėdamas jų išvengti, protingas kunigaikštis išleido įstatymus, kurių nevykdymas suponavo fizines sankcijas. Įstatymai prievarta turėjo pataisyti blogą žmogiškąją materiją.[3]) Iš valstybės įstatymų, sako Machiavellis, „atsirado teisingumo sąvoka".[4]) Atsieit, pozityvinė teisė yra bet kokios moralės versmė. Toks perdėm pozityvistinis moralės supratimas iš pamatų griauna vidurinių amžių krikščioniškąją tradiciją. Tai, kas buvo tik funkcija, čia pasidaro argumentu ir atvirkščiai. Įprastinė gradacija apverčiama aukštyn kojom. Anksčiau iš religijos plaukiančios etinės normos turėjo būti įstatymų rodiklis. Dabar kitaip: valstybės interesu pagrįsti įstatymai turi apspręsti etines normas. Aukščiausias machiavelinės moralės kriterijus yra ne kas kita, kaip valstybės nauda, vad. politinis principas. Tik pagal jį vertina Machiavellio kunigaikštis visuomenėje atsiradusį blogį ir jieško būdų jam pašalinti, (leisdamas įstatymus). Apie religiją Machiavellis kalba tik tiek, kiek ji reikalinga tautoje jau esančiai moralei išlaikyti. Bet tos moralės atsiradimui ji neturi jokios įtakos. Kiekvienoj jaunoj tautoj, kuri pasirodo tarptautinėj arenoj, kurdama galingą valstybę, ir jos tautiniame didvyryje, kuris jai vadovauja ir leidžia įstatymus, Machiavellis mato didžiausią kvantumą (kiekį) virtu, tos paslaptingos politinės substancijos, kuri išjudina tautų politinį gyvenimą. Toji virtu, kaip minėjome, yra gaivališka jėga: ji reiškiasi savaimingai. Tačiau ji pilnai neišsiskleis ir neįgaus tobulų pavidalų, jei nebus tam reikalingų sąlygų. Pirmoji sąlyga, kurią stato Machiavellis, yra radikali valstybinio gyvenimo reforma, kuria panaikinama autokratinė monarchija ir įvedama respublika. Machiavellis yra monarchijos priešas. Ypatingai jis yra nusistatąs prieš paveldimąją monarchiją, kuri, jo manymu, greit išsigema ir tautą panardina didžiausioje vergijoje. Štai jo paties žodžiai: „Kai[5]) vėliau tautas ėmė valdyti ne renkami, bet paveldėjimo keliu atėję valdovai, jų įpėdiniai tuoj išsigimė, pamiršo savo pirmtakų dorybes ir pasidavė manijai, kad vienintelis valdovų tikslas pralenkti visus kitus puošnumu, ištaigingumu ir visų rūšių prašmatnumais. Tuo būdu valdovas pasidarė tautoje neapkenčiamas. Ir tos neapykantos jis ėmė bijotis. Nuo laisvės jis greit perėjo prie smurto veiksmų, ir tuo būdu atsirado tironija". Ši valdymo forma (tironija), Machiavellio įsitikinimu, gadina ne tik valdančiąją giminę, bet ir pačią tautą. Todėl jis reikalauja iš valstybės kūrėjo, iš to pirmojo tautos didvyrio, kad šis valstybei duotų tokią konstituciją (plačiąja to žodžio prasme), kuri ją įgalintų pačią valdytis, be monarcho pagelbos. Jis turėtų valstybinį gyvenimą taip sutvarkyti, kad net ir jis pats pasidarytų nereikalingas. Machiavellis nepagaili gražių žodžių legendariniam Romos kūrėjui Romului, kuris, padėjęs Romos valstybei pamatus, netrukus didžiąją savo neaprėžtos valdžios dalį perleidęs Romos senatui.

Machiavellio šventu įsitikinimu, geriausia valstybės valdymo forma yra respublika. Tačiau jis čia įveda vieną labai būdingą klauzulę, būtent, kad respublika gali būti sėkmingai įkurta tik toje tautoje, kurioje slypi tam tikra dozė virtu; tautoje, kuri yra išlaikiusi savo pirmykščius papročius ir sveiką moralę. Mūsų žodžiais tariant, respublikai yra reikalinga tam tikra vidinė kultūra, be kurios ji negali egzistuoti. Sugedusiai, praradusiai savo virtu tautai Machiavellis nepataria prisiimti respublikoniškų valdymosi formų. Tokią tautą respublika įklampintų į neišbrendamą chaosą. Todėl jai esą geriau pasilikti prie monarchijos.

Machiavellis prieina prie respublikos ne iš šių dienų matymo taško. Jam nerūpi nei taip aktualios dabar pilietinės laisvės, nei paskirų piliečių materialinė gerovė. Jo idealas yra kitoks: fizinė galybė, tai, ką vokiečiai vadina Machtstaat. Machiavellis kalba apie laisvę ir gerovę tik tiek, kiek jos reikalingos kolektyvui valstybei, bet ne paskiram asmeniui. Kolektyvo gi tikslas — ligi maksimumo išvystyti potencijoje glūdinčią jėgą ir siekti viešpatavimo. Šiam tikslui geriausia patarnaujanti respublika. Ji, Machiavellio manymu, gali pasiekti kur kas didesnės galybės, negu kitos santvarkos, nes ji sudaro sąlygas laisvai pasireikšti visom tautoje esančioms kūrybinėm jėgom, visiem talentam. „Jeigu[6]) — sako Machiavellis — sprendžiant iš Pilypo Makedoniečio ir Aleksandro Didžiojo, užtenka dviejų, vienas po kito sekančių, narsių valdovų, kad būtų užkariautas visas pasaulis, — tai kiek labiau tai turėtų pasisekti respublikai, kurioje ne tik du, bet be galo daug narsių vyrų gali vienas po kito būti renkami tautos vadais." Respublikoje visad galima iš daugybės talentų pasirinkti tuos, kurie savo temperamentu ir sugebėjimais labiausiai atitiks tą istorinį momentą, prieš kurį tauta bus pastatyta. Romos respublika buvo laiminga, nes ji turėjo lemiamom valandom (Punų kare) ne tik Skipioną Afrikietį, (Scipio Africanus), bet ir kunktatorių (Fabius Maximus Cunctator). Panašių pavyzdžių priduria jis ir daugiau.

Machiavellis labiausiai yra susižavėjęs Romos respublika, kuri esanti visų respublikų idealas. Romos respublikoje randa jis laimingą sintezę trijų valdymosi formų: monarchijos, aristokratijos ir demokratijos. Monarchinis principas įkūnytas konsulate ir diktatūroje aristokratinis — senate ir demokratinis — liaudies tribunate. Machiavellis nepripažįsta grynų valdymosi formų. Jis yra įsitikinęs, kad jos yra nepatvarios ir greit išsigema. „Monarchija[7]) išvirsta tironija, aristokratija — aligarchija, demokratija — anarchija". Todėl tik šių trijų formų derinys gali valstybę apsaugoti nuo iškrypimo pavojaus. Toks derinys savaime suponuoja tarpusavio kontrolę ir leidžia laimingai išbalansuoti įvairių luomų interesus. Luomų buvimą valstybiniam gyvenime

---

[2]) Discorsi, I, 2, 11 psl.
[3]) Fr. Meinecke „Einführung zu Machiavellis Fürst", 19 psl. („Klassiker der Politik", Band 8, Berlin 1923).
[4]) Discorsi I, 2, 11 psl.
[5]) Discorsi, I, 2, 12 psl.
[6]) Discorsi, I, 20, 55
[7]) Discorsi, I, 2, 11

Machiavellis pilnai pateisina, nes jo sąmonėj dar tebėra gyva organiškos viduramžių valstybės koncepcija. Tiesa, pavyzdžių savo išvedžiojimams jis ieško žymiai ankstesnėje epochoje. Jis kalba apie senąsias Romą, Spartą, Atėnus. Pastaroji valstybė (Atėnai) buvusi ne luominė, todėl ji turėjusi pergyventi kur kas daugiau vidinių audrų ir pavojų, negu tuolaikinės luominės valstybės: Roma ir Sparta. Reikia pripažinti, kad Machiavellio intuicija teisingai jautė atomizuotos liberalinės demokratijos pavojus, kurie ypatingai ryškiai iškilo prieš akis šių dienų visuomenei.

Kad ir prabėgom apžvelgiant Machiavellio politinę doktriną, dera atkreipti dėmesį į tuos, Machiavellio įsitikinimu, elementarius veiksnius, kurie palaiko valstybės egzistenciją. Tai yra valstybės įstatymai, religija ir ginkluotos pajėgos.

Machiavellio idealas yra teisinė valstybė. Ne tik valdiniai ir piliečiai, bet ir jų regentai turi veikti pagal įstatymus. Net ir valstybės įkūrėjas bei reformatorius yra siejamas įstatymų, kai tik juos išleidžia. Įstatymų nesilaikymas, jų nuolatinis pažeidinėjimas, veda monarchiją į tironiją, o respubliką — į chaosą. Įstatymų tikslas yra pašalinti iš viešojo gyvenimo bet kokią sauvalę. Machiavellis labai aukštai vertina Romos respublikos įstatymų leidėjus, kurie savo įstatymuos numatė net tokius dalykus, kaip rinkiminė propaganda, valstybės prokuratūra ir, pagaliau, diktatūra, būtina didelio pavojaus valstybės saugumui atveju. Romėniškoji diktatūra buvo, Machiavellio manymu, gera ir naudinga tik dėl to, kad tai buvo teisinė priemonė, įstatymais numatyta ir aprėžta.

Religijos aukščiausį vertingumą mato Machiavellis ne jos metafizinėj tiesoj, bet moralinėj įtakoj. Dievo ir pomirtinio gyvenimo sankcijų baimė padeda išlaikyti tautoje grynus papročius ir ugdo jos virtu. Bet tokios religijos idealas jau nebėra krikščionybė. Machiavellis yra šalininkas pagoniškos religijos, stovinčios valstybės tarnyboje; „religijos[8]), kuri skelbia šventaisiais tiktai tuos vyrus, kurie yra kupini šio pasaulio garbės". Apie krikščionybę Machiavellis yra tos pačios nuomonės, kurią vėliau išpopuliarino Nietsche. Krikščionybė — tai silpnųjų žmonių religija. Štai paties Machiavellio žodžiai: „Mūsų[9]) religija laimina ne veiklius, bet nuolankiai pasyvius žmones. Aukščiausią vertybę ji mato nusižeminime, atsižadėjine ir atsisakyme viso, kas yra žemiška. Anoji (t. y. pagoniška — Vert.) savo idealo jieškojo drąsoje, kūno stiprume ir visame, kas žmogui duoda jėgos. Jei ir reikalauja mūsoji religija, kad būtume stiprūs, tai tik kentėjimuose, bet ne dideliuos žygiuos. Toksai gyvenimo stilius padarė mūsų pasaulį silpną ir nepajėgų ir jį išdavė į niekšų rankas". Machiavellinė religija yra tik religijos iliuzija, nes ji stokoja absoliutinio vertingumo. Ji reikalinga tik tam, kad iliuzorinėmis pomirtinio gyvenimo sankcijomis apsaugotų tautą nuo jos gyvybei žalingų įpročių ir joje ugdytų fizinį pajėgumą. Ypačiai ši religija turi patarnauti kariniam auklėjimui, skatindama aistringą meilę savajai tėvynei ir kerštą bei neapykantą priešui. Mūsų dienomis Machiavellis būtų žavėjęsis japonų šintoizmo liekanomis ir Rosenbergo pastangomis atgaivinti Vodano kultą.

Trečiasis veiksnys, palaikąs valstybės egzistenciją, yra ginkluotosios pajėgos, kurios ne tik sėkmingiausiai garantuoja išorinį saugumą, bet ir yra geriausia politinės ekspancijos priemonė. Ginkluotosios pajėgos, Machiavellio tvirtinimu, turi būti mobilizuojamos iš savo tautos, bet jokiu būdu ne samdomos. Samdiniai, sako jis, yra bedieviai ir jų daliniai neturi jokio patriotizmo, nes formuojami iš įvairių tautybių. Todėl valstybei jie atneša daugiau žalos, negu naudos. Yra ir antrasis, pedagoginis motyvas, kurio dėlei Machiavellis atmeta samdomos kariuomenės sistemą. Machiavellis nori visą tautą supažindinti su karo amatu, kuris esąs nepaprastai paranki priemonė, norint joje ugdyti vyriškumą, patvarumą, drąsą ir visa kita, kas pakelia jos fizinę jėgą. Šią Machiavellio svajonę plačiausiu mastu realizavo naujausių laikų totalitarinės valstybės.

Mchiavellis labai gyvai jaučia, kad kiekvienai valstybei po žydėjimo ateina smukimo laikotarpis. Tačiau jis tiki, kad titaniškos žmogaus pastangos, visų jėgų įtempimas, gali dar prikelti tautoje užsnūdusią virtu. Nepaprastai ištvermingu darbu galima pašalinti storą korupcijos sluogsnį, kuris dengia politinį lauką, ir tuo būdu sudaryti sąlygas naujam žydėjimui. Tiesa, šis antrasis žydėjimas dažniausiai jau nebėra toks puikus ir žavingas, kaip kad valstybinio gyvenimo rytą, kada tauta su šviežiom jėgom išeina į tarptautinę areną. Atgaivinti tegalima tik tą virtu, kuri yra tautoje išlikusi, kuri nėra paslaptingu būdu nutekėjusi į kitą politinį lauką.

Šią kilnią misiją — pažadinti virtu — fortuna paprastai paveda vienam žmogui. Tai šventas Machiavellio įsitikinimas. Reformatorius turi būti vienas, kaip vienas yra valstybės įkūrėjas ir pirmasis įstatymdavys. „Daugelis[10]) — sako Machiavellis — netinka valstybėje tvarkai įvesti, kadangi jie dėl savo nuomonių skirtingumo nepažįsta to, kas yra teisinga". Ši Machiavellio idėja turėjo labai sugestyvios įtakos Hitleriui, kai jis kūrė Führerio mitą. (Būdamas kalėjime jis labai atidžiai skaitė Machiavellio raštus). Ji taip pat žavėjo Mussolinį, kuris skyrė net specialią studiją Machiavelliui išgarbinti.

Valstybės reformatoriui, tvirtina Machiavellis, yra leistos visos, net pačios žiauriausios, priemonės, kurios gali patarnauti jo misijai. Visi jo žygiai yra pateisinami, jei tik jie veda prie politino tautos atgimimo. Reformatoriaus valdžia turi būti neaprėžta, lygi Rytų despoto valdžiai. Tik tuo būdu bus įmanoma tautą ištraukti iš korupcijos purvo ir grąžinti į normalias valstybinio gyvenimo vėžes. Machiavellis pasitiki vien fizine jėga ir atmeta bet kokį humaniškumą. Jis net niekina tuos, kurie norėtų valstybę reformuoti savo moraline jėga bei autoritetu. Tai bejėgiai didvyriai. Jo paties ironiškais žodžiais „beginkliai pranašai". Vienas tokių yra Savonarola, florentietis ir Machiavellio amžininkas. Jam Machiavellis prieš pastato kitą savo amžininką, pagarsėjusį žiaurumu Cezare Borgia. Cezare Borgia nėra iš tikrųjų joks didvyris. Jis neprilygsta nei Mozei, nei Tesėjui, nei Romului. Antikinio pasaulio herojai yra už jį kur kas pranašesni. Tačiau jis imponuoja Machiavelliui. Jisai jį, galima sakyt, užburia. Jo stipri despotiška prigimtis, nepažabojamos ambicijos, virtuoziški veiklos metodai sužadina Machiavellyje šviesią nuojautą, kad virtu dar tebėra gyva jo tėvynėje. Cezare Borgia — tai viena iš nedaugelio jo epochos politinių asmenybių, sukaupusių savyje tam tikrą kiekį tos vertingos politinės substancijos, kurios gausumu buvo pertekus antikinė Roma. Borgios pasirodymas yra Machiavelliui tartum dangaus ženklas, kad Italija dar gali politiškai atgimti. Tiesa, Borgia greit žlugo, ir jis, iš tikrųjų, buvo ne italas, bet ispanas. Tačiau Maciavellis šventai tikėjo ir laukė, kad vieną dieną užgims Italijai kitas didvyris, kuris savo dideliais žygiais sukels tautoje politinį atgimimą.

Valstybės reformatoriui, kaip ir jos kūrėjui, Machiavellis stato tą patį reikalavimą, būtent: sutvarkius valstybę, pasitraukti ir užleisti vietą respublikai.

[8]) Discorsi, II, 2, 131

[9]) Discorsi II, 2, 131 Tačiau mirties valandą Machiavellis atsisakė savo pagoniškų prietarų. Jis priėmė sakramentus ir mirė kaip katalikas.

[10]) Discorsi I, 9, 29

V. K. Jonynas Piešinys

Šią politinio atgimimo idėją Machiavellis labiausiai išplėtoja savo politiniam romane „Kunigaikštis" (Il principe), iš kurio būtų galima sudaryti ištisą reformų doktriną. Machiavellinė reformų doktrina, kurią vokiečių kritikai labai taikliai vadina „Notstandslehre", yra savo pagrinduose labai paini ir prieštaringa. Šio straipsnio rėmuose nėra įmanoma nurodyti visų jos nenuoseklumų bei prieštaravimų. Mes pasitenkinsime konstatuodami du pagrindinius.

Pirmasis Machiavellio nenuoseklumas glūdi jo tezėje, kad reformatoriui, siekiančiam pašalinti iš visuomenės blogį, yra leistinos visos priemonės. Atseit, ir blogos priemonės reformatoriaus rankose pasidaro geros, jei tik jų reikalauja „laiko būtinumas" (necessita dei tempi). Labai teisingai pastebi vokiečių kritikas Hans Freyer, kad Machiavellio politinė alchemija eina taip toli, kad korupcija plus korupcija turėtų pagaminti auksą[11]). („Hier hat die Kritik gegen den zweiten und eigentlichen Machiavellismus einzusetzen, der die Alchimie des Politischen so weit treibt, aus Korrupton plus Koruption Gold machen zu wollen'"). Galima smarkiai paabejoti, ar įmanoma tokiom priemonėm pataisyti tautą ir jai vėl grąžinti respublikonišką santvarką. Greičiausiai, kad ne. Per daug radikalūs Machiavellio metodai veda labiau į sugedimą ir vergiją, negu į moralinį ir politinį atgimimą. Po despotiško ir žiauraus „principe" (à la Borgia) tautai bus reikalinga dar didelė evoliucija kad ji galėtų moraliai atsigauti ir pajėgtų demokratiškai tvarkytis. Machiavellio siūlomas smurto bei teroro kelias yra iš tikrųjų kelias atgal.

[11]) Hans Freyer „Machiavelli", Leipzig 1938, 150 psl.

Antrasis Machiavellio nenuoseklumas glūdi ambicingojo „principe" psichologijoj. Sunku patikėti, kad tasai valdovas, kuris be atodairos siekė valdžios, kuris plačiai vartojo apgaulę, klastą ir prievartą, — dabar, sutvarkęs pairusią valstybę, atiduotų jos vairą į tautos rankas. Įdomu, iš kur tiek daug pasitikėjimo tauta? Juk žmonės yra iš prigimties blogi! Machiavellis neturėtų pamiršti šių savo žodžių. Bet tai tik tarp kitko. Kur kas svarbiau yra tai, kad Machiavellio „principe" yra perdėm gamtinis, biologinis tipas. Jame pulsuoja gyvybė su visais savo instinktais ir aistrom, kurių nesaisto jokios aukštesnės dvasinės vertybės. „Principe" pažįsta tik vieną įsipareigojimą — kolektyvui, kurio išlaikymas yra jam aukščiausias, nelygstamas tikslas. Bet šis įsipareigojimas, jei jo nelydi jokie kiti, yra psichologiškai nepakankamas, kad priverstų garbės bei valdžios troškusį vyrą gera valia atsisakyti nuo laimėto sosto. Valdžios ir garbės geismas yra svaiginantis ir nepasotinamas. Su juo sunkiai tenka kovoti net aukštos krikščioniškos kultūros žmogui. Juo labiau tai galima pasakyti apie materialistą, išpažįstantį tiktai vitalinį principą. Jame šis geismas reiškiasi gaivališkai ir nepažabojamai. Tad tasai valdovas, kurio idealą taip spalvingai nupiešė Machiavellis savo „Kunigaikštyje", mūsų įsitikinimu, ne tik neatsisakys nuo įgytosios galybės, bet visomis išgalėmis stengsis ją perleisti savo vaikam bei giminėm. Jei ir kils jo sieloje konfliktų, juos greičiausiai nulems kraujo balsas. Machiavellis, kuris labai detaliai sprendžia daugelį politinių problemų, visiškai nekelia klausimo, kas privers valdovą atiduoti tautai savo valdžią, jis pats to nenorės padaryti. O šis klausimas nėra visai antraeilis, galvojant Machiavellio kategorijomis.

Nors ir nesėkmingai, Machiavellis stengiasi valstybės vidaus gyvenimą atremti į teisinį pagrindą. Čia jis reikalauja net ir aukštos moralės, išplaukiančios iš valstybės interesų supratimo. Tačiau tarpvalstybiniuos santykiuos jis nepripažįsta jokios teisės, nei moralės. Tarp šių kolektyvų, kaip ir tarp paskirų gyvių rūšių, galioja brutalus kovos dėl būvio dėsnis, kuris yra vienintelis tikras ir teisingas principas, turįs apspręsti jų tarpusavio santykius. Todėl politinis imperializmas yra neišvengiama machiavelizmo išvada, nes prancūzų priežodžiu, „qui ne dévore pas est dévoré." Tačiau Machiavelliui nepriimtinas nuogas, nieku nepridengtas imperializmas, neseniai pasireiškęs Trečiojo Reicho pastangomis. Toks imperializmas yra per daug neatsargus, neprotingas ir todėl labai dažnai nesėkmingas. Žymiai geresnė ekspansijos politika yra Machiavelliui toji, kuriai panaudojami kitoki, švelnesni metodai: sudarinėjimas federacijų, konfederacijų ir satelitinių bei vasalinių sistemų. Tik valstybei pakankamai įsitvirtinus savo įtakos sferoje, Machiavellis leidžia pavartoti drastiškesnes priemones ir parodyti savo tikrąjį veidą. Tačiau ir šiuo atveju jis abejoja, ar tai yra visad tikslinga. Machiavellis jieško politikoje harmonijos tarp liūto jėgos ir lapės gudrumo; jis net linkęs daugiau pasitikėti gudrumu bei klasta, negu akla ir nesuvaldoma jėga.

Labiausiai populiarus Machiavellio veikalas yra mūsų jau minėtas „Il principe", nors jis ir nėra pats tikrasis jo politinis „credo". Giliausieji autoriaus troškimai slypi mūsų kelis kartus cituotame „Discorsi". „Discorsi", ne „Il principe", yra kapitalinis Machiavellio veikalas. Nežiūrint to, „Il principe" buvo daugiausia mėgiamas ir skaitomas. Galima net teigti, kad iš visų Machiavellio politinių raštų tik jisai vienas padarė realios ir apčiuopiamos įtakos Europos visuomenės evoliucijai. Daugelis inteligentų nežinojo ir dabar nežino, kad Machiavellis yra parašęs ir daugiau knygų ir net vertingesnių. „Il principe" buvo tiek išpopuliarėjęs absoliutizmo ir apšvietos gadynėje, kad jį vadino karalių brevioriumi. Jis vėliau dvasiškai formavo tautinio atgimimo sąjūdžius, kurie kėlė iš politinio letargo Vokietiją ir Italiją. Jis, pagaliau, tapo vienas iš ideologinių ramsčių šių dienų diktatūrose.

Šiais keliais sakiniais sunku preciziškai įvertinti Machiavellio įtaką politiniam Europos gyvenimui. Baigiant apžvelgti jo doktriną, tenka pabrėžti, kad jis buvo pirmasis naujųjų laikų politinis teoretikas, savo genialios intuicijos galia įžvelgęs Europos politinės evoliucijos kelius. Jis yra tikrasis atbsoliutinės valstybės evangelistas. „Ši absoliutinė valstybė — sako H. Freyer[12]) — jau visoj Europoj kūrėsi. Machiavellis matė jos pradžią, pranašo žvilgsniu pažino, kad jai ateitis priklauso, ir, kai ji atsirado, atidavė jai savo naiviai gerą sąžinę. Jis nuginklavo visą viduramžių politinę doktriną, visai su jąja nepolemizuodamas, — vien tik tuo, kad nepaprastai gaivališkai ir atkakliai skelbė naujosios valstybės dėsnius".

Viduramžių politinis galvojimas buvo apspręstas krikščioniškos moralės dėsnių. Tiesa, viduramžiais nepavyko tų normų pilnai realizuoti, ir praktiniam gyvenime dažnai reiškėsi nepažabojama fizinė jėga. Machiavellis šią jėgą padarė aukščiausiu kriterijumi, paneigdamas krikščionybę ir visas jos normas. Tai, kas buvo tik liūdna tikrovė, Machiavellio doktrinoje tapo idealu. Gyvenimo iškrypimai ir neigiamybės pasidarė normaliais reiškiniais. Tasai jėgos mitas, kurį sukūrė laikai Machiavellio fantazija, nutiesė pamatus absoliutinės valstybės ideologijai. Ant tų pamatų iškilo didingas ir imponuojantis valstybės pastatas. Bet, iš arčiau pažiūrėjus, jis pasirodė niūrus ir nejaukus. Technikos pagelba nepaliaujamai stiprinamas ir tobulinamas, jis virto tikra citadele. Machiavellis tikriausiai išsigąstų, pamatęs moderniojo „principe" valdomą valstybę. Milijonai nekaltų aukų, kurias prarijo totalitariniai režimai, turbūt sudrebintų ir jo „politišką" sielą.

12) „Machiavelli", 165 psl.

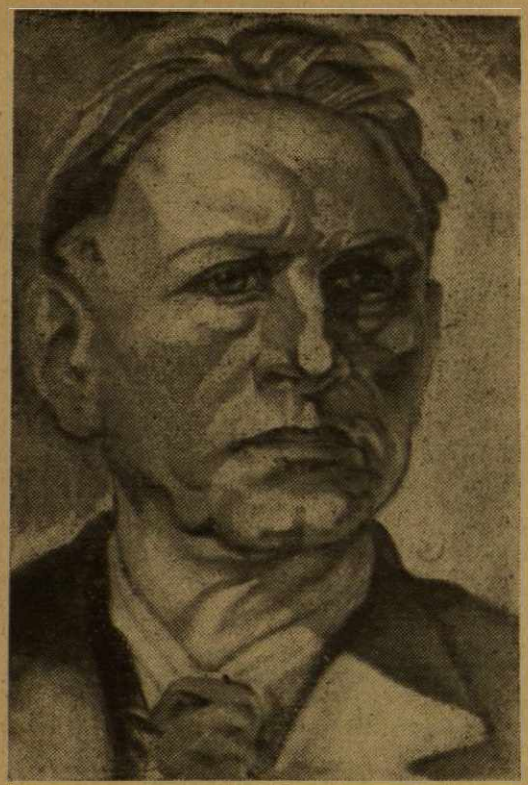

BALYS SRUOGA
Portretas pieštas dail. Firinausko

* * *

Amžių pradžioje bekraitėj,
Din — dan, din — dan,
Buvo kunigas Žvelgaitis,
Din — dan, dali — dan.

Apie galią jo ir garsą,
Din — dan, din — dan,
Per pasaulį skrido garsas,
Din — dan, dali — dan.

Kai jis Estijon žygiavo,
Din — dan, din — dan,
Kuršas baimėj pažaliavo,
Din — dan, dali — dan.

Grįžo lobiu apsikrovęs,
Din — dan, din — dan,
Girioj gudas jį nukovė,
Din — dan, dali — dan.

Kai žemelė jį apklojo,
Din — dan, din — dan,
Lietuva visa raudojo,
Din — dan, dali — dan...

BALYS SRUOGA

(Iš „Apyaušrio Dalios")

* * *

Kai kėlės Lietuva iš amžių dugno,
Senoliai mūsų, prosenoliai mūsų
Laisvi gyveno. Buvo žmonės sau.
Vergiją atnešė mums svetimi, —
Bajorai, ponai, šlėktos, kunigai!
Usnis išrausim iš taikių darželių, —
Nuplausim kraujumi vergystės gėdą!
Atkeršysim už ašaras motulės,
Už skausmą seserų, kančias našlaičių,
Už protėvių išniekintus kapus!
Pakilsim, broliai, vėtros siautimu —
Ir nubyrės skriaudikai kaip lapeliai!
Ar mūsų tėviškė atgis laisva —
Ar mes gyvi šioj žemėj nealsuosim!

* * *

O, Viešpatie! Kodėl graudžiausią šokį
Žmogus prieš mirtį šoka? O, kodėl
Pasaulis kvaituliu apakęs sukas,
Kai liepos švokščia... Kai lineliai žydi?..
Kai alpstanti širdis gyventi trokšta...?
Motule, kam mane užauginai!
Geriau mažytę būtum paskandinus
Nors savo ašarų tvane! Motule!
Kodėl tavęs čia nėr, motule mano!
Nė atsisveikinti... akis užmerkti...

KATALIKIŠKOJI AKCIJA

(JOS ATGAIVINIMO TREMTYJE PROGA)

ANTANAS MACEINA

ĮVADAS

Prieš dvidešimt trejus metus popiežius Pijus XI, apibūdindamas ano meto blogybes, enciklikoje „Ubi arcano Dei" (1922 m. gruodžio 23 d.) rašė: „Vietoje pasitikėjimo ir tikrumo viešpatauja per didelis susirūpinimas ir jautri baimė; vietoje noro veikti bei dirbti — neveiklumas ir dykinėjimas; vietoje ramios, taiką statančios tvarkos — sąmyšis ir visuotinis nesusivokimas. Todėl.. visuomeninio veikimo uždaviniai stovi neatlikti; prekyba tarp tautų nutrūkusi; mokslinės bei meninės pastangos paraližuotos. Blogiausia, kad visur stinga krikščionies verto būdo gyventi, stinga tokiu mastu, jog visuomenė ne tik nedaro jokios pažangos, kaip žmonės dažnai mėgsta girtis, bet atrodo, yra linkusi sukti atgal į barbarišką sužvėrėjimą".

Argi šitas vaizdas netinka ir mūsų dienoms? Iš tikro, Europos ir net viso pasaulio gyvenime dabar vyrauja rūpestis ir baimė, nedarbas ir nesekmė, painiava ir grėsmė. Ir tai nėra tik paprasti pokarinės suirutės ženklai. Tai apraiškos, kurios atskleidžia gilią paties žmogaus krizę, nes, kaip tasai pats popiežius pastebi, „jau per ilgai triumfavo prievartos teisė ir nutrynė žmonių širdyse prigimties įdiegtus ir krikščioniškosios meilės patobulintus švelnumo bei gailestingumo bruožus... Jau per dažnai pasitaiko, kad į žmogų žiūrima ne pagal Kristaus įsakymą kaip į brolį, bet kaip į svetimąjį ir priešą. Žmogiškosios asmenybės kilnumo visiškai nepaisoma. Reikšmės turi tik jėga ir skaičius". Todėl nenuostabu, kad pastaraisiais laikais katastrofos eina po katastrofų ir joms galo dar vis nematyti.

Ir tai nėra atsitiktinybė. Tai nuosekli išvada iš to, kad „žmonės apverktinai atkrito nuo Dievo ir nuo Jėzaus Kristaus" (Pijus XI ten pat), atkrisdami tuo būdu ir nuo savęs pačių, nes juk žmogus yra sukurtas pagal Dievą, kurio paveikslas bei panašumas švyti jo prigimtyje ir jo darbuose. Paneigdamas Dievą, žmogus nebegali likti žmogumi tikrąja šio žodžio prasme, nes jis nebetenka pagrindo, ant kurio galėtų statyti savo žmoniškumą. Žmogus gali būti tik arba dieviškas arba gyvuliškas. Bet jis negali būti grynai žmogiškas. Čia ir glūdi anoji giliausia priežastis, kodėl pastarieji laikai, pradėję žmogaus garbinimu, taip skaudžiai paneigė ir patį žmogų ir žmogiškuosius jo darbus. Čia taip pat glūdi priežastis, kodėl, kaip teigia popiežius, „nesiseka visa, ko žmonės griebiasi negerovėms taisyti ir gelbėti tam, kas po didžiojo griuvimo yra dar likę". Dievo pašalinimas iš visuomenės paverčia asmenį jos vergu ir įrankiu. Dievo pašalinimas iš šeimos padaro ją trumpalaikių geismų židiniu, dažnai suteptu sunkia neapykanta ir nekaltu krauju. Dievo pašalinimas iš auklėjimo paruošia budelių, be gailesčio kieta ranka žudančių moteris ir vaikus. Pasaulis be Dievo yra pasaulis be dvasios ir be širdies.

Jeigu tad norime pergalėti šitą pavojingą krizę, turime pasaulį grąžinti Dievui ir Dievą grąžinti į pasaulį. „Taikos tikrąja šito žodžio prasme, taip labai pasiilgtos Kristaus taikos, būti negalės, jei Kristaus mokslas, Jo įsakymai ir pavyzdžiai nebus visų saugojami visuose viešojo ir privatinio gyvenimo santykiuose" (Pijus XI t. p.). Kristus turi viešpatauti „atskirų žmonių sielose savo mokslu ir jų širdyse savo meile". Jis turi viešpatauti „namų bendruomenėje, pastatytoje ant Moterystės sakramento". Jis turi galop viešpatauti visuomenėje, kad ši iš Dievo „kildintų autoritetą ir teisę" (t. p.). Visas gyvenimas su visomis išsišakojusiomis savo sritimis turi būti palenktas Kristui Karaliui, kad per Jo kryžiaus Auką visa būtų suderinta su Dievu ir tarp savęs. Tik tokiu keliu žmonija galės išbristi iš tos dvasinės dorinės ir medžiaginės klampynės, į kurią ji pateko.

Reikia tad eiti į pasaulį, reikia jį krikštyti Šventąja Dvasia ir skelbti jam amžinąją Kristaus Evangeliją. Tai pati būtinoji mūsų pareiga ir pats aktualusis mūsų uždavinys. Savo pažūromis ir gyvenimu, savo darbais ir pavyzdžiu kiekvienas katalikas turi būti apaštalas, skelbiąs kenčiančiai žmonijai, kaip šventasis Povilas graikams, Nežinomąjį Dievą ir rodąs jai kelią į jos prarastąjį Išganytoją.

Šitasai visuotinis apaštalavimas, organizuotas ir konkretus, šitasai Kristaus principų ir Jo dvasios skleidimas bei vykdymas pasaulyje, šitoji kova su įsigalėjusia netiesa ir nuodėme, šitoji ištikima ir uoli tarnyba Kristui Karaliui yra įgijusi pastaraisiais dešimtmečiais KATALIKIŠKOSIOS AKCIJOS vardą. Apie ją čia ir norime kalbėti.

1. KATALIKIŠKOJI AKCIJA KAIP APAŠTALAVIMAS

Katalikiškoji akcija nėra kažkas nauja, ko Bažnyčia anksčiau būtų nežinojusi. „Katalikiškoji akcija, kaip sako italų kat. akcijos statutas, yra sutelkimas katalikiškųjų jėgų, suorganizuotų išlaikyti, išplatinti, įvykdyti ir apginti katalikiškuosius principus asmeniniame, šeiminiame ir visuomeniniame gyvenime" (§ 1). Todėl kaip seni yra šitie principai, taip sena yra ir kat. akcija. Kaip sena yra pareiga šituos principus skelbti bei vykdyti, taip sena yra ir pareiga dalyvauti kat. akcijoje. Savo esme kat. akcija yra ne kas kita, kaip Kristaus mokslo ir Jo darbo pratęsimas, praplėtimas ir palaikymas visame plačiame bei turiningame žmonijos gyvenime. Kitaip sakant, katalikiškoji akcija yra apaštalavimas. Šiuo atžvilgiu ji įsijungia į pačias mūsų religijos, dar daugiau — į pačias mūsų buvimo gelmes ir virsta vienu iš esminių mūsų uždavinių.

Dabartinis pasaulio atitrūkimas nuo Dievo yra tik viena apraiška to nuodėmingo kelio, kuris prasidėjo pirmuoju puolimu ir baigsis visuotiniu perkeitimu Kristaus Galy-

be. Prislėgtos ir nusiminusios yra ne tik dabartinės karų bei katastrofų paliestos tautos. Prislėgtas ir nusiminęs yra kiekvienas visų amžių ir visų kraštų žmogus, kuris „kaip vėlė nemarūnė" (Brazdžionis) keliauja per pasaulį, paliestas nuodėmės ir savo sąnariuose nešiojąs kūno įstatymą, kovojantį prieš jo dvasią ir niekais verčiantį gražiausius jo sumanymus bei planus. Pačiose mūsų prigimties gelmėse glūdi netvarka. Bažnyčia savo maldose dažnai kartoja giliaprasmius psalmės žodžius: „Siųsdamas savo dvasią, Tu sukuri daiktus ir atnaujini žemės veidą" (Ps. 103,7)[1]). Atsišliedamas į šitą mintį, R. Guardini pastebi, kad „kažkas labai giliaus suklūsta mumyse, išgirdus šituos žodžius. Mes juk darome priekaištų savo buvimui. Mes norime išeiti iš mūsų pačių. Mes trokštame virsti kitais ir tuo būdu surasti tikrąjį mūsų Aš"[2]). Noras atsinaujinti yra visuotinis ir nepaprastai gilus. Kas gi yra pasakos, jeigu ne mėginimas persikelti į kitą geresnį pasaulį? Kas yra tasai visų poetų apdainuotas, negrįžtamai dingęs aukso amžius, jeigu ne fantastinis geresnių laikų prisiminimas? Kas galop yra tos visos ateities svajonės ir utopijos, jeigu ne kažkokio esminio pasikeitimo laukimas? Net taip labai nepastovios mados, net žmogaus darbų praeinamumas ir su jais susiję nuobodulys yra ženklas, kad kiekvienas jieško kažko naujo, jieško nuolatos ir pastoviai. Pirmojo gundytojo vilionė „būsite kaip dievai" neišnykstamai dega žmogaus širdyje, ir jis eina paskui šitą geismą, nors ir klupdamas, nors ir pralaimėdamas. Noras peržengti patį save, noras nusikratyti senuoju žmogumi ir tapti aukštesniu bei tobulesniu yra neišdildomas ir nenutildomas.

Deja, šitas noras sudūžta kiekvieną kartą. Pasakos mus perkelia į kitą pasaulį tik vaizduotėje. Praėjęs aukso amžius mus verčia tik liūdnai atsidusti. Ateities svajonės mus dažnai pradžiugina, bet niekados nenuramina. Keisdami madas, mes keičiame tik savo paviršių. Keisdami vietą, mes keičiame padangę, bet ne savo širdį, kaip teisingai sako sena romėnų patarlė. Rojaus žmonių tragedija kartojasi visais laikais: vietoje tapę dievais, jie pasijunta esą nuogi ir — pasislepia krūmuose. Dieviškasis idealas žmogų viloja neatsispiriamai. Jis eina į šitą tolimą žiburėlį, bet žiburėlis eina kartu. Būna laikų, kai atrodo, kad jau jau jis bus pasiektas. Būna pergyvenimų, kai atrodo, kad atsidaro gelmės ir išsiveržia neregėtos kūrybinės jėgos, galinčios perkeisti pasaulį. Bet trumpa akimirka, ir viskas praeina. Žmogus pasilieka toks, koks buvo anksčiau — nepatenkintas ir neramus. Ir taip kartojasi ta pati drama visais amžiais ir visose tautose. Save palikti, virsti kažkuo nauju ir kitokiu niekam nėra pasaulyje pavykę. R. Guardini todėl teisingai sako, kad pasaulis „yra užsisklendęs ratas, kurio niekas negali pralaužti"[3]).

Ir vis dėlto yra viena vieta, kurioje šitas užburtas ratas sprogsta, būtent — Kristus. Paviršium žiūrint, Kristus buvo toks pat, kaip ir visi. Jis pasninkavo ir buvo išalkęs. Jis keliavo ir nesykį buvo išvargęs. Jis net skundėsi, neturįs kur galvos priglausti. Jis galop kentėjo ir mirė. Išskyrus nuodėmę, visa, kas yra žmogiška, nebuvo Jam svetima. Jis klusniai prisiėmė gyvenimo kietumą bei siaurumą ir jį iškentė ligi galo. „Jis nepadarė, sako Guardini, nė vieno stebuklo, kuriuo būtų pasigerinęs vargingą savo padėtį, numalšinęs savo priešus ar sulaužęs jų užkietėjimą"[4]). O vis dėlto Kristuje įvyko sena žmogaus svajonė tapti dieviškų. Kristus buvo ne tik žmogus, ne tik mūsų brolis, bet ir Dievas. Dievas ne simboliškai, ne vaizduotėje, bet tikroje ir konkrečioje savo būtyje. Jeigu šv. Matas ir Lukas savo evangelijose[5]) atskleidžia mums žmogiškosios Kristaus kilmės šaltinį, Jo sąjas su istorine žmonija, tai šv. Jonas savo evangelijos pradiniu skyriumi veda mus į dieviškąją Kristaus kilmę, į dieviškojo gyvenimo gelmes, kurios Kristuje atsivėrė ir apsireiškė. Iš šv. Mato ir Luko mes patiriame, kad Kristus buvo mūsų giminės atžala, Mergelės Marijos sūnus, gimęs skurdžiame Betliejaus tvartelyje, viešpataujant Palestinoje karaliui Erodui. Iš šv. Jono mes sužinome, kad tasai pats ėdžiose suvystytas Kūdikis yra Amžinasis Žodis, viršum visų laikų ir erdvių esąs pas Dievą; kad per Jį ir Jam visa sukurta; kad „jame buvo gyvybė, ir ta gyvybė buvo žmonių šviesa" (Jon. 1, 4); kad „Jis buvo pasaulyje, pasaulis per Jį padarytas, bet pasaulis Jo nepažino" (1, 10); galop kad „tas Žodis įsikūnijo ir gyveno tarp mūsų" (1, 14). Šalia tikrosios ir istorinės Kristaus žmogybės šv. Jono evangelijoje skleidžiasi prieš mūsų akis neaprėpiama to paties Kristaus Dievybė. Šalia ryšių, kurie sieja Kristų su žmonių gimine ligi Adomo, kyla to paties Kristaus esminis ryšys su dieviškąja absoliutine Būtimi. Kristaus asmenyje žmogiškumas peržengia įprastas šios tikrovės sienas, pakyla ligi dieviškumo, tobulai su juo susijungia ir įgyja naują žymių — ne paviršium, bet savo gelmėse, pačioje savo prigimtyje. Kristus yra vienintelis naujas žmogus, naujasis Adomas, savo pilnutine būtimi pradedąs naują atpirktosios žmonijos giminę.

Jeigu tad, kaip sakėme, visų amžių žmogus stengiasi palikti savo senąjį Aš ir atsinaujinti, tai šitas atsinaujinimas yra galimas tik Kristuje ir per Kristų. Jis pats apie save yra pasakęs: „Aš Kelias, Tiesa ir Gyvenimas" (Jon. 14, 8), ir čia pat pridūrė: „Nė vienas neateina pas Tėvą, kaip tik per mane". Jis yra vienintelis kelias į Dievą, kuriuo eidamas žmogus gali peržengti pats save. Jis yra „durys, kurios veda iš pasaulio"[6]). Kaip žmogus ir Dievas, Kristus suima į save visą būtį: Jis yra pati būties Pilnybė, pati jos visuma. „Jis yra neregimojo Dievo paveikslas, pirmgymis pirm viso sutvėrimo, nes per Jį sutverta visa danguje ir žemėje, matomi ir nematomi dalykai: ar tai sostai, ar viešpatystės, ar kunigaikštystės, ar valdžios; visa sutverta per Jį ir Jam. Jis yra pirm visų ir visa Juo laikosi" (šv. Povilas, Kolos. 1, 15—17). Šalia Kristaus yra tiktai dalys ir atlaužos. Šalia Kristaus yra tiktai tiesos ir gyvenimo trupiniai. Kas gyvena Kristuje ir Kristumi, tas gyvena visumoje ir pilnybėje, tas Kristų padaro savo buvimo pagrindu ir šaltiniu taip, kad jis gali, kaip šv. Povilas, pasakyti: „Esu gyvas, tačiau jau nebe aš, bet yra gyvas manyje Kristus" (Galat. 2,20). Ir juo stipriau bei galingiau Kristus žmoguje reiškiasi, juo labiau bei giliau Jis jį perskverbia, juo labiau toks žmogus peržengia savo žemiškąsias ankštas sienas ir juo labiau prisiartina prie savo tikrojo Aš. Kristus yra galutinis ir esminis žmogaus paveikslas. Jeigu tad norime būti tikrais žmonėmis, jeigu norime atstatyti nuodėmės apardytą savo žmogiškumą, turime išryškinti Kristų ir patys savyje ir savo aplinkos gyvenime, kad Jis virstų minties, mūsų meilės ir mūsų kūrybos šaltiniu bei pavyzdžiu. Štai kodėl šv. Povilas ir pataria mums apsivilkti „Viešpačiu Jėzumi Kristumi" (Rom. 13, 14) ir pasiekti „Kristaus pilnybės amžiaus saiką" (Efez. 4, 13).

Apaštalavimas kaip tik ir yra šitoks Kristaus paveikslo išryškinimas asmeniniame, šeiminiame ir visuomeniniame gyvenime. Tai visuotinio atnaujinimo paruošimas; tai žmogaus įsijungimas į išganomąjį Dievo dar-

[1]) Psalmių tekstai yra imami iš naujo jų vertimo, padaryto popiežiaus biblijinio Instituto ir patvirtinto Pijaus XII Motu proprio „In cotidianis precibus" 1945. III. 24.
[2]) Der Herr 607 p. Würzburg 1937.
[3]) Op. cit. 608 p.
[4]) Op. cit. 609 p.
[5]) Plg. Mato 1, 1—6 ir Luko 2,3—38, kur kalbama apie Kristaus genealogiją.
[6]) R. Guardini, op. cit. 610 p.

bą; tai mūsų atsakymas į Mokytojo pakvietimą „eikite paskui mane" (Mat. 4, 19); tai mūsų pasiuntimas vykti į visas tautas ir jas krikštyti vardan Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, mokant jas laikyti visa, ką Kristus yra įsakęs (Mat. 28, 19—20). Sekminių dieną kada apaštalai, gavę Šventąją Dvasią, ėmė skelbti „didžius Dievo darbus" (ApD. 2, 11), prasidėjo ana didžioji visų tikinčiųjų Pasiuntinybė, anas didysis pasaulio Atnaujinimas, kurio pagalba Kristus turi ligi žemės rutulio pakraščių išplėsti ir žmonių širdyse įtvirtinti savo amžinąją Tiesos, Meilės ir Taikos Karalystę. Tai yra apaštalavimo ir sykiu katalikiškosios akcijos giliausia prasmė ir galutinis jos uždavinys. Kaip apaštalavimas katalikiškoji akcija yra Kristaus Atpirkimo vykdymas istorijoje. Šiuo atžvilgiu ji kyla iš pačių Krikščionybės gelmių ir paliečia kiekvieną, kuris tik išpažįsta Kristų savo Mokytoju ir Vadovu.

2. KAT. AKCIJA, KAIP PASAULIŠKIŲ APAŠTALAVIMAS

Vykdyti Kristaus atpirkimą istorijoje yra pašauktas kiekvienas krikščionis. Krikšto ir Sutvirtinimo sakramentai įjungia žmogų į mistinį Kristaus Kūną, padaro jį antgamtinės bendruomenės nariu, paženklina neišdildomu Avinėlio ženklu ir syku uždeda pareigą eiti į pasaulį ir nešti Gerąją Naujieną net į tolimiausius jo užkampius. Kardinolas Faulhaberis yra pasakęs, kad „Sutvirtinimo sakramentas yra pašventimas bendrajai kunigystei, pašventimas apaštalavimui. Krikšto metu mes tampame Dievo vaikais. Sutvirtinimas mus padaro Viešpaties apaštalais. Krikštas mus įjungia į Dievo Karalystę tarsi akmenis į mūrą. Sutvirtinimas mus pašaukia, tarsi Dievo architektus, kad mes ir kitus į Dievo Karalystę įmūrytume. Sutvirtinimas turi visuomeninį ir kunigiškąjį bruožą. Mes turime būti ne tik žuvys apaštalų tinkle. Mes turime būti patys žvejai ir apaštalai" [7]). Ir tai nėra tik paskatinimas ar patarimas. Tai yra tikroji ir tiesioginė kiekvieno tikinčiojo pareiga. „Pareiga liudyti ir apaštalauti, sako tėvas Congar O. P., yra uždedama kiekvienam krikščioniui skyrium ir visiems sykiu dėl Krikšto ir Sutvirtinimo sakramentų, kuriais žmogus yra pašvęstas Dievo darbui" [8]). Kas yra pažymėtas Kristaus vardu ir jo malone, kas gyvena Jo gyvenimą, tas privalo šitą malonę žadinti kituose ir šitą gyvenimą plėsti pasaulyje. Kristaus, kaip Karaliaus, Kunigo ir Pranašo, bruožai švyti kiekviename, kuris yra atgimęs iš vandens ir Šventosios Dvasios ir vyskupo rankų uždėjimu šitos Dvasios sustiprintas bei paruoštas tikėjimo žygiams. Šitie tad bruožai turi būti perkelti ir į pasaulį, kuriame krikščionis gyvena ir veikia. Pareiga apaštalauti yra visuotinė.

Vis dėlto nevisi Kristaus Kūno nariai šitą pareigą vienodai atlieka. Šv. Povilas aiškiai pastebi, kad „patarnavimai yra įvairūs, bet tas pats Viešpats; veikimai yra įvairūs, bet tas pats Dievas, kurs visa visuose daro" (1 Kor. 12, 5—6). Bažnytinėje bendruomenėje viena ir ta pati Dvasia dalina įvairių įvairiausias dovanas, kuriomis tikintieji reiškiasi ir savo asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime. „Dievas pastatė Bažnyčioje vienus kaip apaštalus, kitus kaip pranašus, trečius kaip mokytojus" (1 Kor. 12, 28). Todėl nors apaštalavimas yra bendras visų uždavinys, tačiau tie veiksmai, kuriais jis yra vykdomas, yra skirtingi pagal tai, kokią dovaną tikintysis yra gavęs Bažnyčioje. „Argi visi yra apaštalai? ar visi pranašai? ar visi mokytojai? ar visi daro stebuklus? ar visi turi gydymo dovaną? ar visi kalba kalbomis?" — klausia šv. Povilas (1 Kor. 12, 29—30). Bažnyčios narių įvairumas yra viena iš jos žymių.

Pats pagrindinis bažnytinės bendruomenės pasiskirtymas, pagrįstas paties Kristaus, yra kunigai ir pasauliškiai; hierarchija ir tikintieji. Tikslas visų yra tas pat: laimėti pasaulį Kristui. Tačiau keliai į šį tikslą yra skirtingi. Kunigo veikimas esmėje yra sakramentinis. Jo rankomis pasaulis išsivelka iš nepašvęstų pavidalų ir prisiima pašvęstuosius bei antgamtinius. Jo rankomis pasaulis yra vedamas atgal į aną dieviškąjį planą, nuo kurio jis nuodėmingai nuklydo, apgriaudamas ir sumenkindamas savo būtį. Sakramentai kaip tik ją atstato, ją perkeičia, išskaistina ir pašventčia. Sakramentai yra pradininkai ano visuotinio perkeitimo, kuris įvyks pasaulio pabaigoje. Kunigas savo rankomis šitą perkeitimą vykdo, tapdamas dieviškosios malonės perteikėju ir jos pašvęstu atstovu žemėje. Kunigas žengia per pasaulį, lydimas anos paskutinės ir visuotinės transfigūracijos ženklų.

Pasauliškio veikimas yra kitoks. Jis pasaulio nekeičia, bet jį paruošia perkeitimui. Veikdamas kultūriniame gyvenime ir pats būdamas pažymėtas sakramentine malone, jis šitą gyvenimą padaro imlų Kristaus dvasiai ir Jo principams. Moksle ir mene, filosofijoje ir teisėje, auklėjime ir politikoje jis ruošia prigimtį priimti dieviškąją malonę. Pasauliškis yra tasai balsas tyruose, šaukiantis taisyti Viešpačiui kelią. Jis krikštija vandeniu, ne Šventąja Dvasia. Bet kaip šv. Jonas buvo Kristaus pirmatakas ir šauklys, taip pasauliškis yra kunigo pirmatakas ir šauklys. Be kunigiškojo sakramentinio veikimo pasaulis liktų neatbaigtas. Be pasauliškių veikimo jis liktų neparuoštas atbaigimui ir neprieinamas dieviškajai malonei. Abu šitie veikimo būdai, nors skirtingi savo esmėje, susijungia to paties Viešpaties tarnyboje.

Be abejo, kunigas yra apaštalas pirmaeile ir tiesiogine prasme. Kristaus, kaip Kunigo, Karaliaus ir Pranašo, bruožai yra jame išreikšti ypatingu būdu. Kunigystės sakramentas yra jį pažymėjęs specialiomis dovanomis, teikiančiomis jam galios mokyti, valdyti ir pašvęsti. Todėl apaštalavimo darbe jis stovi pirmose gretose. Jis yra Kristaus paliktosios atpirkimo misijos vadovas ir regimoji jos norma. Jo pašaukimas apaštalauti yra pirmykštis ir pagrindinis. Tačiau šalia jo ir sykiu su juo žengia ir pasauliškis. Krikštas ir Sutvirtinimas jam yra uždėjęs pareigą įsijungti į Kristaus Kūną ne tik malonėms priimti ir antgamtiniam gyvenimui savame asmenyje gaivinti, bet ir aktyviai prisidėti prie šių malonių skleidimo kituose.

Nekatalikiška yra užtrinti skirtumą tarp hierarchijos ir tikinčiųjų, kaip tai yra padarę kai kurios krikščioniškosios sektos. Vis dėlto be pasauliškio papildomosios ir paruošiamosios pareigos apaštalavimo darbas savo visumoje apsieiti negali. Tėvas Congar O. P. pastebi, kad „šv. Jonas Chrisostomas krikščioniškąją bendruomenę vadina vyskupo pilnybe, tuo pažymėdamas, kad hierarchija reikalauja tikinčiųjų, kaip savo visumos ir papildo" [9]). Pasauliškiui suteiktos dovanos yra kitokios, negu kunigui. Tačiau jas suteikė ta pati Dvasia. Todėl ta pati Dvasia ir reikalauja, kad ir kunigas ir pasauliškis aktyviai reikštų šių dovanų reikalavimus visame gyvenimo plote. Ir tik tada apaštalavimas pasidaro pilnutinis, kai kunigas ir pasauliškis susitinka tame pačiame Kristaus darbo lauke.

Būna tačiau laikų, kada kunigas ir pasauliškis pasijunta ne tik skirtingi savo dovanomis, bet ir per-

[7]) cit. E. Schlund, Die katholische Aktion, 67—68 p. München 1928.

[8]) La vie intellectuelle 1946, gruodžio mėn. 31 p.

[9]) La vie intellectuelle, 24 p.

siskyrę savo veikimu. Pirmaisiais krikščionybės amžiais tokio persiskyrimo nebuvo. Anuo metu, kai buvo maža ne tik kunigų, bet ir tikinčiųjų, kiekvienas jautėsi esąs pašauktas apaštalauti jį apsupančiame stabmeldiškajame pasaulyje, drąsiai bei viešai Kristų išpažinti ir net mirti už Jį. Šv. Povilas savo laiškuose mini visą eilę moterų, kurios jam padėjo skleisti evangeliją: Febrę, tarnavusią Kenkrų bažnyčioje; Mariją, Trifeną, Trifozą, Persidę (Rom. 16, 1—12), Evodiją, Sintikę ir tt. nekalbant jau apie daugybę vyriškų vardų, kurių nešiotojai nevienas, be abejo, buvo pasauliškis. Ir vėliau, Bažnyčios Tėvų tarpsnyje, pasauliškiai pasiliko ankštai susiję su kunigais apaštalavimo darbe. Neretas jų buvo net oficialus mokytojas bažnytiniuose dalykuose, kaip Origenas ar Tertulijonas. Pirmieji amžiai suprato apaštalavimo pilnatvės dvasią ir todėl neskaldė šito švento darbo ir jo nekrovė ant vienų hierarchijos pečių.

Tai įvyko žymiai vėliau, kada krikščionybė įsigalėjo pasaulyje, kada nereikėjo kasdieniniame gyvenime nuolatos liudyti savo tikėjimo ir jo ginti nuo nuolatinių puolimų. Tuomet apaštalavimo darbas pamažu virto vienų tik kunigų uždaviniu. Juo toliau, juo labiau pasauliškiai darėsi Bažnyčioje tylesni ir pasyvesni. Jie ne tik neteko teisės tiesioginiu būdu mokyti ar valdyti, bet net ir netiesioginis mokymas bei Evangelijos skelbimas išsprūdo iš jų rankų. Net apaštalavimas šeimoje, mokykloje, visuomenėje buvo atiduotas kunigams, nes tai esanti jų „specialybė". Savo metu Ed. Le Roy yra pasakęs ironiškus, tačiau tiesos turinčius žodžius: „paprasti tikintieji yra tiktai avelės, kurias laimina ir kerpa" [10]). Tuo būdu apaštalavimo pilnatvė buvo apardyta. Pasauliškiai virto tik pasyviais stebėtojais. Jiems suteiktos sakramentinės dovanos buvo užkastos ir nenešė derliaus. Kristaus misijos vykdymas istorijoje pasidarė tik nedidelės tikinčiųjų dalies uždavinys, tik kunigų reikalas.

Tačiau pastarieji laikai vėl iškėlė pasauliškių vaidmenį Bažnyčioje. Ateistinės audros, perėjusios per visą pasaulį ir sunaikinusios daugybę religinių vertybių, parodė, kad apaštalavimo dvasia turi būti nuolatos gyva, kad negalima šioje tikrovėje nurimti net ir laimėjus, kad Kristaus atpirkimo darbui užbaigti neužtenka būrelio pašvęstųjų, bet kad reikia į jį įtraukti visus tikinčiuosius. Todėl pastarieji popiežiai, Leonu XIII pradedant ėmė skatinti pasauliškius grįžti į apaštalavimo lauką, prisiminti pirmykštį savo veiklumą ir vėl imtis atsakingų uždavinių Kristaus Karalystėje. Nuo pop. Pijaus X šitas pasauliškių apaštalavimo sąjūdis ir pradėta vadinti katalikiškosios akcijos vardu. O aiškią jai formą, jos organizacinius rėmus ir sąrangą nustatė pop. Pijus XI, teisingai vadinamas katalikiškosios akcijos popiežiumi.

Siauresne tad ir naujausia prasme katalikiškoji akcija yra pasaulininkų apaštalavimas. „Katalikiškoji akcija yra pasauliškių dalyvavimas tikrojoje Bažnyčios misijoje, pasauliškių bendradarbiavimas dvasiškių pašaukime" [11]). Tai „visuomenėje veikianti Bažnyčia" [12]). Tai atstatymas ano pirmaisiais amžiais buvusio glaudaus ryšio tarp tikinčiųjų ir hierarchijos. Tai apaštalavimo suvisuotinimas ir jo praplėtimas į visą bažnytinę bendruomenę. Šiuo atžvilgiu katalikiškoji akcija taip pat yra sena, kaip ir pati Bažnyčia. Jeigu dabar ji mums atrodo kažkas nauja ir neįprasta, tai tik dėl to, kad „pasauliškiai, ilgus šimtmečius pasyviai laikęsi bažnytinio gyvenimo atžvilgiu, dabar, pakviesti į aktyvų bendradarbiavimą, nežino, net ir geriausius turėdami norus, kuo ir kaip pradėti [13]). Tačiau šitas pradinis nesusivokimas praeis — iš dalies jis jau yra praėjęs, — ir pasaulininkų dalyvavimas Bažnyčios misijoje bus gražiausias laimėjimas religiniame dabarties gyvenime.

Katalikiškoji akcija, kaip pasaulininkų apaštalavimas, iš naujo kelia paprasto tikinčiojo reikšmę ir vaidmenį Bažnyčios bendruomenėje ir atstato anas prarastas dovanas, kurios buvo amžių eigoje užkastos bei pamirštos. Pasauliškiai čia išeina iš ano tylaus nesidomėjimo religija, į kurį jie buvo taip ilgai įpratę. „Pijus XI nenori, kad pasauliškis būtų pasyvus kunigo direktyvų vykdytojas, bet tikras vadovas, darbą varąs savo iniciatyva" [14]). Pijus XII, pertvarkydamas praėjusiais metais italų katalikiškosios akcijos statutą, aiškiai iškėlė pasauliškių atsakingumą ir savarankiškumą apaštalavimo darbe. Savo laiške, kuriuo popiežius naująjį statutą paskelbė, jis iškelia, kad vyskupai kartu su popiežiumi yra kviečiami dalyvauti katalikiškosios akcijos valdyme. Bet pats veikimas visu atsakingumu yra pavedamas pasauliškiams. Baigdamas savo laišką, popiežius kreipiasi į pasauliškius, kad jie laisvai, bet sykiu ir drausmingai atsidėtų Kristui ir Bažnyčiai ir kad visuomenė į juos žiūrėtų ne kaip į kokią uždarą grupę, siekiančią atskirų asmeninių tikslų, bet kaip į būrį žmonijos draugų, padedančių Bažnyčiai nešti Kristaus dvasią į visus kultūros sluogsnius [15]). Vysk. Streng, tarsi atspėdamas šitą popiežiaus mintį, jau prieš dešimtį metų rašė: „Kunigas neprivalo katalikiškojoje akcijoje ir katalikiškosiose organizacijose pats viską daryti, o į pasauliškius žiūrėti tik kaip į pasyvią neatsakingą masę, bet jis turi pavesti, kur tik galima, patiems pasauliškiams atsakingesnius uždavinius ir pareigas" [16]). Iš tikro, tik tokiu būdu yra galima atstatyti vienybę tarp hierarchijos ir tikinčiųjų ir apaštalavimo darbą perkelti į visą bažnytinę bendruomenę.

Norėdamas pabrėžti katalikiškąją akciją, kaip pasauliškių apaštalavimą, pop. Pijus XI 1926 metais vasario 2 dieną savo enciklika „Rite expiatis" paskyrė šv. Pranciškų Asyžietį katalikiškosios akcijos globėju. Iš tikrųjų, jeigu katalikiškoji akcija yra pasauliškių apaštalavimas pasaulyje, nešant į jį Kristaus dvasios, tai didesnio pasauliškio apaštalo kaip Asyžiaus Poverello mes nerasime. Jis nebuvo kunigas. Jis buvo paprastas tikintysis, turtingo pirklio sūnus, sukilęs savo dvasia ir savo malda prieš ano meto blogybes ir jas nugalėjęs savo pavyzdžiu. Jis nebėgo iš pasaulio. Jis neapsigyveno tyruose, bet visą gyvenimą sukinosi tarp žmonių ir skelbė jiems Kristaus Evangeliją. „Prievartos pasaulyje jis atskleidė gailestingumo pasaulį (65 p.)... Jis nesistengė pabėgti. Jis gyveno šioje žemėje ir nenorėjo jos palikti, nebent rojaus dėliai. Jis ėmė pasaulį tokį, koks jis yra, kad padarytų jį tokį, koks jis privalo būti. Pasaulis buvo jo veikimo medžiaga" [17]). Taip apaštalauja kiekvienas pasauliškis. Kiekvienam kultūrininkui — mokytojui ir profesoriui, rašytojui ir dailininkui, teisininkui ir politikui — pasaulis yra jo katalikiškojo veikimo medžiaga, kurią jis keičia pagal Kristaus pavyzdį. Katalikiškoji akcija įveda pasauliškius į religinio gyvenimo gelmes ir atskleidžia jiems naujų akiračių. Pirmiau katalikai pasauliškiai manė, kad jie atlieka savo pareigą, jeigu tik gerai vykdo savo profesijos darbus. Tačiau katalikiškoji akcija jiems rodo aukštesnį tikslą, skelbdama, kad asmeninis tikėjimas ir asmeninės malonės turi būti nešamos į visą visuomenę; kad kiekvienas turi būti ne tik geras savos profesijos darbininkas, bet ir tikras bei uolus Kristaus apaštalas, pasiryžęs savo pavyzdžiu ir žodžiu paliudyti savo Mo-

[10]) cit. La vie intellecuelle, 23 p.
[11]) Osservatore Romano 1926. II. 26 d.
[12]) Ibd. 1926. 6. 19 d.
[13]) Schlund, op. cit. 13 p.
[14]) Tiesos Kelias 1937 m. 5 nr. 269 p.
[15]) Cit. Naujasis Gyvenimas 1946 m. XII. 15 d. 12 p.
[16]) Tiesos Kelias 1937 m. 12 nr. 685 p.
[17]) A. Bonnard St. Francois d'Assise, 65—66 p. Paris.

kytoją. „Todėl neužtenka apsirėžti tik tokiu veikimu, kuris išsisemtų kultūrinėse mokslo, sporto, ekonomikos, visuomeninės gerovės, savitarpinės gerovės, savitarpinės pagalbos, pasismaginimų ir žaidimų organizacijose. Jeigu katalikai tik tai darytų ir tik šitokiu tikslu savo veikimą apribotų, jiems tiktų Evangelijos žodžiai „Argi ir stabmeldžiai to nedaro?" (Mat.5,46).[18] Katalikiškoji akcija iš esmės yra religinis veikimas. Nei pirmykščiais amžiais nei dabar religija nėra niekeno specialybė. Religiją skelbti, ja rūpintis, už ją kovoti yra kiekvieno pareiga, nes kiekvienam tikinčiajam religija yra jo paties asmeniškiausias reikalas. Todėl katalikiškojoje akcijoje kultūrinis-profesinis pasauliškių veikimas susitinka su religiniu veikimu, susipina į vieną nedalomą vienetą ir virsta pilnutiniu gyvenimu Kristuje.

3. KAT. AKCIJOS POBŪDIS IR APIMTIS

Apaštalavimo visumos, kaip minėjome, nesudaro nei vienas tik sakramentinis kunigų veikimas nei vienas tik paruošiamasis pasauliškių darbas. Todėl nors katalikiškoji akcija yra pasauliškių apštalavimas, vis dėlto ji negali apsieiti be hierarchijos jau tik dėl to, kad kunigas yra pašvęstasis vadovas ir mokytojas atpirkimo kelyje. Katalikiškoji akcija privalo būti hierarchijos vadovaujama, prižiūrima ir remiama. Tik nuoširdžiai bendradarbiaudami su kunigais, ypač su vyskupais, tik uoliai vykdydami aukščiausiųjų Bažnyčios Ganytojų nurodymus, pasauliškiai gali sėkmingai atlikti savą apaštalavimo uždavinį. Štai kodėl katalikiškoji akcija ir yra apibrėžiama, kaip pasauliškių apaštalavimas bažnytinės hierarchijos vadovybėje. Pasauliškiai, kaip vykdytojai, ir kunigai, kaip vadovai, sudaro katalikiškojoje akcijoje vieną Kristaus apaštalų būrį.

Bažnytinės hierarchijos vadovavimą pasauliškiai turi suprasti ir pergyventi ne kaip jiems iš šalies primestą svetimą valią, bet tik kaip regimą išraišką paties Kristaus dėsnių, kuriems visi privalo nusilenkti, kurie tačiau — Kristaus noru — prabyla per hierarchiją, nes jai yra pavesta ganyti Jo avis ir avinėlius. Iš kitos pusės, kunigai į pasauliškių veikimą religijos srityje turi žiūrėti ne kaip į brovimąsi į jų sritį, bet kaip į jų pačių darbo sudedamąją dalį. „Kunigai, sako kardinolas Boggiani, ypač parapijų kunigai, privalo dar labiau susirūpinti katalikiškąją akcija, nes joje glūdi viena iš vaisingiausių pagelbstimųjų priemonių sėkmingam jų tarnybos vadovavimui. Ir šitas kunigų atsidėjimas katalikiškajai akcijai privalo būti suprastas ne kaip patarimas, bet kaip tikras ir didelis įpareigojimas, kuris turi būti įvykdytas pagal laiko aplinkybes ir vietos sąlygas . . . Todėl jeigu yra peiktini tie kunigai, ypač tie klebonai, kurie pamiršę esminius katalikiškosios akcijos ir savo pačių tikrosios tarnybos uždavinius taip atsideda medžiaginiams ir išviršiniams dalykams, kad tik juose vienuose mato savo idealą ir savo veikimą, pakenkdami tuo būdu savo, kaip Dievo tarnų, charakteriui ir apleisdami savo dvasines pareigas, tai nemažiau taip pat peiktini yra ir tie, kurie, atlikę kasdienę savo dvasinę tarnybą, nepasirūpina savo parapijiečių paskatinti grįžti į krikščioniškąją dvasią, pasinaudodami anuo tikruoju ir tvarkingai vykdomu išviršiniu veikimu, kuris, gerai panaudotas, yra taip labai sėkmingas doriniam, religiniam ir ūkiniam visuomenės atnaujinimui"[19]). Pasauliškių ir kunigų santykį katalikiškojoje akcijoje pop. Pijus XI gražiai išreiškia vienu sakiniu savo laiške kardinolui valstybės sekretoriui 1927 m. sausio 24 d.: „Pirmojoje mūsų enciklikoje Mes apibrėžėme katalikiškąją akciją, kaip pasauliškių bendradarbiavimą hierarchijos apaštalavime ir pareiškėme, kad kunigai ją turi laikyti būtina sudedamąja savo tarnybos dalimi, o tikintieji savo gyvenimo pareiga"[20]). Nuoširdus pasauliškių paklusimas hierarchijai ir atydi hierarchijos pagalba pasauliškiams yra vienas iš pagrindinių tikrai suprastos ir sėkmingai vykdomos katalikiškosios akcijos bruožų.

Būdama apaštalavimas, katalikiškoji akcija yra vykdoma Dievo garbei ir žmonių išganymui, todėl savaime reikalauja, kad jos veikėjai turėtų ne tik kilnius tikslus, stodami į šitą darbą, bet ir kilnią bei skaisčią širdį pačiame darbe. Asmeninio šventumo reikalas yra būtinas kiekvienam apaštalui. Šitą katalikiškosios akcijos bruožą aiškiai kelia ir labai gražiai jį apibūdina kardinolas Boggiani. „Kadangi, sako jis, krikščioniškajam apaštalavimui, tam tikrai antgamtiniam ir nuopelningam darbui, vykdyti yra reikalinga dieviškoji malonė, suteikiama tik tam, kuris yra vienybėje su Kristumi, todėl niekas negali sėkmingai ir našiai dalyvauti katalikiškojoje akcijoje, kas neišsaugo tikro ryšio su Kristumi, kas nepasilieka jame, kaip vynuogės šakelė kamiene, savo gyvu tikėjimu, padedančiu jam įsisikverbti į Dieviškojo Mokytojo pažinimą, atskleidžiančiu jam visą tiesą ir išmokančiu jį ją pamilti; savo karšta meile, rišančia jį prie garbingiausios Dievo Sūnaus Širdies, pamokančia jį pajausti, suprasti ir aukoti kiekvieną savo gyvenimo atodūsį Dievo garbei ir artimo gerovei. Niekas negali Jėzaus grąžinti į šeimą ir į visuomenę ir jų įjungti į Dievo Karalystę — o tai ir yra tikrasis katalikiškosios akcijos tikslas —, kas Jėzaus nepažįsta geriau, negu kiti, kas Jo nemyli labiau už viską ir už visus, kas Jam netarnauja su didžiausiu ištikimumu, kas nėra pasiryžęs ir pasiruošęs Jam priklausyti bet kuria net ir savo gyvybės kaina. Tik tie, kurie šitaip Jėsų Kristų pažįsta ir myli, užsitarnauja iš tikro priklausyti prie giminės tų, kurių pagalba ateina tautoms išganymas: de semine illorum virorum, per quos salus facta est in Israel (1 Mak. 1,52). Iš šitų dėsnių plaukia savaime svarbių išvadų. Visi katalikiškosios akcijos dalyviai, ypač tie, kurie yra pašaukti ją remti ir jai vadovauti, turi būti geri krikščionys ir atsparūs katalikai. Jie turi būti persunkti savo tikėjimo, iš pagrindų pažinti savo religiją, būti nuoširdžiai atsidavę Bažnyčiai, ypatingai Apaštalų Sostui, Jėzaus Kristaus Vietininkui žemėje. Juos turi puošti tikrasis maldingumas, tvirtos dorybės, skaistūs papročiai ir be priekaištų gyvenimas, kuriuo jie tarnauja kitiems pavyzdžiu. Kur šitokio nusistatymo stinga, ten ne tik sunku kituose gėrį skleisti, bet beveik nėra galima veikti gryna intencija ir turėti jėgos pastoviai pakelti visus priešingumus ir aukas, visus priešų šmeižimus ir dažną vadinamų gerųjų abejingumą bei nesidomėjimą, apskritai visus sunkumus, kurių pasitaiko kiekvienam, vykdančiam gerą darbą, ir kurių teikia kiekvienas apaštalavimas. Tiktai kantri ir atspari dorybė, akis ir širdį nukreipusi į Jėzų Kristų, gali laiduoti, kad katalikiškoji akcija atitiks savo tikslą... (55—56 p.). Katalikiškosios akcijos programa gali būti įvykdyta tik pilnutinių krikščionių ir nuoširdžių charakterių, tik tvirtų ir gilių krikščioniškųjų sąžinių. Ne skaičius, bet būdo švarumas ir tvirtumas teikia pergalę kovose, kurias mes esame pašaukti vesti Dievo vardu Jėzaus Kristaus ir Jo Bažnyčios garbei, vadovaujami popiežiaus, kaip Jėzaus Kristaus Vietininko ir Bažnyčios regimosios Galvos" (64 p.)[21])

[18]) Cit. Schlund, op. cit. 57—58 p.
[19]) Cit. Schlund, 62—63 p.
[20]) Cit. Schlund, op. cit. 33 p.
[21]) Cit. Schlund, op. cit. 55—56, 64 p.

Bažnytinės hierarchijos vadovaujama ir atsidėjusių bei religingų žmonių vykdoma, katalikiškoji akcija eina į kiekvieną asmeninio ir visuomeninio gyvenimo sritį ir keičia ją pagal Kristaus dvasią. Katalikiškosios akcijos apimtis yra visas platus ir margas pasaulio gyvenimas. Visa kūrinija turi būti palenkta Kristui, kaip Galvai. Visa kūrinija turi būti atnaujinta, nes ji visa yra paliesta nuodėmės ir „kenčia skausmus ligi šiolei" (Rom. 8, 22). Be abejo, pirmoje eilėje reikia atnaujinti atskirą žmogų, nes jis yra aukščiausia vertybė ir bet kurios bendruomenės pagrindas. Popiežius Pijus XI todėl ir sako, kad „šitoji akcija turi uždavinį, vadovaujant pašvęstiesiems ganytojams, pripildyti sielas grynąja Jėzaus Kristaus dvasia..."[22]). Tačiau ir bendruomeninis gyvenimas yra tikroji katalikiškosios akcijos sritis. „Šia akcija, sako kardinolas Boggiani, katalikai ryžtasi sutelkti visas jėgas, kad visomis leistinomis ir teisėtomis priemonėmis kovotų su nekrikščioniškąja kultūra, jeigu apskritai čia tinka žodis kultūra, ir tuo būdu pataisytų iš jos kilusias blogybes. Jie nori Jėzų Kristų grąžinti į šeimą, į mokyklą ir į visuomenę; grąžinti žmogiškajam autoritetui, kaip dieviškojo autoriteto atstovui, prideramą reikšmę; atsidėti tautos, ypač pramonės ir žemės ūkio darbininkų, reikalams, įdiegiant jiems ne tik religiją, kaip vienintelį paguodos šaltinį gyvenimo rūpesčiuose, bet ir nušluostant jų ašaras, mažinant jų skausmus, gerai vadovaujamomis labdaros įstaigomis keliant jų ekonominį būvį. Jie nori daryti įtakos, kad valstybės įstatymai patenkintų teisingumą, kad būtų pateisyti ar panaikinti visi tie, kurie teisingumui nusižengia. Jie nori galop tikra katalikiška drąsa ginti ir atstovauti visuose dalykuose Dievo, Bažnyčios ir popiežiaus teises. Katalikiškosios akcijos darbo laukas yra nepaprastai platus, nes ji neišskiria nieko, kas tiesioginiu ar netiesioginiu būdu įsijungia į dieviškuosius Bažnyčios uždavinius"[23]).

Tačau katalikiškoji akcija eina į gyvenimą religine dvasia ir religinėmis priemonėmis. Todėl nors ji apima viską, nors į visą kultūrą ji žiūri, kaip į savo veikimo lauką, vis dėlto ji nesiekia jokio žemiško ir laikinio tikslo, kaip tai daro politika ar ekonomika, kurios taip pat tvarko visą gyvenimą, bet jau grynai laikinosios gerovės atžvilgiu. Dėl to Bažnyčios vadovybė kiekvieną kartą pabrėžia, kad katalikiškoji akcija iš esmės yra skirtinga ir nuo politinio ir nuo ekonominio veikimo. Štai autoritetingų Bažnyčios vadovų žodžiai šiuo klausimu. L. Civardi, išleidęs du tomu katalikiškosios akcijos vadovėlio italų kalba[24]), sako: „Mūsų ekonominės ir profesinės organizacijos nėra tiesioginėje Bažnyčios priklausomybėje ir veikia savo pačių atsakingumu, nesusiliesdamos tiesioginiu būdu su bažnytinės hierarchijos autoritetu. Tačiau šitos organizacijos yra Bažnyčios priklausomos netiesioginiu būdu, vadinasi, tikėjimo ir dorovės dalykuose, bet ne techniniuose ir grynai materialiniuose klausimuose... Yra galima, kad keletas politinių partijų lygiu būdu būtų suderinamos su katalikiškąja akcija, būtent tuomet, kai jos viena nuo kitos skiriasi tiktai politiniais reikalavimais... Vis dėl to Bažnyčia pasilieka teisę papeikti kiekvieną partiją arba ją pasmerkti, jeigu ji susikerta su tikėjimo ir krikščioniškosios moralės principais"[25]). Popiežiaus Pijaus XI nusistatymą politikos ir katalikiškosios akcijos santykių klausimu „Osservatore Romano" šitaip išreiškia: „Katalikiškoji akcija nėra jokia socialinė ar politinė partija, kurioje persvertų ar net tikrąjį jos gyvenimo pagrindą sudarytų laikiniai reikalai. Ji yra visuomenėje veikianti Bažnyčia, kuriai gera yra gera, vistiek kas šitą gera sakytų ir vistiek iš kur jis kiltų; ir kuriai bloga yra bloga, taip pat vistiek kas jį darytų arba iš kur jis eitų. Jos nepermaldaujamumas yra Bažnyčios, jos dekalogo, jos evangelijos, jos amžinojo, nedalinamo ir nekintančio mokslo nepermaldaujamumas. Jos prisitaikymas yra Bažnyčios prisitaikymas, nesuderinamas su jokia valdymo sistema, su jokia visuomenės santvarka, su jokia politine linkme, su jokiu visuomeninio ir pilietinio tautų gyvenimo bandymu"[26]). Žinomas posakis, kad katalikiškoji akcija yra šalia ir viršum politikos, geriausiai išreiškia šių dviejų sričių santykius. Katalikiškoj akcija yra šalia politikos savo veikimo priemonėmis ir metodais. Ji yra viršum politikos savo religiniu tikslu. Kiek politika paliečia altorių, tiek ji paliečia ir katalikiškąją akciją. Tačiau kol ji pasilieka savo srityje, ji su katalikiškąja akcija neturi nieko bendro.

4. KAT. AKCIJOS ORGANIZACIJA

Kat. akcija kaip Kristaus dvasios skleidimas visų pirma paliečia patį žmogų ir artimiausią jo aplinką. Negalima atnaujinti gyvenimo, neatnaujinus pirma paties savęs. Negalima atnaujinti pasaulio, neatnaujinus savo šeimos ir tos mažutės bendruomenės, kurioje žmogui tenka kasdien gyventi. Visuotinis perkeitimas vyksta smulkiu ir kruopščiu darbu, gerai vykdant asmenines savo pareigas ir rūpinantis kad ir kiti jas vykdytų. Kaip Kristus savo atpirkimą pradėjo Palestina, kurioje gimė, augo ir gyveno, taip ir kiekvienas jo mokinys bei apaštalas turi pradėti savo darbą visų pirma savoje aplinkoje.

Nuo šitos aplinkos sąlygų kaip tik ir priklauso kat. akcijos organizacija. Praėjusiame skyriuje jau esame citavę kard. Boggiani žodžius, kad kat. akcija vyksta „pagal laiko aplinkybes ir vietos sąlygas". Taip pat popiežius Pijus XI savo laiške kard. Bertramui pastebi, kad „kat. akcija, kiek tai liečia praktinį jos reiškimąsi, yra skirtinga pagal amžių ir lytį, pagal vietos ir laiko sąlygas"[27]). Jos esmė — skleisti Kristaus dvasią — yra ta pati visur visados. Tačiau tasai būdas, kuriuo šita dvasia yra skleidžiama, darosi įvairus, kaip įvairūs yra žmonės ir kaip įvairus yra pats jų gyvenimas. Šv. Povilo pasigyrimas, kad jis, skeldamas Evangeliją, žydams buvo žydas, o graikams — graikas, kaip tik ir išreiškia kiekvieno apaštalavimo atitikimą tautos būdui, vietos papročiams ir laiko reiklavimams.

Atsidūrę tremtyje, mes buvom priversti susikurti tokias sąlygas, kurios daug kuo skiriasi nuo mūsų gyvenimo tėvynėje. Tremtis nėra tik paparastos savo tėvynės palikimas, tik paprastas pasivažinėjimas po svetimus kraštus. Tremtis yra ištisas gyvenimo būdas: su savo laimėjimais ir pralaimėjimais, su savo vargais ir pavojais, su savo ydomis ir silpnybėmis. Todėl šitas savotiškas gyvenimo būdas kaip tik ir apsprendžia kat. akcijos organizaciją. Kat. akcija tremtyje yra priversta organizuotis kitaip, negu normaliame mūsų tėvynės gyvenime. Ir išviršinės sąlygos ir išvidinis mūsų nusiteikimas daro įtakos apaštalavimo metodams bei priemonėms ir tuo pačiu keičia kat. akcijos praktinį reiškimąsi. Mūsiškė tremtyje vykdoma kat.

[22]) Cit. Schlund, op. cit. 23 p.
[23]) Cit. Schlund, 54 p.
[24]) Pig. Manuale di Azione Cattolica, Pavia.
[25]) Cit. Schlund, 28 p.
[26]) Cit. Schlund, 52 p.
[27]) Ad. Kard. Bertram. Im Geiste und Dienste der kath. Aktion, 12 p. 1923.

akcija negali būti senosios, Lietuvoje buvusios kat. akcijos atgaivinimas tuo pačiu pavidalu.

1946 m. rugsėjo 23—25 d. įvykęs suvažiavimas Neuffene, kur dalyvavo J. E. vysk. Brizgys ir J. Pr. Šv. Sosto Delegatas lietuviams kan. F. Kapočius kartu su Vokietijos zonų ir Austrijos katalikų atstovais, priėmė tokias gaires kat. akcijai tremtyje organizuoti: „1. kat. akcijos svorio centras yra parapija. Buvusios Lietuvoje centralizuotos kat. akcijos organizacijos tremtyje neatkuriamos. — 2. Kat. akcija parapijoje apima visus parapijiečius; vaikus, jaunimą, moteris ir vyrus". Šitos gairės buvo plačiau nagrinėtos trijuose atskirų zonų platesniuose suvažiavimuose: Scheinfelde amerikiečių zonai (1946 m. spalio 22—23), Tübingene prancūzų, zonai 1946 m. spalių 29—30 d.) ir Seedorfe b. Zeeven anglų zonai (1946 m. lapkričio 6—7 d.) Jos šiandien yra išvystytos naujajame kat. akcijos statute ir paskelbtos vykdyti.

Vadinasi, į tremties kat. akcijos organizacijos pagrindus yra dedamas parapijinis principas. Ne organizacijos sudaro tremties kat. akcijos vienetus, bet parapijos. Visi pasitarimai ir suvažiavimai nerado tikslu atkurti Lietuvoje buvusias organizacijas ir ant jų statyti kat. akcijos darbą. Pats likimas mus suglaudė į stovyklas, kurių jungiamoji religinė forma yra parapija. Ji apima visus. Jeigu pirmesnės organizacijos net ir katalikų tik dalį įtraukdavo į savo narių skaičių ir tuo pačiu į kat. akciją, tai parapija neišskiria nė vieno. Visi stovyklos gyventojai yra jos nariai ir tuo pačiu kat. akcijos dalyviai. Parapijinis principas padaro kat. akciją visuotinę ir todėl net geriau išreiškia jos esmę, negu organizacijos. Be abejo, dabartinis statutas leidžia ir organizacijoms priklausyti kat. akcijai ir turėti jos darbe specifinius uždavinius. Tačiau vis dėlto organizacijos čia atsistoja antroje vietoje, pirmąją užleisdamos parapijai, Be to, organizacijos čia turi turėti kurį nors specifinį uždavinį, kad galėtų pateisinti savo buvimą. Paprastos masinės (vyrų, moterų ar jaunimo) organizacijos čia neturėtų ko veikti, nes jų darbas jau yra atiduotas parapijos vyrams, moterims ar jaunimui.

Bažnytinė tad mūsų vadovybė yra atkūrusi kat. akciją ir mus visus pakvietusi (šv. Sosto Delegato laiškas 1946 m.) joje dalyvauti. Šiuo sunkių klaidžiojimų ir didelės nevilties metu reiktų mumus išgirsti šį pakvietimą ir visomis pastangomis atsidėti Kristaus žygiui skleisti pasaulyje, nes nuo jo laimėjimo priklauso ne tik mūsų pačių, bet ir mūsų Tautos likimas. „Jei katalikai, sako Pop. Pijus XI laiške kard. Bertramui, dalyvaudami hierarchiniame apaštalavime, bus persunkti šita dvasia, jie tikrai pasieks artimiausio tikslo, kad visų tautų krikščionys tvirtai susijungtų dorovės ir religijos reikalui ir tuo būdu būtų pajėgūs — o tai yra labai reikšminga — krikščioniškojo tikėjimo ir krikščioniškojo mokslo principus plėsti toliau, juos sėkmingai saugoti ir padaryti juos galiojančius privatiniame ir viešajame gyvenime"[28]).

[28]) Op. cit. 11 p.

Gražina Butauskaitė-Firinauskienė — Autoportretas (skulptūra)

PAULIUS JURKUS

NYKSTUKAS

Vidurnakty rašau eiles,
Girkšnodamas vyno taureles;
Karalių narsų praeities
Vedu heroišką ligi mirties.

Jam leidžiu jot, iškėlus jietį,
Kur saracėnai susispietę:
Už šventą žemę ir tikybą
Kovoj kaip saulė jis ten žiba.

Kaip liūtas grumiasi narsus!
Jis kloja priešų didelius pulkus;
Patyrusį kovoje daug žaizdų,
Į mirtį tragišką aš jį vedu.

Tuoj renkas freilinos ir damos,
Princesės liūdnos ir neramios;
Istorikai seni jo žygį didį
Garsiais vardais į praeitį palydi...

Iš vyno bonkos tik staiga
Nykštukas sprikteli barzda ilga.
— Sustok! jis šaukia man
Ir sėdas popieriaus kraštan.

— Šitaip žudyt! Tai tragiška labai.
Gyvenime, žinai, viskas juokai.
— O ne! — aš įbedu akis, —
— Juk ką istorija man pasakys?!

— Tragedijos juk laurai jau nubirę
Ir jos herojai mirę;
Nūn nemadoj šitaip žudyti,
Kai žemėje komedija taip žydi.

— Bet toks herojus, liūto tai širdis!
Juk jo darbais didžiuojas praeitis!
— Cha, cha, — jis juokiasi smagus,
— Matau, tu dar romantikos žmogus.

Kad būtų žygiai jojo aiškūs,
Tu paskaityk jo meilės laiškus,
Kodėl kovojo, kas jam buvo šventa, —
Iš aulo jis ištraukia pluoštą pergamentų.

— Juk tai meilužėm jo laiškai,
Kuriuos per ordino narius slaptai
Jis siuntė. Aš šiandien suradau
Ir tuoj skubėjau juos atnešti tau.

Tokia heroika seniai pabodus!
Geriau nuvesk slapta į sodus,
Šiltoj, gražioj nakty gegužės
Jam leisk klūpėti prie meilužės.

Jam leisk švaistytis pinigais,
Triukšmauti, ūžaut vakarais.
Juk tai be galo įdomu —
Parodyt visa praskleistu rūbu. —

Nykštukas čia vikriai pašoka,
Tuoj perskleidžia lapus ir nesulaiko juoko;
Į rašalinę dažo barzdelytę
Ir ima šokti ir taškyti

Lapus, kuriuose pilys ir karai,
Karaliaus dideli darbai;
Ir pušnim savo raudonom
Ten trypia, šoka paknopstom...

Tik iš tamsos staiga sušunka
Karalius: — Žudyk gyvenimą tą sunkų!
Žudyki, tūkstančiais žaizdų sužeiski,
Tik juoktis iš manęs šiam popiery neleiski!

Nykštukas išsigąsta, surenka lapus,
Skubiai susikemša sau į batus
Ir, mostelėjęs man barzda ilga,
Į vyno bonką neriasi staiga.

KAREIVIS

Tegu tave velniai!
Aplinkui krinta sviediniai,
Kulkosvaidžiai lyg pasigėrę klega,
Liepsnoj apylinkės kalnai,
O mano pypkė vos vos dega.

Pradėjau laišką prieš savaitę
Ir niekaip negaliu užbaigti.
Na, ką rašyti mylimai?
Rankas ir kojas dar valdau,
Abiem akim matau;
Žodžiu, man einasi gerai.

Tuoj greit užbaigsim šitą mūšį
Ir, pafrontės trobelėj susigūžę,
Išgersim butelį, palošim kortom;
Per radiją praneš
Ir atžymės naujom kartom:
Kokie karingi mes,
Vėl užkariavome naujas žemes.

Paskui ir vėl į naują barą,
Raketom šviečiant visą karą,
Ir laišką gal pabaigsiu jau rašyti,
Gal ir naujienų atsiras,
Gal ir mane kur žemėje užkas, —
Mergaitei bus pasiskaityti.

Rūkyti gera apkase,
Kulkelės dūzgia šakose,
Tik baisiai nuobodu
Tysoti ant šiaudų:
Kada numirsi — nežinai.
Tegu tave velniai —
Į apkasus jau krinta sviediniai.

IGNAS SKRUPSKELIS

PENKERIŲ METŲ MIRTIES SUKAKČIAI (?)

Yra žmonių, apie kuriuos kuriuos nuotykių ir anekdotų nepapasakosi. Ne dėl to, kad jų gyvenimas nebūtų dėmesio vertas, bet kad prie jų charakterio anekdotai nelimpą. Jų charakteris toks lygus, apvaldytas. Jie mėgsta sistemingai gyvenimą organizuoti — pakopa po pakopos į gyvenimo kalną. Nuotykiai, avantiūros jiem svetimi. Jų galvojimas ir veikimas tiesus kietas-ką sugalvoję nesilenkia į šalį ir nesiduoda išmušami; atkakliai ir kietai savo idėjas vykdo, vis pirmyn veržiamiesi, nors ir lėtu žingsniu, be entuziazmo, bet ir be rezignacijos.

Tos rūšies, žmogus, atrodo, buvo Ignas Skrupskelis. Toks jis, kaip ir jo tėvas, kuris pradėjo savo turtą nuo Melgužės dvaro piemenuko botago, paskui buvo dvaro bernas, dvaro žemės sklypo nuomininkas, ūkelio nuomininkas prie pat Kriukų miestelio Kazylų kaime, kol pagaliau ūkelio nuomininkas virto jo savininku, jį išsipirkęs jau nepriklausomoje Lietuvoje ir tik pora metų prieš okupaciją susistatęs trobeles kaip reikiant.

Tokiu pat atkaklumu veržėsi pirmyn ir tėvų viltis Ignas, gimęs 1903 m. Linkuvos gimnazijoje keturios klasės, paskui Šiaulių gimnazija, kurią baigė 1924 m. Kad susidarytų pirmą pakopą gyvenimui savarankiai pradėti, lanko mokytojų kursus ir juos baigęs stoja pradžios mokyklos mokytoju Kaišiadoryse. Tuo pačiu metu nuo šios pakopos dairosi toliau ir įsirašo į teisių fakultetą. Bet jau 1925 m. susidaro sąlygos užsidirbti pragyvenimui Kaune, ir čia teises pakeičia į lingvistiką — germanistiką. Jis pasirenka fakultetą, kuris jam labiausiai imponavo planingumu ir sistemingumu — Teologijos-Filosofijos.

PASIRUOŠIMAS MOKSLININKO DARBUI

1929 m. baigęs universitetą L. Katalikų Mokslo Akademijos buvo įgalintas pavažiuoti į Karaliaučių, paskui į Vieną germanistikos dar pastudijuoti. Tai jau nauja pakopa — joje turėjo ir galėjo pasiruošti mokslinei karjerai. Studijavo pagrindinį dalyką pas prof. Juozą Nadlerį, autorių naujo literatūros istorijos metodo — etnografinio, tiriant tautos literatūrą atskirom giminėm. Doktorizavosi 1932. Disertacija apie 18 amžiaus lituanistiką vokiečių kalba.

Būtų galėjęs būti mokslininkas. Jo disertacija ir literatūrinis straipsnis apie Vytautą vokiečių literatūroje (Athenaeum) parodė jo mokėjimą ir kantrumą prisikasti iki šaltinių ir jais naudotis. Jo straipsnis apie literatūros mokslą (Athenaeum) parodė jo teorinį susipažinimą su moderniais metodais literatūrai tirti. Paskesnėj jo kritikoj, kurią parašė vienai lietuvių literatūros studijai, labiausiai pasirodė jo sugebėjimas teoriškai pažintus metodus pavartoti praktikoj konkretiem literatūros reiškiniam.

Tarp senesnios kartos literatūros istorikų, atsirėmusių iš pozityvistinių laikų paveldėtais faktų registravimo metodais, jis būtų galėjęs gražiai papildyti negausias jaunesnes jėgas, kurios pro plikus faktus mėgino įžvelgti tuos faktus kuriančią ir juos rikiuojančią rašytojo ir visos epochos dvasią.

Tačiau gyvenimas Skrupskeliui pastojo kelią į mokslinę profesiją. Tuometinės vyriausybės buvo nepalankiai traktuojamas Teologijos-Filosofijos Fakultetas, kuris buvo norėjęs Skrupskelį angažuoti akademiniam darbui. Į vos vos nelikviduojamą mokslo įstaigą Skrupskelis jau negalėjo pritilpti.

Gal ir gerai buvo, kad gyvenimas jį sulaikė nuo akademinio darbo. Jo specialybė germanistika jam nebuvo prie širdies. Jis pasinešė į žurnalistiką, kuri labiau nei kitos profesijos buvo vyriausybės nepriklausoma. Jam buvo perduotas redaguoti žurnalas ŽIDINYS (po Dr. P. Mantvydo, kuris taip pat paskui buvo išvežtas į Rusiją).

ŽIDINYJE

Žurnalas pajuto naują pajėgą — jos dvejopą sugebėjimą: apčiuopti aktualiuosius klausimus, surasti jiem bendradarbių tarp įvairaus ideologinio nusistatymo žmonių. Tai nebuvo lengva tuo metu, kada visuomenė buvo pasiskirsčiusi griežtom ideologinėm srovėm, kovingai nusiteikusiom viena kitos atžvilgiu. Grėsė pavojus kiekvienam žurnalui ribotis tik savos ideologijos bendradarbių ratu. Skrupskelio vadovaujamas žurnalas išsilaikė bendresnėj plotmėj ir virto katalikiškos ideologijos organu, bet tiek tolerantiškai nusiteikusiu kitų ideologijų atžvilgiu, kad jame sutilpo visi bendradarbiai idealistinio pozityvaus nusistatymo, katalikybės atžvilgiu bent tolerantiškai nusiteikę. Ta platforma sutelkė ir skaitytojų daugiausia už visus analoginius žurnalus.

Kiek buvo tolerantingas kitų žmonių ideologijom ar kitų ideologijų žmonėm, tiek su žurnalu Skrupskelis nebuvo tolerantingas ar atlaidus negerovėm. Vis tiek, keno jos būtų. Savos ideologijos žmonėm buvo dar griežtesnis. Kai kada buvo dėl to nepasitenkinimo Židiniu tų žmonių, kurie manydavo, kad negerovė geriau nekeltina viešumon, nejudintina, o gal net pridengtina. Skrupskelis buvo vienas iš tų, kurie kėlė, ventiliavo...

XX AMŽIUJE

1936 m. per Jonines išėjo naujas dienraštis XX AMŽIUS. Skrupskelis buvo vienas iš aštuoneto jo iniciatorių ir organizatorių. Kai po trejų metų judrusis dienraščio redaktorius kun. J. Prunskis buvo pakviestas į KVC informacijos biuro šefus, kolektyvas vyriausiuoju pastatė Skrupskelį, o Židinį jis turėjo ilgainiui perduoti jaunesniem talentingam plunksnos darbininkui K. Baubai (nukankintas Stutthofe!).

Naujas dienraščio redaktorius buvo kito tipo laikraštininkas nei kun. Prunskis. J. Prunskis — entuziastas, optimistas, judrus aukštaitis, puikus aprašinėtojas-reportažininkas, intervje meisteris. Organizatorius toks pat. Jis kiekvieną sutiktą mokėjo laikraščiui sunaudoti, ir jo entuziastiškam nuoširdžiam kvietimui retas kas galėjo atsisakyti bendradarbiavęs, nepaisant, kokios ideologijos jis bebūtų. Jo paslankumui reiktų priskirti laikraščio gerą informacijos suorganizavimą, kuris greičiausiei bus pagrindinė priežastis, kad laikraščio tiražas pakilo aukščiau už kitus dienraščius.

Jį pakeitė redaktorius, mažiau paslankus laikraščio informacinei dinamikai, už tat labiau linkęs ir gabus

stiprinti dienraščio politinę liniją — politines aktualijas įvertinant greit ir politiškai giliai . . . Tebestovi akyse prie to darbo pats redaktorius-išsivilkęs, užgulęs rašomąją mašinėlę, papirosų dūmuos save skandindamas, prie dienos vedamojo. Rašąs tiesiai mašinėle, be juodraščio, parašytą žodį mažai betaisydamas parašytus lapus siųsdamas į rinkyklą, kitus dar berašydamas. Matyt, jam minčių eiga buvo iš anksto aiški; ją dėstė ramiai, šaltai, logiškai, žodžio nedailindamas. Lyg jaustų visada, kad neverta jo dailinti, nes dienos skaitytojas to nepastebės ir neįvertins, akim prarijęs mintis ir nesustodamas prie stiliaus grožio. Taip pildavo jis vedamuosius kas antra trečia diena, pasivaduodamas su vienu kitu kolektyvo nariu. Iš po jo plunksnos buvo tie straipsniai, kurie ėjo Ig. Petrikonio vardu.

Žurnalistiniam darbe jautėsiai, geriau nei grynai visuomeniniame organizaciniame darbe, nors ir tas jam buve nesvetimas nuo pat studentavimo laikų (vienas iš studentų menininkų Šatrijos kolektyvo organizatorių, berods, studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas) paskiau L. Kat. Mokslo Akademijos valdybos iždininkas). Visuomeniniame darbe dalyvaudamas Skrupskelis, atrodo, pergyveno visuomenę dramatiškai — lyg jis ir visuomenė būtų du vienas kitam priešingi partneriai. Tai jautė Skrupskelis, instinktyviai norėdamas save išsaugoti, ne susilieti su visuomene, bet savo valia ją determinuoti. Jautė tai ir visuomenės narys; jautė tam tikrą Skrupskelio kietumą ir išdidų užsidarymą. O tarp žurnalistų Skrupskeliui dingdavo tas kovingas pasiruošimas visuomenės atžvilgiu. Jam patiko susitikinėti su kitais žurnalistais tradiciniam Konrade, toje necenzūruotų žinių biržoje.

IGNAS SKRUPSKELIS

Daug svarbesni tom žiniom įvertinti ir politinei orientacijai susidaryti jam buvo praplėsti kolektyvo pasišnekėjimai kas sekmadienis, dažniausiai pas prof. Pakštą ar pas patį Skrupskelį, prie arbatos, kavos puoduko. Tuose pasikalbėjimuose buvo įvertinami ne tik dienos įvykiai. Čia gimė ir konstruktyvūs kultūrinio valstybinio gyvenimo planai — elektrifikacijos idėja, organiškosios demokratijos sąjūdis ir atsišaukimas. Čia formavosi sąjūdis, kuris tada buvo daugiau tik kultūrininkų sąjūdis, o paskui, jau okupacijos metais, virto politiniu rezistenciniu Lietuvių Fronto sąjūdžiu . . . Iš anų susitikimų kaip gyvas tebestovi per vieną pasikalbėjimą tylus, susirūstinęs prof. Pakšto veidas. Tik prieš išsivaikščiojant jis prašneko keista ir nelaukta tai dienai gaida: ėmė kalbėti apie bolševikus; esą jie užliesią Lietuvą, net ilgam; tam reikią pasiruošti — išgabenti kultūrinių vertybių bent dalį . . . konkrečiai minėjo Čiurlionio paveikslus į Jungtines Amerikos Valstybes, tam reikią atrinkti ir perkelti į užsienius inteligentų kadrą, kad būtų, kas už Lietuvą kovoja ir išeivius tai kovai organizuoja; gal išliksią tik tie, kurie Amerikoj gyvena ir iš jų turėsianti atgimti Lietuva . . . Priblokė visus niūriu ateities paveikslu. Ir to pasikalbėjimo įtakoje buvo kai kas daryta, deja, nepasisekė nieko įtikinti. Realybė dar neatrodė tokia grasi . . .

KATASTROFOS DIENOM

1939 m. vasarą, prieš pat sprogstant Vokietijos-Lenkijos karui, Lietuvos žurnalistai turėjo ekskursiją po Lenkiją. Kai kurie ekskursijos dalyviai turėjo ypatingas pareigas. Dielininkaitis buvo ekskursijos vadas ir turėjo visur prakalbas sakyti. Paleckis organizavo dainas. Bet kad jis nebuvo abejingas dosnia ranka teikiamom vaišėm ir dėl to niekų pridarydavo, Skrupskelis gavo misiją būti Paleckio „dvasios vadu". Skrupskelis duodavo Peleckiui ženklą, kada jau turi sustoti gėręs. Bendradarbiavimas buvo sėkmingas.

Kitokios globos Skrupskelis susilaukė iš Paleckio, kai dienos pasikeitė.

Jau anksčiau XX Amžius neturėjo polpredo Pozdniakovo palankios akies. Juk tai buvo dienraštis, kuris atviriausiai buvo stojęs prieš sovietų varomą Lietuvoje kultūrbolševizmą, prieš sovietų pastangas laimėti į savo tinklus lietuvius meninkus, mokslininkus, rašytojus. Pribaigė karikatūra, kurioje buvo nupieštas Liudas Gira, laižąs bolševiko batą. Tai Sovietų Sąjungos įžeidimas — ne Giros-argumentavo Maskvos viešpačiai ir darė demaršą per užsienių reikalų ministeriją. Veltui mūsų ministerijoje buvo aiškinama, kad čia nieko prieš Sovietus nėra. Polpredas buvo jokiais logiškais argumentais nepaveikiamas, nes tokia logika jam buvo įsakyta iš Maskvos . . .

Atėjo proga atsiskaityti plačiu, labai plačiu mastu . . .

Buvo liepos 11 dienos pavakarė. Tą popietę Vileišio aikštėj „liaudis" būsimojo „liaudies seimo" kandidatus „vieningai rinko". O išrinkę manifestavo entuziazmą ir gatves sklidinai pripildė grasinančio chaoso. Neramumo ir nežinios genami iš papratimo susirinkom į XX Amžiaus patalpas. Kažkas pasiūlė tą vakarą pavažiuoti į Kačerginę, kur vasarojo Skrupskelio šeima. Nuvažiavom. Skrupskelį ten palikom. Grįžę su Dielininkaičiu ligi pusiaunakčio maišėmės po Laisvės Alejos erzlų chaosą. Padavėm vienas kitam rankas su neaiškia viltimi: rytoj susitiksim . . . Neteko. Tą naktį Paleckio valdžia paėmė jo buvusį „globėją" ir taip pat anos ekskursijos vadovą į savo „globą".

KELIAS Į MIRTĮ

Daugiau Skrupskelio matyti nebeteko. Tik po pusmečio jį teko išvysti vienam momentui poniai Skrupskelienei. Jos žodį toliau ir cituojam:

„Prieš pat suimant spėjo dar nuvažiuoti į tėviškę — pasilsėti, sakė. Iš tikrųjų atsisveikinti, nes savo likimą

jautė. Jo namiškiai man vėliau pasakojo: — Tokio gero mes jo niekad nesame matę. Jis visada būdavo pavargęs ir nelabai šnekus. O čia tiek daug linksmų dalykų nupasakojo. Visą naktį nėjo miegoti, ir mes kartu visi su juo išsėdėjome. Toks smagus buvo. — Liepos 11 d. vakare jis buvo Kačerginėje. Kalbėjome vis tom pat rūpimom temom: — Lietuva neteko laisvės ilgam. — Mano prispirtas pagaliau nusileido: — Na, mažiausia 10 metų. Likimo ratai ėmė suktis prieš mus. Jų neatsuksi, kaip nori. Reikia laukti . . .

Kalėjime (B. liudijimu) buvo santūrus mažai kalbąs. Nieko gera sau nelaukė, bet dėl manęs ir vaikų buvo ramus, įsitikinęs, kad nieko bloga mum neatsitiks. Apie Lietuvą kalbėdamas sunkiai sulaikydavo ašaras. Buvo dažnai tardytas, naktim, kaip ir paprastai. Pažymėtinas paskutinis: tardytojai buvę nauji, labai mandagūs; pabaigę patikino, kad viskas bus gerai ir palinkėjo kuo greičiausiai pamatyti žmoną ir vaikus! Tai buvo vienintelis kartas, kai jį matė linksmą ir atgijusį. Po dviejų mėnesių, kovo 29 d. naktį jam buvo įsakyta susiruošti, pasiimti visus daiktus. Atsisveikino su draugais, išdalinęs jiems dar turimus rūkalus. Atskiroje kameroje jam buvo paskaitytas sprendimas: nuteistas 8 metam siunčiamas į Kotlas. Kelios dienos prieš tai man buvo patikrinta, kad jokių davinių bylai nėra ir jokios bylos nebus.

Leista pasimatyti. Kovo 31 niekad neišdils iš širdies ir atminties. Dviejų žmonių bendras gyvenimas buvo baigtas 15 min. pasikalbėjimu sargybiniam sekant. Ignas atrodė pablyškęs, kiek suvargęs, bet neblogiausiai. Gana ramus, tik įtempti veido raumenys rodę susijaudinimą. Pasirodė kažkaip savotiškai ugterėjęs. Pesimistas, bet nepalaužtas. Dargi kažkokio savotiško išdidumo buvo kalbantis su sargybiniu. Tas buvo negailestingas: neleido nei pažiūrėti vaikų fotografijos, nei pasiimti lagamino. Atneštus rūbus ir šiek tiek maisto teko susidėti į maišą... Ar tik panešiu, — nusišypspjo, bandydamas jį pakelti.

Juos išvežė (Dr. R. pasakojimu) balandžio 1 d. Po trijų savaičių buvo jau vietoje. Turėjo tiesti geležinkelį. Darbas 12 val. per dieną, poilsio dienos retai ir tik labai gerai dirbantiem. Valgyti pagal darbą. Žiemą —50° šalčio. Drabužiai menki, vietoje gauti. Iš namų pasiimtieji daiktai buvo tuoj atimti ten pat esančių kriminalistų. Vogdavo taip, kad net duonos davinį reikėdavo tuoj suvalgyti, nes grįžęs iš darbo jos galėjai nerasti. Ignas buvo kitų kalinių labai gerbiamas. Apie pusmetį buvo paimtas dirbti į ligoninę sanitaru, turėjo „gerai". Galėjo su kitais susitikti ir pasikalbėti apie namus ir tėvynę. Krašto likimu buvo susirūpinęs, greita ir laiminga pabaiga netikėjo, taip pat ir vokiečių laimėjimu. Apie save sakydavo: — Man vis tiek neteks savųjų pamatyti. — Kartą buvo grįžęs iš darbo sušalęs ir pavargęs. Atsigulė. Staiga paraginta į darbą. Jis nespėjo atsikelti, prižiūrėtojas patraukė kojos, trenkė galva žemyn nuo gultų. Gavo smegenų uždegimą. Buvo ligoninėje paguldytas ir ten miręs...

Visos ten buvimo sąlygos mum gerai žinomos. Šaltis, badas, darbas, žiaurumai, niekinimas, demoniškas pikto šėlimas: žmogus traukiasi iš kelio . . .

Kaip matote, plikų faktų nepavyko parašyti, nuslydau į sentimentus . . . Atvirai kalbant, laišką turėjau kelis kartus nutraukti. Vis dėlto ne mano, bet jo tėvo ašaros kris pačios sunkiosios ant nusikaltėlių galvų Jam, tėvui, buvo sugriautas viso gyvenimo darbas, niekais paverstos nežmoniškos pastangos ir viltys turėti šviesų sūnų . . . O kiek mes turime tokių tėvų, kurie kaltins . . ."

•

Ne legenda skelbė, kad Lietuvos sostinės statybai rūstiesiem dievam buvusi reikalinga auka — gražiausioji mergaitė, tai rūstusis bolševizmo molochas pats pasigrobė geriausiaus mūsų valstybės ir kultūros statytojus. Jie mum, likusiem, yra brangios nekaltos, aukos kurios bus prasmingos tuo atveju jei stiprins mūsų nusiteikimus, būtinus lietuviškai kultūrai išlaikyti ir valstybei atstatyti.

Rečiau pastebim, kad tokios aukos yra ne tik tautai, visuomenei brangios, bet ir šeimai. Šeima aukojas jau tuo vienu faktu, kad jos narys atsideda visuomeniniam reikalam. Šeimą visuomenė negailestingai išnaudoja ir nuskriaudžia. Vienos šeimos su kartumu ir priekaištavimu į tai žiūri. Kitos nusilenkia tai būtinybei ir net su vidaus pasitenkinimu prisiima faktą, kad šeimos nariai nesiriboja vien šeimos interesų ratu. Kai gyvenimas visuomeninko šeimą suardo, likusieji, anot Š. Raganos, lizdo paukšteliai prisiima tą kančią tyliai, be priekaištų, be pretenzijų visuomenei. Net pasirodydami visuomenėje, jokiu ženklu jie neprimeta kitiem savo sielvarto. Jie supranta: Gyvenimas eina; kitiem jis turi eiti nedrumsčiamas to išdraskyto lizdelio skeveldrų. Tai jau aukščiausias laipsnis sąmoningai skiriamos aukos, kurią šeima atiduoda visuomenei.

Jei tai pavadintume tyliuoju herojizmu, ir norėtume jį taip pat tyliai pagerbti, tai jo išraišką rasime Skrupskelio palikusioje šeimoje.

Pridedant post scriptum — tenka atvirai pasiteisinti, kodėl antraštėje pridėtas klaustukas. O tai dėl to, kad negaliu išmesti iš širdies tikėjimo, jog šie atsiminimai apie Skrupskelį nėra nekrologas. Įrodyti to neįmanoma. Tačiau daug „patikrintų faktų" po kurio laiko yra pasirodę netikri. Nėra negalimas daiktas, kad ir Skrupskelio atveju patikrinti faktai gali pasirodyti netikri pasaulio kalėjimui sugriuvus.

J. B.

VARPAS

ALOYZAS BARONAS

Jis ilgai nežinojo, kad yra pasauly nuostabių dalykų, kurie yra ne knygose išskaitomi, bet gyvenime išgyvenami, kurie yra ne aprašyti rinktiniais sakiniais, išpuoštais gražiais žodžiais, bet yra dalykai, pačiam gyvenime prieinami ir gyvenami ir, jei kas juos surašytų į popierį, jais netikėtų niekas, kaip netiki pasakomis. Taip, yra gyvenime daugiau, negu jis knygose per daugelį metų išskaitė ir paskui labai vėlai pajuto, kad ką jis išskaitė ir kuo daugelį metų gėrėjosi, yra niekai prieš tai, kas yra gyvenama. Viskas, kaip sunkus nujautimas, nusėdo į jo širdį, kai jis pamatė, kad tiek daug dienų prasėdėta veltui, gyventa kažkuo nerealiu ir nesuprantamu, o pro šalį ėjo dienos lengvos ir grakščios, nešdamos didelį glėbį džiaugsmo, kaip išsiplėtojusio pavasario, kaip rugių laukais varpų viršūnėmis graudžiai bešlamančio vasaros vėjo. Jis sėdėjo norėdamas sužinoti daugelį šimtus metų aiškintų dalykų, pro kuriuos praėjo kartos, spręsdamos ir neišspręsdamos, pagilindamos ir nepagilindamos ir, pagaliau, viską palikdamos kitiems. Jis tik vėlai, kone pervėlai suprato, kad geriau gyventi, negu skaityti ką kiti paliko, nesulaukiant įeinančio į kurčias vienumos dienas sodraus kaip vasaros šaltinis pasigėrėjimo pačiu gyvenimu, kuris laužėsi ir baladojosi į jo vienumą, daugelį dienų suneramindamas širdį. Ir jis nesuprato, ko nerami, kaip ruduo ir virpanti, kaip beržų išsigandusios skaros, būdavo jo širdis. Ėjo laimė ir dienos pro šalį belsdamos į jo širdį, kaip pavasario žiedai į langus, nepabudindami jaunystės troškulio veikti, neužmušdami lėto, kaip žiemos žingsniai, noro žinoti. Ir jis nežino, jei daugelį dienų būtų kitaip gyvenęs, ar irgi nebūtų laimė praėjusi pro šalį, nes sunku žinoti, kada ji ateina lyg šienapjūtės dalgio plakimo aidas į tavo širdį ir tik vėliau, atsigręžęs atgal į nuėjusių dienų vieškelį, randi jos pėdas. Taip, bet jis žiūrėjo atgal ir nerado pėdų. Ne, jis nematė nė vienos dienos, kada jis būtų laimingas buvęs ir niekada, kaip mažo upelio šniokštimo garso iš anų praėjusių vaikystės vasarų, negirdėjo jos praeinančios žingsnių. Jis, kaip traukiny ilgą kelionę važiavo miegodamas ir, kai pabudo, visos reikalingos stotys buvo pravažiuotos. Taip jam atrodė, nes jis tikrai nežinojo ir niekas žemėje tikrai negalėtų pasakyti ar taip buvo, kad jis viską pravažiavo ir išlipo pirmoj pasitaikiusioj stoty, kad susigrąžintų visą, kas buvo palikta kitose vietose, kurių jis nematė ir kurių jis tik dalį begalėjo matyti. Ir visą savo gyvenimo bereikalingumą pamatė jis tada, kai vieną kartą sutiko žmogų, kuris nekreipė į jo išmintį ir supratimą dėmesio ir lengvais žingsniais išdidžiai praėjo pro šalį.

— Ne, tai dar ne viskas, ką aš pasiekiau per savo pirmuosius jaunystės metus, — tarė jis sau ir nustebo, kad jam tik dabar visa tai, kada jis jau turėjo trisdešimt metų, tepaaiškėjo. Rodos, viskas taip seniai turėjo būti aišku ir suprantama ir, kad šalia knygų ir išminties yra kažkas kitas, ko jis neturi. Ir jam pirmą kartą parūpo žmogus gyvenime . . . Tai buvo moteris, nerūpestingai perkirtusi jo kelią, jo, išdidaus ir save vertinančio. Ir jis tata stabtelėjo gyvenime, kaip vieškelio dulkėse ir bandė ją sulaikyti. Bet ji nuėjo pro šalį, nežiūrėdama jo rimtų akių išdidžios laikysennos ir išmintingo veido.

— Ir ko aš vertas, jei po to viso ką pasiekiau, net tos moters negaliu turėti, — tarė jis ir jo buvusių anų tarp knygų praleistų dienų beprasmybė atsistojo prieš akis nepereinama ir nesugrįžtama, kaip staiga patvinusi upė. Vėliau jis tą moterį nešiojosi širdy ir galvoj. Ilgai nešiojosi numesdamas į šalį visą, ką jis seniau taip garbino ir ką skaitė esmingiausia sruvenančioj laiko tekmėj. Jis daug ką būtų atidavęs už ją. Dalį savo žinojimo jis būtų atidavęs, kad moteris būtų jam nuoširdi ir artima. — Ir ko vertas mano anas darbas, jei aš dabar nė trupučio laimės negaliu už tai gauti? — sakė jis sau rudenio didumo kartėliu širdy.

Ko verti anie išskaityti puslapiai ir prirašyti lapai, jei ji nueis su kitu. O jei jis nebūtų tiek skaitęs ir rašęs, galbūt jis anksčiau ją būtų sutikęs ir ji jam dabar nepraeitų pro šalį, kaip sudainuotoji daina, kaip piemenų, šūkaujančių rudenio laukuose, aidas.

O vėliau jis vėl ją sutiko.

— Mergaite, — jis nutarė jai viską pasakyti, ką išnešiojo galvoj tą keletą mėnesių jai nesant, — aš tau noriu viską paaiškinti. Viską, kad tu žinotum, kad yra gyvenime dalykų, apie kurios niekad nepagalvoji. Tu nežinojai, kad aš tave minty nešiojausi visą tą laiką, kada tavęs nebuvo, nežinodamas ar esi tu kieno mylima, nepažindamas tavęs ir nesiteiraudamas apie tave. Aš jaučiau, kad mes susitiksm. Aš pasąmonėj nešiojausi tikėjimą pamatyti tave.

— Ne, ponas Stasy, mes neturime apie ką šnekėti. Mes staiga pasidarėm pažįstami ir to užtenka. Man viskas aišku ir aš nenoriu, kad aiškiau būtų, — tarė ji šaltai, ir jis sumišo. Jis taip šventai tą keletą mėnesių tikėjo savo šviesiu nujautimu ir ja, apie kurią nieko nežinojo. Bet nenorėjo mesti vilties, kad jis yra jai svetimas ir nesuprantamas. Jis laukė jos įsikabinęs, kaip lūžtančios šakos, tikįs savo išmintimi, atsirėmęs į savo skaitytų knygų krūvas.

— Bet tu rytoj čia atvažiuosi dar kartą. Taip netoli iš tavo namų; ir aš tau aprodysiu visą miestą, tu tiek maža čia tematei ir aš netikiu, kad tau būtų nuobodu. Aš tau parodysiu dešimtis tomų pačių įdomiausių knygų ir mokslo darbų, aš tau aprodysiu meno muziejus su šimtmečių dulkėm apsėstais paveikslais ir neužmirštamais vardais. Atvažiuosi tu, aš žinau. Aš ateisiu tavęs į stotį pasitikti ir mums bus gera. Ne, galbūt aš perdaug pasakiau, gal tik man vienam.

Jis matė, kad jis buvo jai nuobadus ir matė ją laukiančią, kad jis kuo greičiau nueitų. Ir jo galvą slėgė mintis, apie ką su ja kalba kiti, arba tie, su kuriais ji buvo susidraugavusi, juk negi ji niekada nieko nemylėjo ar nebuvo mylima. Ji žiūrėjo kažkur pro jo petį ir purtė savo šviesias garbanas ir jis, kuris prieš šimtus žmonių laisvai ir įtikinančiai mokėdavo kalbėti įvairiausiomis temomis, jautėsi prieš ją, kaip sugautas bevagiant nevertingas smulkmenas, jis, kurio žodžių klausėsi ne vienas su nuostaba, stovėjo dabar prieš ją kaip paskutinis kvailys.

— Ne, aš neatvažiuosiu. Visą tai aš pati, jei norėsiu, pamatysiu. Aš rasiu be tavęs, nes tu ištisas dienas beskaitydamas pasilikai nuo gyvenimo.

Jis norėjo moti ranka ir nueiti, ir jis taip būtų padaręs, jeigu ji būtų nesijuokusi. Jis žiūrėjo į jos praviras lūpas ir visus jos pasakytus sunkius žodžius numetė nuo savo išdidumo kaip dulkes. Taip ji puikiai ir viliojančiai atrodė ir taip sunku buvo sutikti su mintimi, kad viskas pražaista ir, kad ne visiems mėlynas dangus ir pavasaris.

— Bet tu vistiek atvažiuosi, — kvailai griebėsi jis dar kartą.

Ji suraukė juodu siauru brūkšnelių pervertus antakius ir juokdamos ir lengvai spausdama ranką šūktelėjo:

— Atvažiuosiu!

— Lauksiu, — tarė jis ir jautė jos pasakytų žodžių netikrumą, kaip žmogaus, aiškinančio dalyką, kurio jis pats nežino.

Bet jis nenorėjo tikėti, kad jī neatvyks vien todėl, kad jam gera jos laukti. Jis nesuprato, kodėl tik dabar tepamatė tai, koks nuostabus, žėrintis ir malonus yra laukimas artimo ir brangaus. Jis vaikščiojo neramus po savo kambarį ir žinojo, tikrai žinojo, kad ji neatvažiuos, bet jautė malonumą laukti. Ir jis negalėjo sekančią naktį miegoti, vis jam rūpėjo, kaip ją pasitiks, ką sakys ir kur ją nuves. Jis anksti atsikėlė ir jo nuotaika buvo šventiškesnė, negu anksčiau visomis šventėmis, ir batus jis valė ilgai, lyg renkdamasis eiti į anų šviesiųjų vaikystės pasakų karalių rūmus spręsti galvosukio, už kurį pažadėta karalaitė, ir rūbus jis ilgai valė ir trynė šepečiu. Ir jam atrodė, kad labai gera laukti, nors ir labai abejojant, ar tas laukiamasis atvažiuos. Bet jam užteko žinojimo, kad ji galvoja apie jį, einantį į stotį, ir nedrąsiai jaučiasi vien dėl savo lengvabūdiško pažado. O gal kartais ji galvoja atvažiuoti. Bet viltis, kuri prikelia žmogų iš mirties patalo, kuri susmukdo ir išmintingųjų ateities atramą, nepaleido jo nė vienai minutei. O jis žinojo, kad didelių namų didesnis griuvimas ir neišsipildžiusios vilties tuštuma yra baisi ir nepakeliama. Bet jis išėjo į stotį ir laukė jos. Ir žmonės stoviniavo priestoty laukdami, ir jis jautėsi lygus jiems, nes jie atėjo kažko brangaus jieškoti, rasti. Jie visi norėjo, kad traukinys kuo greičiau ateitų ir rūpesčių pilnais veidais klausinėjo tarnautojų, kada ateis traukinys. Tik jis vienas nenorėjo greitai sulaukti. Ne, jis galvojo, kad daug kartų jis galėjo turėti šitokią šventę, nesuskaitomą daugybę kartų galėjo laukti ir lydėti brangų žmogų į stotį ir į šimtus kitų vietų, bet jis buvo užkliuvęs ir sustojęs. Kažkur ties krūvomis knygų, ties žinojimo šaltiniu, kuris vadinosi mokslu ir ilgai prie jo sėdėjo, netikėdamas, kad yra kitų gražių ir vertų rasti vietų. Jis stovėjo stoty ir nelaukdamas laukė traukinio. Visi kiti laukė, bet jis žinojo, kad traukinys ir kitų telaukiamas ateis. Bet taip gera kažko tikėtis. Nes ir visos dienos yra kažkam tikėjimas, kažkam, kas ateis nesuprantamai geras ir nuostabus į tavo kiemą ir sustos ties praviromis kambario durimis. O juk žinai, kad viskas slenka ta pačia vaga, nepakeičiama ir neišjudinama, eina, kaip traukinys tais pačiais bėgiais neiškrypdamas iš geležimi apriboto kelio. Bet laukimas gražina dienas ir duoda prasmės gyvenimui. Juk visi puikiausiai žino, kad niekas nepasikeis, kaip nepasikeitė anos dešimtys metų, kurias gyveno jų tėvai, o jei ir pasikeis, tai niekada jų naudai. O jie vis laukė kažkokios dienos, kaip jis dabar traukinio, kuris turėjo atnešti laimę ir pavasarinį džiaugsmą. Ir gera laukti. Pagaliau atėjo traukinys ir jo širdis plakė, kaip niekada anksčiau, galbūt kažkas norėjo įsitikinti kiek kartų ir kaip ilgai ji gali daužytis, išklydus iš normalaus laikrodiško tiksėjimo. Jis žiūrėjo toli pro miglą ir matė čia pat prieš save, jos aukštoka šviesių plaukų garbana turėjo matytis pro žmones iš toli. Praėjo daug pro šalį, bet ir viltis jį vis laikė pririšusi prie priestočio tvorelės. Praėjo daugiau kaip pusė žmonių ir didelė dalis su juo laukusių bučiavosi ir paiminėjo iš atvažiavusių rankų sunkius lagaminus. Praėjo daugiau kaip trys ketvirtadaliai ir jis beliko laukti su mažu berniuku, kuris tikrai nežinojo, kuriuo traukiniu atvažiuos motina. Jis pavydėjo tam berniukiu to nežinojimo, nes jam būtų proga dar kartą ateiti ir tikėtis „o gal?“. O gal kartais ji atvažiuos, gal ji apsigalvojo, juk jis iš tikrųjų vertas dėmesio ir pagarbos.

Praėjo visi, ir priestotis liko tuščias. Kaip širdis. Ar jis tikėjo, kad ji neatvyko? Ne, yra pasauly viltis. Yra magiškas žodis, prikeliąs ligonius iš mirusiųjų patalo ir motinai nušluostantis ašaras net ir tada, kai šimtai ženklų rodo, kad sūnus nebegali grįžti. Taip, ji vertė jį dar vis jieškoti jos, nes jis juk galėjo nepamatyti, ir ji galėjo nepastebėta praeiti pro šalį. Paskui stoty pasidarė dar tuščiau, o jos nebuvo. Jis žinojo, kad jos negalėjo būti, bet vis dar laukė. Jam patiko laukti. Ne, jis mąstė, kad daug dienų prasėdėjo be prasmės, todėl be prasmės jis turi laukti čia stoty kito žmogaus, kurio jis nemokėjo anksčiau jieškoti ir kurį jis dabar norėtų vadinti laime. Paskui jis grįžo iš stoties staiga pavargęs, lyg tikrai būtų grįžęs iš tolimos kelionės. Ir jo rūbai atrodė susiglamžę, ir batai dulkini, ir veidas apneštas suodžių traukinio, kuris jam nieko, neatvežė. Ne, bet jis nebuvo palūžęs visai. Jis žinojo, kad yra dar daugiau pasauly moterų, nors šiuo momentu tik ją vieną tematė ir težinojo. Visos kitos ėjo pro šalį, kaip seniau, nepastebimos ir neužkliūvančios. Jis vertė save jieškoti priežasties, kas jį sustabdė ties ana moterimi ir nerado. Bet jis laikėsi tvirtai, kaip paskutinis pavasario ledo gabalas pievoje, vienos minties, kad ji parašys laišką. Juk ji turi parašyti. Ne, bet ji nerašė ir, kai laiškanešys išversdavo į jo laiškų dėžutę laiškus, jis jieškodavo tik vieno vardo ir vieno voko ir, kai jo nebūdavo, jis tingėdavo kitus laiškus beskaityti. Vėliau jis jai parašė ir tada pasijuto galutinai pražaidęs. Buvo kova, kurią jis dešimtis kartų skaitė bereikalingą, galutinai pralaimėtą. Ir tas pralaimėjimas, kaip sniego griūtis, užgulė jį ir jis nebegalėjo atleisti sau, kad jis tiek daug suprasdamas ir žinodamas, negalėjo turėti žmogaus, su kuriuo kiti nereikšmingi žmonės buvo draugais. Tiek maža jis tevertas. Ir ši mintis persekiojo jį daug dienų, kaip prakeikimas, ir jis negalėjo jos atsikratyti. Visą, ką jis buvo pasiekęs, buvo sunkiai pasiekiama ir reikšminga, bet čia ši nereikšminga smulkmena buvo jam dabar brangi ir nepasiekiama. Jis pradėjo niekur neiti iš namų, ir nesuprantamas slogutis jį vertė niekuo nesirūpinti. Jis gulėdavo per dienų dienas, kaip ligonis lovoje ir mąstydavo, kur yra gyvenimo prasmė. Ne, kvaila būtų tvirtinti, kad tos moters nepasiekiamumas jį sugniuždė. Ne, tai buvo tik pagrindas, o jį sugniuždė nebetikėjimas savimi.

— Ko aš vertas? — klausdavo jis savęs, žiūrėdamas į lubas, kurios buvo milijonus kartų matytos ir kurių mažiausią dėmę jis žinojo.

— Taip, žinau, kad yra pasauly moterų geresnių ir puikesnių už ją, bet tai dar blogiau. Taip, dar blogiau, nes jei nepasiekiama ši — anos dar labiau.

Šis kelintas mėnuo, kaip senis sėdėjo namuose, sunkiai galvodamas, kaip išspręsti šį amžiną klausimą, kankinusį jį geras pusmetis ir pastatytą jos lūpomis: „Tu, sėdėdamas prie knygų, pasilikai nuo gyvenimo“. Argi tik todėl jis pasiliko nuo gyvenimo, kad su kiekvienu asmeniu būdavo perdaug atviras ir be intrygos pasakydavo visą iš karto. Jį nežinojo absoliučiai, todėl ir šis nežinojimas sėdėjo jo mintyse, kaip švinas, sunkus ir neišjudinamas.

— Ji turi man parašyti, — mąstė jis ir tai paliko tik mąstymas, kadangi ji buvo jį užmiršusi, laiškų iš viso nerašė, o gal rašė, bet kažkam kitam.

Ir kartą, kai jis buvo daug šitų dienų praleidęs su dideliu rūpesčiu nevertam reikalui, atėjo pas jį jaunystės dienų draugas, įsiveržė kaip juokas į kambarį ir, rodos, sienos prašviesėjo ir jis pats nuo to berniško juoko, kaip nuo jaunystės šilumos, paraudo.

— Tai ką, sakai, gyveni šitaip? — pradėjo jis ir negalima buvo suprasti, panieka ar užuojauta skambėjo jo balse.

Ir Stasys mąstė, kodėl jie anksčiau niekada neatėjo, kai jis šitam kambary sėdėjo prie knygų, kurios dabar buvo bjauriai užneštos dulkių ir papirosų pelenų. Jo draugas buvo nerūpestingas ir, matyt, turėjo daug ko pasakyti.

— Matai, jei nori būti originalus, tai gali rasti kitokį būdą, be šitokio trūnijimo, — plepėjo jis ir keista nuotaika šmėkšinėjo po kambarį. Stasys gal būtų visko atsižadėjęs, net tos moters, be kurios jis negalėjo gyventi, kad tik draugas būtų neatėjęs ir nepravėręs jo kambario, kaip karsto, po kurio dangčiu buvo jis, sunaikintas laiko ir dulkių ir neįleidęs šviesos, kuri nušviestė jį menką ir nepajėgiantį gyventi. Statys nežinojo ką atsakyti. Jis jieškojo spintose ko nors, bet spintos buvo seniai tuščios. Jis seniai nebegyveno.

— Matai, jei dėl moters tu šitaip nusigyvenai, tai mes nieko negalime, mielas drauge, pasakyti, — tarė atėjusis, — nieko be to, kad, nežiūrint, nors ir daugiausia už mus mokeisi ir žinai, vis dėlto esi kvailas.

Ir ką jis galėjo jiems atsakyti, nes jis pats su tuo sutiko.

— Taigi, kvailas. Nes jų žemėje daug. Žinoma, jei tu jai pripasakosi šimtus giriančių žodžių, jei tu negalėsi gyventi be jos, ji niekada neateis pas tave ir juoksis... Taip, nes tu būsi už ją žemesnis ir jai nusilenkiąs. O kam patinka žmonės, be vietos ir nežymūs?, Niekam. Visi jieško kažko keisto ir nepasiekiamai didingo. Taigi, paprasta matematika, visi nori draugauti su stipriu ar turtingu. Argi ne taip, mano drauge? Išsitiesk, sakyčiau aš tau, nors dabar, jei nežinočiau, kad dažnai žodžiais nieko negalima padaryti ten, kur jausmai ir sentimentai susimaišo. Bet jei tave slegia mintis, kad tu iš viso niekam negali patikti, tai čia šimtai receptų šitokiai naštai nuo pačių nusiimti. Šimtai receptų, o iš tų šimtų pats vienas — išdidumas. Išdidumo,brol, kad tu atrodytum kaip nepasiekiamas ir nuostabus bokštas ir daug ką viliojantis savo slaptumu. Ir jei kartais pamatysi ką tavo kelią perkertant, tu nusileisk truputį iš savo išdidumo bokšto ir paliesk jį. Tik nedaug nusileisk, nes ištiks vėl tas pats. Ne, aš tau noriu trumpai viską formuluoti. Taip, žinai, kaip man vienas pasakė:

— Su moterimi kalbėk taip, lyg kad ji būtų už tave šimtą kartų žemesnė ir nevertesnė ir jauskis taip, lyg tu jai malonę darytum su ja kalbėdamas. Taip, lyg kilmingesnis su parijum. Pamatysi, kaip norės atsišlieti ji į tavo išdidumą ir vyriškumą. Taigi, o tu šimtą laiškų jai parašei, išgarbinęs jos akis ir plaukus. Kvailys, mano drauge. Beprasmiai praleidai keletą mėnesių, lyg kalėjime būtum sėdėjęs, ir viskas veltui. Ne, bet aš tau čia truputį perdaug nukalbėjau. Tikrai perdaug. Tai yra bendra formulė, bet kiekvienoj vietoj yra ir išimčių ir kartais visai kitaip išeina. Visai taip, kaip kare. Ne taip, kaip buvo štabe paruošta. Bet vieną tai niekad nepamiršk, iš čia išimčių nėra, kad kas ko nors siekia, tai vis anksčiau ar vėliau pasiekia, ir antra, nieko nepasieksi pasyvumu ir abuojumu. Taigi, užteks beprasmiškų dienų. Geriau mokykis, ar alų gerk, vis šio to verta bus, — baigė draugas ir užsidegė cigaretę, lyg pats gėdydamasis šio pamokslo. Stasys nežinojo, ką atsakyti. Taip, gal tai ir teisybę atėjo draugas pasakyti. Bet jeigu ir ne, neįrodysi niekada čia nieko priešingai, nes kas žino, kaip kada ir kur geriau eiti ar sustoti, kad savo laimę bent iš tolo pamatytum.

— Tyli? — vėl pradėjo draugas — gerai, kad tyli, nes gal tada galvoji, o galvojimas, jeigu jis ant teisingo kelio pastatomas, padeda. Padeda, padės ir tau, o dabar einu. Rytoj ateik pas mane, eisim į vakarą. Juk seniai matei, kaip žmonės linksminasi. Taip, aš niekada sau nedovanočiau, leisdamas šitaip beprasmiškai šitam urve surūdyti dėl kažkieno kažkokių kvailai mėlynų akių ar peroksilio vandeny išmaudytų garbanų. Gyvenimo,brol, gyvenimo jausmo. Yra ir tau kur nors žmogus, ir gal geriausias ir gražiausias pasauly. Taigi, ateik rytoj, nebūk vienas, nes vienatvė pjauna, brol, kaip peilis ir ilgesys džiovina kaip džiova, taip, brol, užsmaugs tave priedo dar nuobodulys, kaip milijonai apie tavo kaklą užsuktų voratinklių siūlų.

Draugas numetė į numestų ant stalo nuorūkų krūvą nebaigtą rūkyti papirosą ir išėjo, ir tik, kai Stasys paspaudė jo ranką išeinant per duris, jam pasirodė, kad jis yra truputį įkaitęs. Galbūt jis kitaip nebūtų čia užėjęs ir nebūtų jo užlieję seni draugystės jausmai jį grąžinti prasmingesnėm dienom.

Ilgai vaikščiojo Stasys po kambarį, ir sielą kažkas drumstė, kaip vaikai mažytę upelio brastą, kad žuvys iškiltų. Pagieža gulė ir apmąudas užpuolė jį, ir jis dabar pradėjo gailėtis, kad neišmetė draugo pro duris. „Velniam tie pamokslai?“ Ne, jis tyčia dabar nieko neveiks. Ne, jis nieko neveiks, kol pravalgys paskutinę knygą ir švarką. Nereikia jam nieko, net tos moters, kuri vis šviesi ir nepasiekiama, kaip švyturys, jo pasąmonėj žybčiojo.

— Ne, tyčia gulėsiu lovoje ir žiūrėsiu, kaip dienos plaukia, juk negaliu, kad kas ateitų ir mokytų.

Bet neramumas sieloj paliko. Draugo mesti žodžiai nukrito į sielą, kaip lapai į upelį, kuriuos jis ėmė nešti ir nepaleido jų.

Ir kitą dieną jis atsikėlė ir pirmą kartą nuodugniai apsirengė ir kambario dulkes nušluostė ir pakvietė moterį, kad tvarką padarytų. Ir batus, ir rūbus išsivalė taip pat, kaip tada, kai jos ėjo pasitikti į stotį, jos, kuri neatvažiavo. Ir antrą kartą jis per keletą paskutinių metų buvo toks kruopštus ir tvarkingas. Ir tiedu kažkam naujam pasirengimai buvo lyg užtvaros, kurios skiria jo gyvenimą į du periodus, kaip plonos lentų sienos, per kurias buvo viskas girdėti, bet negalima į svetimų žmonių kalbą įsiterpti savais žodžiais. Jei šie tarpai buvo vienas kitam priešingi, bet jie abu jam buvo įrodyti, kaip beprasmiai ir juos abu šituos tarpus jis buvo negyvenęs. Taip, bet liko jam gyventi daug paprastesnės ir nereikšmingesnės dienos. Taip, jis turi atsiimti visa tai, ką praleido, ir, jei jis buvo atsilikęs nuo gyvenimo, tai jis turi jį pavyti. Ir aną moterį, sutiktą kely, pasiekti. Jis turi pradėti gyventi prasmingai. Jis nuėjo pas draugą vieną ir paskui daugelį vakarų. Ir jis šoko ir gėrė, ir smuklėse skambėjo jo daina. Tik moteris ana jam nesugrįžo. Galbūt jis buvo perdaug blogai nuėjęs, ir jam dabar dar trūko laiko ją susigrąžinti. O jis gyveno, kaip visi. Nes jis gyveno daug puikiau negu kiti ir dirbti stengėsi maža, ir linksminosi daug. Ir daugelis moterų praėjo pro šalį, ir jis neužkliudė jų. Ir šokant ir iki įkaitimo dėstant kortas, viena mintis, kaip daug kartų prieš draugui pabudinant, vis tebeslėgė pasąmonę, ir jis nebuvo toks naujai linksmas, kaip kitiems atrodė. Ji, pro dainą ir šokį, pro pilnų stiklų skambesį ir anekdotų sąmojų, ateidavo ir viską nutraukdavo, įbrėždama į kaktą raukšlę. Ne viskas yra pasiekiama žinomais keliais ir aprašytomis formulėmis, yra kažkas kitas žmogui pasiekti, ko niekas neparašė ir į jokius aiškinimų rėmus neįvilko. Kiekvienas turi savo kelią, ir jis kartais eina pro neįtikimas vietas į tavo laimę. Stasiui atrodė, kad prasmė gyvenimo yra kažkur kitur, tik ne dienose, kurias jis dabar gyveno ir kurias kiti skaitė normaliomis ir prasmingomis.

Kartą jis grįžo namo iš užmiesčio. Priemiesčio gatvelėje žaidė vaikia. Jie pilstė kelio smėlį, ir dulkių debesys kilo, lyg rūkas. Ir jam atėjo mintis, kad ir jie, visi žmonės, kaip vaikai pražaidžia dienas dulkančiam gyvenime, kaip gatvėj. Danguj galima buvo įžiūrėti kelias žvaigždes. Prietema artinosi į priemiestį ir jo širdin dar labiau sėdo klausimas apie gyvenimo prasmę. Tuo metu kylantį iš pievų rūką ir vaikų keliamus dulkių debesis ėmė plėšyti vakaro varpų garsas. Rodos, jis dideliais ir plačiais pečiais atnešė vaikystės vaka-

ŠIANDIENINIS GAMTOS MOKSLU ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

BR. STOČKUS

Vienas iš didžiausių moderniojo gamtos mokslo tyrinėjimų buvo atomo mokslos. Atominiai tyrinėjimai per paskutinius 3—4 dešimtmečius ligi dabar užima *fizikoj centrinę vietą. Graikų Lenkippo ir Demokrito* dėstytos mintys apie atominę medžiagos sudėtį nors ir stebina nujautimu apie tikrąją medžiagos sudėtį, tačiau tarp jų ir moderninės atomo teorijos, tarp jų vaizduotosios atomo kaip apvalių kietų medžiagos dalelių *ir Niels Bohro bei Rutherfordo atomo modelio*, kuris su mažais pataisymais galioja ir šiandien, yra labai maža kas bendro. Moderninė atomistika gavo pradinį impulsą kartu su modernine chemija, gamtos tyrimuose įvedus tikslaus svėrimo ir eksperimentinius *metodus. Lemiamą reikšmę turėjo konstatavimas*, kad medžiagos jungiasi pagal tam tikras pastovias sveikų skaičių proporcijas. Bet šių dienų atomistika savo didžiųjų laimėjimų pasiekė ir kaip mokslas susiformavo, pradedant šio amžiaus pirmu dešimtmečiu. Iki to laiko *mokslas apie atomą buvo tik viena iš hipotezių*, šiandien jis jau yra tvirčiausiai pagrįsta teorija. Tačiau tai nereiškia, kad ta teorija yra atbaigta: nekalbant apie plačiausias galimybes pasiekti naujų šioj srity atradimų, surinkti labai daug naujos tyrinėjimų *medžiagos, pati teorija bei pats atominės struktūros* supratimas kartu su atomo modeliu gali dar žymiai pasikeisti, ypač kad šiandieniniam atomo supratime dar yra kai kurių neaiškumų bei prieštaravimų.

Naujosios atomistikos pažanga labiausiai buvo pastūmėta pirmyn, aptinkant natūralų *radioaktyvumą*. Tai buvo prancūzų Becquerel ir Curie laimėjimas pačioj pereito šimtmečio pabaigoj, maždaug tuo laiku, kai daugeliui fizikos mokslo atstovų atrodė, kad fizikos mokslas esąs apytikriai jau atbaigtas mokslas, panašiai, kaip geometrija, kad esą belikę tik *smulkmenos* dar sutvarkyti bei išaiškinti. Radioaktyvumo, pasireiškiančio daugelyje apie tą pat laiką atrastų elementų, aiškinimą davė anglas Rutherfordas, tuo laiku dirbęs Kanadoje. Ryšium su tuo minėtini kiti žymūs fizikai — Soddy, kuris buvo *Rutherfordo bendradarbis, ir Aston*, kuris pirmas savo masės spektrografu susekė būdą atskirti įvairius vieno elemento izotopus. E. Rutherford, kuris buvo nustatęs radioaktyvių medžiagų skleidžiamų spindulių sudėtį ir pobūdį, maždaug prieš 27 metus *pirmas surado būdą paprastus elementus paversti* radioaktyviais, o taip pat juos perkeisti. Azoto pavertimas deguoniu tada atrodė nuostabus laimėjimas. Panašių laimėjimų teko pasiekti kitam anglui Chadwick. Abu juodu šiai dirbtinei elementų transmutacijai kaip *priemonę naudojo protonus. Amerikietis Millikan*, kurio kraštas kaip tik tuo laiku labai pradėjo domėtis fizikos ir ypač atomistikos tyrimais, išmatavo atominių dalelių elektros krovinį, o Chadwick, taip pat Irene Curie ir Pierre Joliot tyrimais buvo nustatyta, kad *veikliausios dalelės, tinkamos elementų branduolio* ardymui ir transmutacijai, kurios ligi to laiko dar buvo nežinomos, yra neutronai. Taigi tik, palyginti, neseniai nustatyta, kad į atomo sudėtį įeina neutronai ir apibrėžtos jų ypatybės. Amerikietis Anderson apie 1932 m. *susekė dar vieną atominę dalelę* — pozitroną, Murphy ir kt. atrado sunkųjį vandenį bei deuterį (sunkųjį vandenilį), I. Curie ir Pierre Juliot surado būdus visai eilei naujų elementų paversti radioaktyviais. Dabartinėj atomo mokslo fazėj pirmus svarbiausius darbus atliko *prancūzų*, anglosaksų mokslininkai, kurių kraštai, ypač Jungtinės Valstybės, rūpinasi išlaikyti savo pirmavimo tradicijas. Todėl prieš pat karą ir jau karo metu atominų tyrinėjimų darbai ypač Amerikoj buvo smarkiausiai varomi, labiausiai kai buvo pažinta jų praktinė vertė dėl atomo branduolio skilimo atpalaiduojamų didžiulių energijos kiekių. Didelių vilčių pasiekti praktinių laimėjimų davė vokiečių Otto Hahn ir Fritz Strassmann atrastas urano branduolio suskaldymas neutronais (1938). Joliot nustatė, kad tarp skilimo produktų yra ir laisvų neutronų, galinčių skaldyti likusius urano atomus. Iš to kilo vad. grandininės reakcijos idėja. Buvo nustatytas gaunamos tuo būdu energijos kiekis 200 mil. elektronvoltų ir įrodyta, kad *skaldymui* tinkamas urano izotopas 235. (Dunning and Booth) Elementų mutacijos būdu, veikiant ypač uraną, sunkiausią iš visų elementų, dideliu greičio delelėmis — protonais, deutronais, buvo atrasta ir visa eilė naujų elementų, baigiant 96 vieta *periodinėj elementų sistemoj*, jų tarpe 94-tas plutonis 239, kuris taip pat dabar naudojamas atominėj technikoj. Toliau tyrinėjamos šių vad. transuraninių elementą savybės fizinės ir cheminės. Apsirūpinta galingomis tyrinėjimo priemonėmis didelei atominių dalelių energijai *pasiekti. Yra vartojami* ciklotronai, duodą 150 mil. elektronvoltų, statomi iki 300 mil. elektronvoltų.

Iš šios apžvalgos matyti, kad paskesnieji atomistikos laimėjimai yra labiau pritaikomojo, ne teorinio pobūdžio. Atomistikai kaip mokslui arba teorijai daugiausia reikšmės turėjo periodas iki maždaug 1939 m., sakytume, iki pradžios šio *techninio laikotarpio*, kuriame prasidėjo rungtynės dėl techninių pritaikymų, mažiau turinčios reikšmės mokslinio pasaulėvaizdžio susidarymui, užtat daug keliančios rūpesčių dėl visos civilizacijos bei žmonijos likimo. Toks susirūpinimas viešai jau buvo reiškiamas *mokslo pasauly* dar prieš sen-

---

rus, kada ir jis, kaip šie vaikai, dūkdavo gatvėje ir varpo dūžiai būdavo ženklas namo. Sruvenanti praeitis sustabdė širdį ir vis labiau suliepsnojąs dangus vertė kažko ilgėtis ir mąstyti. Ir jis nustebo, taip ilgai nematęs, kad yra žemėje kažkas didelio ir nesuprantamo, į kurį eina net ir prieš savo valią visi, kalbėdami apie gyvenimo prasmę ir klajodami kryžkelėse. Kuris iš trijų jo gyvenimo laikotarpių buvo neprasmingiausias, negalėjo pasakyti. Jis galvojo apie tai temstančioj gatvėj, ir staiga su paskutiniu varpo aidu atėjo mintis į galvą. Jis ją nutvėrė ir nešėsi, lyg norėdamas kuo greičiau pirmam pažįstamam pasakyti:

— Visos, visos dienos, kuriose aš negirdėjau varpo skambesio, buvo tik laukimas traukinio, kuriuo nieks neatvažiuos.

sacingus atradimus, apie 1935 m. Tačiau laisvai atsižadėti mokslo bei technikos pažangos vargiai ar kada bus galima, nors ji ir vestų gana pavojingu keliu. Šį visai realų žmonijos rūpestį neseniai išreiškė Britų karalinio aeronautikos instituto direktorius Lockspesier, sakydamas, kad žmonija stoja prieš dilemą, ar jieškoti saugumo žemės gilumoj, panašiai, kaip urvinis žmogus, arba mažiau domėtis fizikos mokslais, jų vietoj imantis socialinių mokslų ir rūpinantis verčiau išmokti, kaip žmogus geriau galėtų sugyventi su žmogumi. Bet šitie klausimai įeina į atskirą sritį, kai tuo tarpu pats mokslas eina savo keliu, nors jis būtų ir labai fatalus.

Atomistikos laimėjimai yra jaučiami ne tik technikos srity, bet ir grynai teoretiniuose moksluose. Pvz., jų dėka sėkmingai aiškinami daugelis geologijos arba astrofizikos klausimų. O kaip tik astronomija bei astrofizika teikia daugiausia medžiagos mūsų makrokosminiam pasaulėvaizdžiui. Galima čia suminėti apytikslį Žemės amžiaus nustatymą, remiantis išvadomis iš radiaktyvumo reiškinių. Į seniai keliamą klausimą, iš kur ima Saulė ir kitos žvaigždės savo spinduliavimo energiją, šiandien su visu tikrumu atsakoma, kad iš atomo branduolio masės, dalimi virstančios energija, būtent vandenilio atomai per kelis tarpinius procesus jungiasi į helio atomus, iš to atliekąs masės perteklius išspinduliuojamas energijos pavidalu. Yra atrasta, kad begalinėse visatos erdvėse egzistuoja kažkas panašaus į milžinišką atominę bombą, būtent,manoma, kad vad. supernovae žvaigždės, kurios retais laiko tarpais susekamos sušvintant ir per palyginti trumpą laiką vėl dingstant iš regimumo, yra ne kas kita, kaip gigantiško masto atominės eksplozijos, kuriomis atitinkama žvaigždė sušvinta apie dešimt milijonų kartų stipriau negu mūsų saulė. Apytikriai paskaičiavus išspinduliuojamos energijos kiekį, kuris tenka 1 gr. žvelgždės masės, pasirodo, kad jis daug kartų didesnis negu gaunama energija paprastų cheminių reakcijų būdu. Iš čia daroma aukščiau minėtoji išvada. Artimą ryšį su intraatominiais vyksmais visatos kūnuose galėtų turėti Millikan aptikti kosminiai spinduliai, kurių tyrinėjimui šiandien visur skiriama daug svarbos. Tačiau jų kilmė šiandien dar toli gražu nėra išaiškinta. Visatoj aptikti nepaprasto medžiagos tankumo kūnai, pvz. Sirijaus palydovas, kurio masės tankumas vid. 10.000 kartų didesnis negu vandenio. Atomo teorija tą faktą lengvai išaiškina tuo, kad tokią kūno medžiaga iš dalies yra ne atominė, bet branduolinė. Turint galvoj, kad, pvz., atomo diametras yra vid. 10^{-8} cm, o branduolio arba protono diametras (žinoma, jeigu branduolys yra iš vieno protono, kaip vandenilį) yra 10^{-12} cm, tai tam tikram stovy, nesant orbitinių elektronų, gaunama labai didelio tankumo branduolinė materija.

Iš šių pavyzdžių matyti, kaip fizikos teorijos remia pažangą kituose moksluose ir turi universalinės reikšmės. Tai matyti ir iš kitų šiandieninės fizikos laimėjimų. Kai kurios kitos teorijos, pvz., reliatyvumo teorija fizikos ir ypač kitų mokslų atžvilgiu, atrodo, daug labiau hipotetiškos. Tačiau daugelis jų išvadų šiandien laikomos neabejotinomis, nebent jas su laiku galėtų kas kitaip išaiškinti. Bendro pasaulėvaizdžio atžvilgiu jos yra taip pat labai svarbios ir įgalina daryti bendriausių išvadų. Svarbiausios yra reliatyvumo teorija ir kvantų teorija bei bangų mechanika, kurių pagrindinius bruožus bei bendriausias išvadas reikia čia suminėti. Turime pirmiausia pastebėti reliatyvumo teorijos grynai matematinį bei fizikinį pobūdį, kuris viena ją daro labai specifiškai moksline teorija, ne iškarto suderinama su įprastiniais žmogaus įvaizdžiais. Taip pat dėl jos įsprausdimo į bendruosius filosofinių savokų rėmus gali kilti kai kurių abejojimų. Tuo tarpu, kai, galima sakyti, visų fizikos mokslininkų ji yra priimta (oficialiai III Reicho propagandininkai ją buvo atmetę kaip „pakrikusio galvojimo" kūrinį, bet, tikrumoj todėl, kad jos kūrėjas žydas Einstein), filosofijos atstovai ją daugely atvejų kritikavo. Iš tikrųjų, filosofinių sąvokų arba apibendrinto žinojimo atžvilgiu kai kurioms jos tezėms reikės dar tam tikro išaiškinimo.

Vad. klasikinė arba Newtono dėsniais pagrįsta mechanika, kaip mokslas apie judėjimą ir jėgas, rėmėsi absoliučios erdvės ir absoliutaus laiko sąvokomis. Pvz., formuojant I dėsnį, sakoma, kad kiekvienas kūnas, kuris yra rimties padėty, stengiasi likti rimties padėty, kuris juda tiesia — linijiniu tolygiu judesiu, stengiasi judėti. Kai kyla klausimas iš atžvilgio, į ką nustatoma rimties padėtis, arba tolygaus tiesialinijinio judesio stovis, arba vienodas greitis, čia atsakoma: iš atžvilgio į absoliutinę erdvę ir laiką, nepareinančius nuo ryšio su kitais daiktais, su judėjimu. Naujoji teorija iš pagrindų teigia, kad nėra absoliutinės erdvės nė absoliutinio laiko (ar bent jų negalima susekti), todėl reikia mechanikai duoti tokius pagrindus, kurie nuo jų, t. y. vad. absoliutinės erdvės ir absoliutinio laiko, nebūtų pareinami, kurie galėtų būti taikomi kiekvienu atveju ir duotų, kaip mokslas to reikalauja, gamtos dėsniams visų paprasčiausią išraišką. Visų pirma čia teigiama, kad judėjimas yra reliatyvus, t. y. jo išreiškimas koordinatomis priklauso nuo atžvilgio, į ką mes jį skaičiuosime. Važiuojančiam traukinyje kito einančio skersai vagoną žmogaus kelias jam atrodo tiesus, kadangi jis tą kelią nustato pagal su traukiniu judančias koordinatas, tuo tarpu stovinčiam šalia traukino tas keleivio viduj ėjimas brėžia kreivą liniją, nes šitas jį lygina su nejudančiom koordinatom. Mes galime sekti įvairų daiktų judėjimą žemėj pagal nuotolius nuo bet kurios vietos, bet juk žemė irgi juda. Tikėtasi būsiant galima susekti žemės absoliutinį judėjimą iš atžvilgio į absoliučioj rimty esantį eterą, bet iš vad. Michelson — Morley experimento, kuriuo buvo bandyta nustatyti žemės judėjimo etero jūroj įtaką šviesos signalui, siunčiamam žemės judėjimo kryptimi paskui ir jai statmenai, pasirodė, kad negalima ir kad toks eteras čia kaip ir neegzistuoja. Šviesa nuo stovinčios ir nuo judančios sistemos, sakysim, judančios žemės, sklinda į visas puses vienodu greičiu, vienodai ir pirmyn ir atgal judėjimo krypties, tarsi nebūtų jokio judėjimo, vienodai tuos 300 000 km per sek, nors žemė pati nulekia pirmyn dar 29 km per sec. Kad būtų suprantama, kodėl taip yra, reikalinga daryti lyg pataisą iš atžvilgio į absoliutinę vietos ir laiko skaičiavimo sistemą. Būtent, nuotolio vienetai judančiai sistemai judėjimo kryptimi sutrumpėja, skaičiuojant nejudančio stebėtojo matais, laiko vienetai, atvirkščiai, pailgėja lyginant su nejudančiu stebėtoju, kurio kryptimi sistema juda, laiko vienetais. Dėl erdvės ir laiko tarpusavio priklausomybės erdvė ir laikas suliejami į vieną kontinuumą, laikas skaitoma ketvirtuoju matavimu arba ketvirtąja koordinata šalia trijų erdvės koordinatų. Žymiai ryškesnės yra kitos šios teorijos išvados, būtent: masės nepastovumas, jos pareinamumas nuo masės judėjimo greičio $m_1 = \frac{m}{\sqrt{1-\left(\frac{v}{c}\right)^2}}$ kitaip juo didesnis judančios masės greitis, juo smarkiau auga jos inercija, kol artėjant prie šviesos greičio, masė arba inercija artėja prie begalybės. Ši išvada nors neturi reikšmės paprastuos kūnų judėjimuose, bet į ją atsižvelgiama skaičiuojant su elektronais, kurių greitis artimas šviesos greičiui. Energijos ir masės tarpusavio pareinamumas kitaip, energija turi masę, kuri gali būti skaičiuojama, ir atvirkščiai, masė gali virsti energija, skaičiuojant pagal tam tikrą lygtį ($m = E.c_2$). Šis masės virtimas energija pasireiškia atominiuose branduolio irimo

vyksmuose ir, juo remiantis, yra skaičiuojami iš branduolio skilimo laukiami energijos kiekiai. Tik dabar suprantame, iš kur kyla didžiųjų visatos kūnų spinduliavimo energija. Tuo būdu senieji gamtos dėsnai apie masės ir energijos kiekio pastovumą galioja tik apytikriai, paprastuose fizikos vyksmuose ir cheminėse reakcijose, bet ne atominiuose vyksmuose. Juodviejų vietoj stoja vienas bendras energijos kiekio pastovumo dėsnis, kuris apima ir masę.

Judant masei ratu, atsiranda išcentrinė jėga. Čia tektų pripažinti, kad kūno sukimas nustatomas iš atžvilgio į absoliutinę erdvę arba į viena absoliutinės erdvės kryptį. Bet čia absoliutinės krypties susekamumas Einsteino buvo paneigtas. Tat, pagal reliatyvumo teoriją, kūno judėjimas turi vykti ratu, kad gautųsi išcentrinė jėga? Į tai atsakoma: aplinkinio kūno, arba, tikriau, visatos kūnų masės atžvilgiu. Tariamoji išcentrinė jėga pasireiškia kaip pasekmė reliatyvaus sukamojo judesio. Panašiai ir gravitacijos jėga nėra jokia absoliuti masės ypatybė, bet reliatyvi išdava masės judesio pagreitėjimo. Kūnų gravitacijos laukas yra ne kas kita kaip visatos erdvės įlenkimas. Teorija siekė duoti kiek galima paprastesį ir vieningesnį gamtos dėsnių formulavimą. Tai buvo atlikta, jėgą išvedant iš erdvės ypatybių, o erdvę aiškinant kaip priklausomą nuo materijos. Tuo būdu fizikos ir geometrijos pagrindai buvo sujungti. Erdvė, būdama priklausoma nuo materijos, nėra vienoda ištisinė tuštuma, kurioj paleistas šviesos spindulys sklinda iki begalybės, brėždamas tiesią liniją, bet yra daugiau ar mažiau įlenkiama pagal masės koncentraciją. Tiesi linija yra ta, kuri seka erdvės įlenkimą arba kreivumą. Tuo tarpu kai mes savo mažos žemės dydžiuose galime ramiausiai užmiršti šį erdvės kreivumą, skaičiuoti, kad trikampio kampų suma griežtai lygi 2 statiems kampams ir nepaisyti visų kitų reliatyvumo teorijos išvadų, yra visai kitaip kosminėse dimensijose, kur daugeliu atvejų naujai įnešamos pataisos pasirodo būtinai reikalingos ir kur pati teorija randa sau pilną patvirtinimą. Nors nėra negalima, kad laiko eigoj būtų pateikta kitokių aiškinimų. Teorija remiantis buvo spėjama, kad žvaigždžių, kurių šviesa praeina saulės artumoj, regėjimo linija turi įlinkti ir jų vaizdas pasislinkti dangaus skliaute. Prieš eilę metų britų astronomai tokį efektą tikrai konstatavo vieno saulės užtemimo metu. Kitas efektas — šviesos spektro paslinkimas raudonų spindulių kryptimi visatos kūnų gravitacijos įtakoj, kuris kyla iš to, kad masė veikia erdvę ir laiką kartu ir šviesos bangas lyg ir retina.

Su reliatyvumo teorija turi ryšį kai kurios šių dienų mokslo pažiūros dėl visatos sudėties ir susidarymo. Astronomija bei astrofizika, tie patys nepraktiškiausi mokslai, lyg ir išlygina savo nepraktiškumą dideliu įnašu į mokslinį pasaulėvaizdį. Visatos sudėties ir ypač kilmės, kitaip kosmogonijos, klausimai buvo sprendžiami visų laikų mokslo bandymuose, nes Kosmos sutvarkymas ir kosmogonijos klausimas žmogui visada iškildavo dėl savo visuotinumo ir taip pat dėl vaizdingo atspindžio kiekvieno sąmonėj. Pasaulio ir visatos didybė vilioja protą žvelgti toliau už regimumo ribų. Štai kodėl ir Imm. Kant išsireiškia, kad du dalykai jam nuolat primena apie Dievybę, tai moralinis įstatymas jo viduj ir žvaigždėtas dangus viršuj jo. Pvz., yra visatos ribų klausimas. Tiesioginė išvada iš reliatyvumo teorijos, kad nors visata ir labai didelė, bet ji turi ribas. Visata tai erdvė, kurią maždaug galima matuoti, skaičiuoti, tarpais užpildyta materijos, už kurios ribų yra nematuojama tuštuma. Išvada apie ribotumą gaunasi iš erdvės kreivumo supratimo ir iš to, kad be galo didelė visatos materijos suma atrodo negalima arba neįtikima. Yra hipotetiškai skaičiuojamas ir visatos dydis arba jos rutulio spindulys. Šiandien astronomai su teleskopų pagalba gali stebėti erdvę ligi maždaug 500 mil. šviesmečių gylio. Didžiausio teleskopo diametras ligi šiol buvo Mount Wilson 100 inčų (254 cm), dabar statomas Mount Palomar turės 200 inčų (508 cm), ir juo tikimasi pasiekti gal pačios visatos ribas. Maždaug išmatuota mūsų Galaktinės, arba Paukščių Kelio, sistemos ribos ir dydis ir nustatytas buvimas apie 10 mil. kitų panašių sistemų arba spiralinių ūkų. Astrofizika naudoja eilę tiesioginio tyrimo metodų, kurių seniausias ir plačiausiai pritaikomas yra spektrometrija. Iš regimojo šviesumo ir spektro sudėties gana patikimai yra nustatoma visatos kūnų cheminė sudėtis ir temperatūra. Neseniai buvo nustatyta, kad saulė skleidžia ir Hertzo arba elektromagnetines bangas, ypač didelio dėmių veiklumo metu. Remdamiesi spektrometriniais daugelio tolimųjų ūkų stebėjimais belgų kunigas Lemaître, de Sitter, vėliau Amerikos astronomas Hubble priėjo išvados, kad tie ūkai tolsta nuo mūsų, nes jų spektrai rodė pasislinkimus į raudonos spalvos pusę. Tolėjimo greitis juo didesnis, juo didesniam jie yra nuotoly ir gali siekti tik keliais kartais mažesnį už šviesos greitį. Iš čia kilo hipotezė apie besiplečiančią visatą, kuri šiandien daugelio priimta. Pagal ją galima vaizduotis, lyg visata būtų gavusi pradžią vienam taške ar centre, iš kurio ji plėtėsi iki milžiniškų nuotolių. Bandyta net skaičiuoti, kiek laiko turėjo praeiti nuo kosmos pradžios, kada tie kosminiai ūkai, lyg kokios neįsivaizduojamai didelės eksplozijos buvo išmesti iš bendro centro ir lėkdami maždaug skaičiuojamu greičiu pasiekė dabartinius nuotolius. Gautas apytikris skaičius — 3 milijardai metų. Įdomu čia yra tai, kad skaičiuojant žemės amžių pagal aktyvumą, taip pat skaičiuojant saulės amžių iš spinduliuojamos energijos ir jos atsargų kiekio, gaunamas tas pats arba artimas skaičius. Taigi, šie naujieji mokslo laimėjimai neišvengiamai iškelia mintį ir apie kosminio laiko ribas. Ir tai žymiai ryškiau negu 2—os termodinamikos dėsnis, kurio tikrumu ir šiandien neabejojama. Mokslo žvilgsniu atrodo, kad pasaulis turi pradžią. Tie patys samprotavimai lengvai priveda ir prie antrosios kosminio laiko ribos — pabaigos. Kas liečia mūsų žemę, naujausi laikai gal nepamatuotai sukėlė baimę dėl jos galimos greitos pabaigos. Bet bendros didžiosios mokslo išvados yra gana aiškios. Be to, jos žymiai mažiau paremtos spekuliacija ir grynai protinėm dedukcijom, o žymiai daugiau tiksliausiais metodais, negu panašios teorijos anksčiau. Trečia revoliucinė tikslųjų gamtos mokslų teorija — kvantų mechanika. Pagrindinis jos teigimas, kad energija yra kvantinio arba, sakytume, atominio pobūdžio. Pvz., regimojo spinduliavimo energija sklinda tam tikromis minimalinėmis kiekybėmis, pareinančiomis kartu nuo pastovaus minimaliausio energijos kiekio, vad. Plancko Konstantos, ir virpėjimų dažnumo, virpėsių skaičiaus per sekundę. Imkime tokį eksperimentinį pavyzdį. Šviesos spinduliai veikdami ypač vad. alkalinius metalus, išmuša iš jų laisvus elektronus. Bet reikalinga tam tikros minimalinės energijos arba tam tikro dažnumo spindulių, kad laisvi elektronai būtų išmušti, kitaip, reikalingas tam tikras minimalinis kvantas. Užtat, nors ir stipri, bet permažo dažnumo šviesa, pvz. raudoni spinduliai, reiškinio nesukels. Antras dalykas, spinduliavimą laikyta esant sudėtą iš dalelių arba korpuskulų (Newton). Vėliau pasirodė, kad optikos reiškinius, kaip interperenciją, difrakciją galima išaiškinti tik šviesą vaizduojantis kaip bangas. Pagal kvantų teoriją, šviesa turi sykiu ir korpuskulų, ir bangų ypatybes, panašiai ir kitos atominės dalelės, kaip elektronai. Dalelės arba korpuskolos ypatybė ta, kad ji turi aiškiai apibrėžtą padėtį, yra tam tikroj ir tik vienoj vietoj.

(Nukelta į 26 psl.)

JULIJA ŠVABAITĖ

KALNUOS

Tu gyvensi mano karalystėj
Baltoje kaip sniegas pilyje.
Pražydės džiaugsmu veidai išblyškę,
Ir širdy gyvens viltis nauja.

Kai pasieks baltų kalnų šešėliuos
Mus pirmi pavasario aidai,
Saulės karščio išsiilgę sielos
Pražydės pirmaisiais jo žiedais.

AMŽINYBĖN

Greit paliksim žemės karalystę,
Apsuptą šešėlių ir mirties,
Nebešauks gyveniman sugrįžti
Brangūs atminimai praeities.

Tik ramus ir šventas įkvėpimas
Ves tolyn pavargusias vėles,
Kol sustos kelionėj begalinėj
Paliestos naujos Buities strėle.

Kai pranyks pasaulis palengva
Ir nulinks pavargusi galva
Pilna rūpesčių ir kasdieninio vargo,

Gal į šventą prieglobstį dienų,
Kur nėra gyvenimo kovų,
Susirinksim tylūs ir pavargę.

J. Dobkevičiūtė — Paukštienė
Viršuj — Autoportretas (tempera)
Apačioj — Sena moteris (aliejus)

VIDUDIENIS

Dega saulė begaliniam aukšty,
Ir keliu pavargę slenka žmonės.
Man čia žemėje tvanku ir ankšta,
Slėgia kūną žemė svetimoji.

Ten kapuos baltos bažnyčios varpas
Skamba tėviškės vidudienio sonatoj.
Kaip man sunkų akmenį nuversti,
Kad regėčiau horizontą platų...

Dega saulė begaliniam aukšty,
Ir ant mano kapo krentą paukštis
Nuo giesmių ir nuo dainos pailsęs...

Ir jaučiu — karštom smiltim nubyra
Man jo ašaros pavargę, tyros,
Su švelniu kvapu žaliųjų mirtų...

o bangos ypatybė, kad ji turi apimtį, yra daugely vietų kartu. Tarp šių dviejų ypatybių yra tariamas prieštaravimas. Pagal teoriją, dalelės judėjimas nėra pilnai nustatytas arba apspręstas: arba mes galime nustatyti jos greitį, bet tada nežinom jos vietos, arba susekam jos vietą, bet tada nežinom jos greičio ir būsimos padėties. Koki bebūtų tikslūs matavimo instrumentai, jie kiekvienu atveju patys darys įtakos į dalelės, pvz. elektrono padėtį. Bet galima dalelės judėjimą sekti apytikriai, būtent turimos bangos ribose. Jos vieta negali būti nustatyta tikrai, bet tik įtikimai, ir būtent tas įtikimumas nustatomas pagal bangos intensyvumą. Tikrasis korpuskulos kelias yra nežinomas, bet užtat yra apibrėžtas įtikimasis dalelės kelias, būtent, apibrėžtas bangos ribomis. Taigi, banga ir yra ne kas kita kaip įtikimumas, kad dalelė gali būti tam tikroj vietoj.

Šiuose grynai teorinio pobūdžio išvadžiojimuose svarbiausias dalykas yra viena idėja, kuri šią teoriją skiria nuo vad. klasikinės fizikos: tai vad. indeterminacijos idėja. Indeterminacija, arba neapibrėžtumas pareina iš pačios veikiančios energijos kvantiško pobūdžio: būtent sukelt tam tikram atomoniam vyksmui, pvz, gauti laisvam elektronui, reikalingas tam tikras minimalinis energijos kvantas. Jeigu kvantas bus per mažas, tai laukiamo vyksmo jis nesukels ir, taip sakant, bus išeikvotas be naudos. Tuo būdu atominiuose vyksmuose tarp priežasties ir pasekmės nėra griežto ryšio. Tokia tezė griežtai priešinga XIX amžiaus visuotinam įsitikinimui, pagal kurį gamtoj viskas griežtai apspręsta, kiekvienas mažiausias pasikeitimas yra iššauktas kito atatinkamo pasikeitimo; gamtoj viešpatauja geležinė reiškinių priklausomybė, nepripažįstanti jokių išimčių. Šis griežtai deterministiškas gamtos dėsnių supratimas nepaliko jokios vietos gamtoj pasireikšti negamtinėms jėgoms. Viena iš tokių jėgų yra laisva valia. Todėl ankstesniojo laikotarpio mokslas visai nuosekliai turėjo būti materialistiškas, pripažįstąs tiktai materialinę realybę, ir žmogaus laisvą apsisprendimą aiškinąs kaip determinuotą veikimo motyvą. Iš čia vad, moralinis determinizmas, viena materialistinės pasaulėžiūros dalis. Svarbu, kad griežtas determinizmas buvo atmestas kaip tik to mokslo, kuriuo materialistinė pasaulėžiūra labiausiai rėmėsi. Indeterminacijos principas, kuris tvirtina, kad mikrokosmas arba atominiai vyksmai nėra pilnai determinuoti, vietoj geležinio mechnistinės pasaulėžiūros priežastingumo įveda vad. statistinį arba tikimybės tikslingumą: nors, atskirai imant, mikrokosmo vyksmai nėra griežtai determinuoti, bet visados yra tam tikra tikimybė, kad jie vyks tam tikru būdu. Mikrokosmo vyksmuose, kurie priklauso nuo didelės daugybės tokių atominių detalių, gauname jau gana patikimą ryšį tarp veikiančios priežasties ir pasekmės. Pvz, veikiant šviesai, kai kuriuose metaluose išskiriamas tam tikras kiekis laisvų elektronų. Imant atskirus metalo atomus, yra absoliučiai nedeterminuota, kurie iš jų turi atskelti elektronus, kada šviesa krinta vienodai, ir niekas negalėtų pasakyti, kodėl vieni iš jų elektronus atskelia, kiti ne, arba tik vėliau. Bet imdami šitą vyksmą bendrai, mes galime visai tiksliai išmatuoti atskeliamų elektronų kiekį ir tuo būdu tiksliai nustatyti dėsnį tarp šviesos ir gaunamo elektronų kiekio arba stovės. Toks vad. statistinis dėsnis praktiškai yra tiek pat patikimas kaip ir griežto priežastingumo dėsnis. Kiek šitas statistinis priežastingumas atitinka filosofinę priežastingumo sąvoką, kiek jis užtenkamas bei pagrįstas filosofiniu atžvilgiu, tai sudaro atskirą ne visai lengvą klausimą. Svarbu yra tai, kad priėmus kvantų teoriją ir indeterminacijos principą, griežtą determinizmą mokslas reikalauja atmesti, siūlydamas padaryti tinkamas išvadas ir pasaulėžiūroj.

Po trumpos naujųjų fizikos teorijų apžvalgos būtų lygiai svarbi apžvalga naujovių biologijos mokslų srityje. Bet kadangi šios dvi sritys net ir trumpose apžvalgose dėl savo platumo turi būti išskiriamos ir kadangi jos sudaro dvi visai atskiras studijų specialybes, čia duodam kelias pastabas dėl pažiūrų, liečiančių gyvosios gamtos klausimus. Pagrindiniai ir bendriausi yra gyvybės esmės ir kilmės klausimai. Šiandien visai aiški mokslinė tiesa, kad gyvybė remiasi ta pačia medžiaga, kuri yra negyvoj gamtoj ir priklauso fizikos ir chemijos dėsnių, bet taip pat nemažiau laikoma tikra, kad gyvybė medžiagoj nėra išaiškinama vien fizikos ir chemijos būdu. Mechanistinis materializmo amžius jau praėjo ir biologijai. Ernst Häckel, kuris buvo daug daugiau propagandistas negu mokslininkas, po 40 metų liko pamirštas, nors Jenoj, kur jis veikė, dabar atidaromi jo vardo institutai ir kitaip jis pagerbiamas.

Gyvybės principo veikimas negyvoj medžiagoj, dėka to nepaprastai didelio galvojimo pasikeitimo, šiandien patiems fizikams ir chemikams atrodo jau visai nestebinantis. Kai maždaug prieš 40 metų pirmą kartą buvo laboratoriniu būdu pagaminta pirma gimininga baltymams organinė medžiaga, kilo džiaugsmas, kad gyvybės paslaptis yra išaiškinta ir netoli esąs laikas, kai gyvus organizmus būsią galima gaminti laboratorijose. Bet ta iliuzija turėjo pasibaigti, ir sunku pasakyti, ar ji kada atgis, nors per 40 metų chemija pasiekė daugybę atradimų ir laimėjo daug sėkmingų teorinių išaiškinimų. Laboratoriniu būdu sukurti gyvybę šiandien, rodos, nemėginama, nes dar nėra pasisekę pagaminti pačią medžiagą, kuria ji turi remtis. Rodos, žinomiausia organinė baltyminė medžiaga, kuri lig šiol buvo pagaminta sintetiniu būdu, yra molekuliarinio svorio 1500, iš maždaug 200 atomų, tuo tarpu, pvz., kiaušinio baltymas yra molekuliarinio svorio 3400, molekula sudėta iš maždaug 5000 atomų, taip, kad pagal dabartinės organinės chemijos galimybes jį pagaminti sintetiškai tuo tarpu nėra jokios vilties. Be to, organinės chemijos nustatyta, kad į kiekvieno net žemiausio organizmo, pvz. bakterijų sporų, sudėtį visados įeina vad, makromolekuliarinės struktūros medžiagos (ypač proteinai), t. y. kurių molekula sudėta iš labai didelio skaičiaus atomų, pradedant 10 000 ligi kelių milijonų. Susipažinusieji su organine chemija supranta, kokią reikšmę joj turi vad. struktūrinės formulės. Su tuo pačiu kelių elementų atomų skaičium gali būti keli skirtingų ypatybių junginiai, vad. izomerai. Sudėtingesnėse medžiagose tų izomerų gali būti labai daug, jau toksai oktanas C_8H_{18} gali turėti 18 izomerų, o $C_{20}H_{42}$ (tai yra vieni iš paprasčiausių organinių junginių) jų turi apie 25.000. Nustatyta, kad organizmuose pasitaiko ne įvairūs to paties junginio izomerai, bet griežtai ir pastoviai tik viena kuri jų rūšis. Freiburgo chemijos prof. H. Staudinger šiuo reikalu rašo: „Kaip susidaro gyvybė mažiausiam organizme, pvz, bakterijų sporoj, šiandien mes negalim išspręsti. Tačiau šiandien mes galim žinoti, kad toks medžiagų įvairumas, koks yra kad ir paprasčiausioj gyvoj celėj, pagal šiandieninius metodus sintetiškai negali būti pagamintas, nes gyvoj celėj svarbos turi ne tik medžiagos ir jų sudarymas, bet ir molekulų bei makromolekulų tarpusavio padėtis. Taigi gyvybėj nusveria ne tik gyvą celę sudarančių medžiagų fizika ir chemija, bet ir jų suformavimas. ... Dėl žmogaus, to aukščiausiai išsivysčiusio objekto, mes esame įsitikinę, kad gyvybė pareina ne tik nuo sumos fizinių ir cheminių reakcijų, bet kad yra koks tai gyvybės principas, kuris fizikos ir chemijos metodais negali būti susekamas ..." (Universitas 1946 Okt 863).

Nesprendžiant tolesnio klausimo, kas tikrai yra gyvybė arba gyvybės principas, klausimo, į kurį vienodo atsakymo dabartinis biologijos mokslas nėra davęs, tiek

galima pasakyti, kad tai yra medžiagą formuojanti, bet medžiagos fizikai ir chemijai nepriklausanti savybė.

Mechanistinis materializmas tvirtino, kad kiekvienas organizmas nuo žemiausio iki sudėtingiausio yra ne kas kita, kaip pagal fizikos ir chemijos dėsnius veikianti paini mašina, griežtai klausanti mechaninio priežastingumo. Ta pati organizmų mechanika veikianti ne tik atskiros būtybės gyvybiniuose vyksmuose, bet ir milžiniškos apimties rūšių evoliucijoj, kuri prasidėjusi nuo kažkokio pirminio dumblio (Urschlamm) priėjo iki aukščiausios organizmo rūšies — žmogaus. Tai sudėtingai mašinai varyti kitokios negu fizinės ir cheminės jėgos ne tik nebuvo reikalingos, bet ir nebūtų galėję prie jos prisiderinti. Tai buvo materialistinis monizmas, pasaulėžiūra, pripažįstanti griežtai tik vieną būties pradmenį — materiją. Dvasia bei laisvė ne tik neegzistuoja, bet ir yra svetima gamtai. Tikėjimas į griežtą energijos pastovumo dėsnio galiojimą neleido sutikti, kad gamtoj veikia dar kitos jėgos, kurių dėka energija atsiranda lyg iš nieko. Reikėjo laukti, kol fizikoj buvo sugriautas tikėjimas į mechaninį priežastingumą, kad būtų pripažinta galimybė gamtoj pasireikšti tam, kas nėra nei mechaninė, nei cheminė jėga. Mikrokosminiuose vyksmuose priežastingumas griežtai negalioja, tenai atrodo pasireiškia lyg kažkas panašu į laisvę. Tad kodėl negalėtų panašiai būti gyvoj gamtoj? Šiandieninėj chemijoj plačiausiai žinomi vad. katalizo reiškiniai. Būtent, kai kurioms cheminėms reakcijoms sukelti arba pagreitinti reikia tam tikros pagelbinės medžiagos, kuri pati reakcijoj visai nedalyvauja. Šiandien įvairiausiais katalizais plačiai naudojamasi daugybės medžiagų cheminėj sintezėj. Žinoma įvairių katalizatorių ir organinėj chemijoj bei organinėj gamtoj (enzymai, fermentai). Katalizai, žinoma, neturi jokio panašumo su gyvybės jėgų veikimu ir pilnai gali būti suprantami fizinių ir cheminių dėsnių veikimu. Bet katalizas yra vyksmas, kuriame tam tikra medžiagos savybė sukelia stiprią reakciją kuriame, sakytume, pasėka toli pralenkia priežastį savo stiprumu. Tai yra pavyzdys, kaip pačioj gamtoj be fizinės energijos panaudojimo kyla energetiniai reiškiniai. Iš to dažnai vartojama dabar biologijoj sąvoka vad. išjudinimo principo (Auslösungsprinzip), pagal kurį vienas vyksmas yra kad ir netiesioginė priežastis kito energetiniu atžvilgiu neproporcingai intensyvinio vyksmo. Artimas šiam išjudinimo principui gali būti gyvybės principas, kurio veikimas ne energetinis, bet reguliatyvinis. Ne kitaip gyvybė buvo visada suprantama tų, kurie pripažino vitalistinio principo reikalingumą. Kiek tas vitalistinis principas yra priklausomas nuo materijos, kas jis iš esmės yra, tai sudaro atskirą klausimą, į kurį atsakymą geriau galbūt gali duoti filosofija, negu gamtos mokslas. Yra aišku, kad reguliatyvinis principas pasireiškia ne kiekvienoj, bet tik tam tikroj medžiagoj, būtent, gyvoj medžiagoj. Ta medžiaga turi būti atitinkamos cheminės sudėties bei fizinės struktūros, tačiau to neužtenka. Į tai daugelis biologų bando atsakyti, ieškodami specialių gyvai medžiagai cheminių savybių bei specialių cheminių veiksnių. Bandyta čia remtis tuo, kas anksčiau minėta, kaip makromolekuliarinė struktūra. Arba ieškota reguliuojančio principo specialiuose katalizatoriuose, kurie sukelia gyvybinius organizmo procesus. Bet ir tada lieka neišaiškinta organizmo visumos tvarka, o taip pat organizmo ir rūšies gyvybės pradžia. Tiesa, biochemija, kurios pasiekti laimėjimai yra galbūt ryškiausi, labai daug prisidėjo išaiškinti gyvų organizmų funkcionavimą. Bet žymiai sunkesni pasirodė bendro pobūdžio klausimai, kad ir anksčiau minėtieji: vieningo atsakymo dėl pačios gyvybės esmės ir panašių kitų klausimų biologija dar nepriėjo ir kažin ar jie iš viso sprendžiami be bendresnio mokslo pagalbos. Panašiai ir dėl rūšių evoliucijos: tiesa, didesnė biologijos atstovų dalis šiandien laikosi pažiūros, kad gyvybės rūšys, atsiradę evoliucijos keliu, bet gal su mažesniu tikrumu negu šio šimtmečio pradžioj, nes evolucijos teorija, trūkdama tvirtesnio empirinio pagrindo, pasiliko daugiau spekuliatyvinio pobūdžio hipotezė. Be to, ji šiandien neturi būtino ryšio su mechanistiniu materializmu, kokį turėjo jos karštojo skelbėjo Ernst Häckel laiku. Evoliucija, kaip ir kita kuri grynojo mokslo teorija, lygiai galima pritaikyti kaip ateizmui taip ir teizmui, vadinasi ji yra neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu. Peržvelgiant galvojimo pasikeitimą ypač tiksliuosiuose moksluose, buvo siekiama nubrėžti kai kuriuos dabartinio mokslinio pasaulėvaizdžio bruožus bei iškelti tas kelias naujas idėjas, kurios turi vadovaujamos reikšmės tolesniam mokslų formavime ir daugiau ar mažiau pareina į masių galvojima. Reikia pastebėti, kad mūsų amžiaus pirmosios pusės mokslo eiga buvo perdaug revoliucinė, kad jos rezultatai galėtų būti laikomi atbaigtais ir ligšioliniai laimėjimai pavadinti galutinais. Naujų teorijų bent kai kurie formulavimai yra nepakankamai aiškūs ir atbaigti. Pasiekus didesnių laimėjimų ne tik eksperimentinėj, bet ir teorinėj fizikoj, gal perdaug buvo pasiduota pradiniam matematinių dedukcijų entuziazmui, kurio pasėkoj gavosi sąvokos, kurios be matematinės abstrakcijos nežinia ką reiškia, pvz, erdvę iš daugelio (6, 9) matavimų. Pasitaikydavo visai rimtų tokių samprotavimų kaip pvz., dvasios gyvenančios kelintoj tai erdvės dimensijoj visai arti mūsų ir lieka mūsų nepatiriamos. Kai kurios naujos tiksliųjų mokslų sąvokos laukia griežtesnio filosofinio išaiškinimo ir pagrindimo. Vienas svarbiausių bruožų naujoj fizikoj yra matematiškai — spekuliatyvinis jos teorijų pobūdis, kilęs iš noro duoti paprasčiausią ir tiksliausią reiškinių išaiškinimą. Svarbiausias klausimas čia yra ne dalyko esmė, bet jo veikimas. Naujojoj fizikoj nerasim, pvz., aiškaus atsakymo į klausimą, kas yra elektronas, arba fotonas, arba pati materija, bet tik aiškinimą kaip jie veikia, mat veikimą lengviausiai nustatyti matematiškai funkciniais sąryšiais. Atsakyti, kas yra tai ir tai, matematika negali, taip pat ir fizika, daugių daugiausia ji gali padėti surasti tokį atsakymą. Kai kurios naujojo gamtos mokslo sąvokos yra grynai spekuliatyvinės ir fizikai nepretenduoja, kad jos išreikštų ką tikrai egzistuojančio. Imkime kvantų mechanikos teigimą, kad elektronas arba fotonas yra kartu dalelytė ir banga. Banga yra čia matematinė sąvoka, kuri išreiškia, kaip veikia ta korpuskula arba dalelė, kuri yra reali. J. Jeans, rašo: „Turim atsiminti, kad šis (bangų) vaizdas nėra tikrasis vaizdas, tai yra vaizdas, kurį mes susidarom, kad galėtume suprasti, kaip viskas vyksta tikrovėj, bet užtat mes neturim teisės tvirtinti, kad tikrovė prilygsta to vaizdo elementams (Physics and Philosophy).

Įvertinant tiksliuosius mokslus ir jų santykius su kitais mokslais, pav. su filosofija, reikia atsiminti tą jų ribotumą, kuris kyla iš to, kad juose svarstomi klausimai tik vienu atžvilgiu. Taigi iš jų negalima laukti visų klausimų išsprendimo. Taip pat ir biologija negali visko išspręsti. Devynioliktas amžius, sužavėtas gamtos mokslų pažanga kitaip galvojo ir todėl laukė iš čia nepaprastos gyvenimo pažangos. Scientizmas sukūrė mitą apie būsimą žemės rojų, kuris visam laikui liko materialistinės pasaulėžiūros lydimąja idėja. Tas pats mitas, tiesa, nedaugelio galvose, atbudo su paskutinių metų atomo fizikos laimėjimais, tik jį greit nuslopino klaiki dabartis, siaubas ir susirūpinimas dėl ateities. Dabar maža kas abejoja, kad mokslai nėra užtenkami ne tik kultūrai varyti pirmyn, bet ir jai išlaikyti. To giliausias pagrindas yra tai, kad gamtinė tikrovė sudaro tik dalį visos realybės, be gamtinės tikrovės dar

egzistuoja dvasinė tikrovė, su kuria žmogus tiek pat turi skaitytis. Šioj trumpoj naujų mokslinių faktų apžvalgoj norėta parodyti, kad tuo tarpu, kai ankstesnio laikotarpio tikslieji mokslai visai pozityviai teigė esant tik materialinę arba gamtinę tikrovę, dabartinis mokslas pasidarė daug mažiau svetimas dvasinei tikrovei. Tiesa, gamtos mokslų uždavinys yra materialinės arba gamtinės tikrovės tyrimas, bet jo išdavos tarnauja pagrindu filosofiniam, apibendrintam visos tikrovės principų pažinimui. Gana nuosekliai visų laikų gamtininkai dalį savo mokslinio darbo skyrė kartu ir filosofijai arba bent mėgino jai skirti. Ne kitaip yra ir su dabartiniais tiksliųjų mokslų atstovais, kaip matyti iš J. Jeans, A. Eddington, M. Planck ir k. Ir taip kai kurie iš jų naujuosius mokslų rezultatus komentuoja aiškiai antimaterialistiškai. Žymus (neseniai miręs) anglų astrofizikas J. Jeans knygoj „Fizika ir filosofija" rašo: „Materializmo mokslas tvirtino, kad šis pasaulis, sudarytas iš erdvės, laiko ir materijos, apima jau visą tikrovę; sąmonę bei mintį jis laikė tik menku antraeiliu reiškiniu materialinio pasaulio istorijoj, lyg kokiu atskiru epizodu atsitiktinam mišiny fotonų, elektronų ir apskritai materijos chaotiniam judėjime. Mintis jis aiškino, kaip mechaninius judesius smegenyse, o jausmus, kaip judesius kūne. Kurį laiką, atrodė, jis gavo tam iš tiksliųjų mokslų svarbią paramą. Juk niekada nebuvo žinoma sąmonės pasireiškimas be materijos, žmogaus dvasinė būsena atrodė visai aiškiai veikiama valgio, gėrimo ir cheminių medžiagų, kurias jis priima; daugeliui atrodė galima visokį dvasinį veiklumą išvesti iš fizinių vyksmų kūne. Tuo pat laiku astronomija galėjo konstatuoti, kad tik neįsivaizduojamai menka erdvės dalelė duoda sąlygas gyventi mums žinomo pobūdžio gyvybei. Esant tokioms aplinkybėms, buvo sunkiai įsivaizduojama, kad tokiam pasauly sąmonė galėtų turėti lemiamos reikšmės.

Gi dabar naujoji fizika sako, kad be materijos ir radiacijos, kurias galima išreikšti erdve ir laiku, dar turi būti kitų elementų, nepasiduodančių tokiam išreiškimui. Jie yra toki pat realūs, kaip ir materialiniai elementai, bet atsitiktinai neturi jokios įtakos į mūsų pojučių organus. Dėliai to materialinis pasaulis, kaip jis mūsų aprašomas, gal sudaro vienintelį pasaulį, kuris mums pasireiškia, bet jis nesudaro visos realybės pasaulio; jį mes turime vaizduotis kaip gilią upę; tada reiškinių pasaulis yra jos paviršius, už kurio mūsų regėjimas nesiekia. Vyksmai tos upės gilumoj sukelia sūkurius srovės paviršiuj; paprastam gyvenime tai yra energijos ir spinduliavimo reiškinys, kuris veikia mūsų pojučius ir tokiu būdu jaudina dvasią; žemiau mūsų yra gelmės, apie kurias mes galime susidaryti vaizdą tik protavimo išvadų būdu . . .

Materialistai taip pat visiškai buvo tikri (iš dalies taip pat remdamiesi mokslo laimėjimais), kad Newtono absoliutinė erdvė ir laikas turi realią ir nepriklausomą egzistenciją; dabar gi reliatyvumo teorija nurodo, ir tai su gana aukštu įtikimumo laipsniu, kad erdvė ir laikas kiekvienas atskirai neegzistuoja nepriklausomai, bet yra tik subjektyvios iškarpos iš platesnės erdvės — laiko vienybės. Šitame kai kurie įžiūrėjo pasukimą idealizmo kryptimi, bet tam taip pat būtų sunku rasti pagrindą... Laikas ir erdvė nėra išvejami iš pasaulio, tik perkeliami į erdvės-laiko vienybę... Materialistams erdvė buvo užpildyta realių dalelių, veikiančių viena kitą savo jėgomis, elektrinėm, magnetinėm, gravitacijos jėgomis ir k., . . . Tos jėgos buvo lygiai taip pat realios, kaip jų judinamos dalelės.

Bet bendroji reliatyvumo teorija parodė, kad elektrinės ir magnetinės jėgos visai nėra realios, jos yra tik mūsų dvasios konstrukcija, mūsų pastangų rezultatas suprasti dalelių judėjimui. Tą pat galima pasakyti apie Newtono gravitacijos (masių traukos) jėgą, taip pat apie energiją, impulsą ir kitas sąvokas, kurias mes įvedėm, kad jų padedami suprastume, kaip daiktai veikia — jos visos pasirodo proto konstrukcijos, visai neišlaikančios objektvvumo bandymo. Jeigu materialistai būtų prispirti pasakyti, ką jie pasaulyje laiko materialiu, vienintelis atsakymas galėtų būti: pati materija. Tuo visa jų filosofija būtų suvesta į žodžių tapatybę, nes juk yra aišku, kad materija yra materiali . . . Mes galime sakyti, kad determinizmas ir laisvė, materija ir materializmas mūsų naujojo mokslinio pažinimo šviesoj turi būti naujai aptarti. Kai tas bus padaryta, tada materialistas pats turės apsispręsti, ar ta vienintelė materializmo rūšis, su kuria mokslas dar galėtų sutikti, teisingai galėtų pasilikti materializmo vardą, o taip pat tie šešėliniai materijos likučiai galėtų ir toliau vadintis materija". Taigi, yra neabejotina, kad materializmas, kaip moksliškai pagrįsta pažiūrų sistema, yra mokslo paliktas toli už mūsų. Tiesa, jis šiandien, maždaug toj pačioj formoj, kaip prieš 40 metų, yra oficiali bolševizmo ideologija, bet čia jis daugiau turi religijos vaidmenį, o ne pačios sistemos, kurią galima priimti kritiškai arba pakeisti. Pozityvi priešingybė yra integralinė ypač krikščioniškoji pasaulėžiūra, kuriai tiksliųjų mokslų išvados bent neprieštarauja. Eddington žymus tų mokslų atstovas, savo knygoj „Fizinio pasaulio prigimtis", kalbėdamas grynai mokslo vardu, taip pat pabrėžia, kad be gamtos yra dar kita tikrovė, ne mažiau reali, nors pats mokslo uždavinys nėra apie ją kalbėti. Vienas iš tokių pat realių dalykų yra ir, kaip jis išsireiškia, mistinė religija.

Giesmė

CZESLAW MILOSZ

ONA

Žemė plaukia nuo kranto, ant kurio stoviu,
kas kart toliau šviečia jos žolės ir medžiai.
Kaštonų pumpurėliai, lengvo beržo šviesos,
nebematysiu jūsų.
Su nukankintais žmonėmis tolstate,
su siūbuojančia saulės vėliava bėgate į naktį,
bijau likti viena, turiu tik kūną
— jis blizga tamsoj, žvaigždė sukryžiuotom rankom,
net baisu žiūrėt į save. Žeme,
nepalik manęs.

CHORAS

Upių ledai jau dingo, dideli lapai išaugo,
laukais perėjo arklas, miškuos burkuoja karveliai,
stirna bėga kalnais, traukia vestuvinę dainą,
aukštos gėlės jau žydi, garuoja šiltieji daržai.
Vaikai sviediniu žaidžia, šoka laukuose po tris,
moterys baltinius skalbia, upėse gaudo mėnulį.
Džiaugsmas auga iš žemės, be žemės nėra linksmumo,
žmogus žemei sukurtas, lai tiktai žemės trokšta.

ONA

Nenoriu tavęs, negundyk. Plauk, giedros sese,
palytėjimą tavo jaučiu dar, palytėjimas tavo man degina kaklą.
Meilės naktys su tavim buvo karčios kaip debesų pelenai,
o joms praėjus ateidavo rytas raudonas, virš ežerų
liūdesys plaukė toks, kad verkti
nebegalėjau, tiktai gulėdama
skaičiavau ryto valandas, klausiau aukštų topolių
šalto ūžimo. Dieve, pasigailėk manęs.
Nuo godžių žemės lūpų atplėšk mane.
Nuo jos dainų netikrų nuvalyk mane.

CHORAS

Sukasi lengvi rateliai, tinkluose blaškosi žuvys,
iškepta duona kvepia, obuoliai rieda stalais,
laiptais vakaras eina, laiptai gi iš gyvo kūno,
viskas gimė iš žemės, ji yra tobula.
Sunkūs laivai palinko, plaukia variniai broliai,
žvėrys sprandais linguoja, peteliškės krenta į jūrą,
krepšiai sutemom slenka, aušra obelyje gyvena,
viskas gimė iš žemės, viskas į ją sugrįš.

ONA

Och, kad nors vienas grūdas būtų many be rūdies,
nors vienas grūdas, kurs galėtų ištverti,
miegočiau lopšy ir supčiaus
tai naktin, tai aušron.
Ramiai laukčiau, kol lėtas judėjimas užges,
o tikrovė staigiai apsinuogins
ir nepažįstamo, naujo veido skydu
pažvelgs laukų gėlė, laukų akmuo.
Tuomet jie, melu gyvenantieji,
kaip įlankos dugne vandenžolės,
pavirstų į tai, kuo yra miškų spygliai
žiūrinčiam į mus iš aukštumų, pro debesis.
Bet manyje tik baimė,
tamsių bangų šuoliai.
Aš esu vėjas ūžiantis viršum tamsiųjų vandenų,
aš esu vėjas einantis ir nepargrįžtantis,
pienės dulkė ant juodųjų pasaulio pievų.

Iš lenkų kalbos vertė J. Kėkštas

LITERATŪROS PARAŠTĖ

1. VAINIKUOTA NESĄMONĖ

Prieš kurį laiką Miunchene išeinančiame „Naujajame Gyvenime“ pasirodė tūlo J. Sakalo „Tamsiojo naktis“, liūdnas tipingos grafomanijos ir literatūrinio anachronizmo pavyzdys, kuris, be abejo, skaitytojų buvo visiškai nepastebėtas. Tai būtų visai normalu: spaudoje pasirodo ir silpnų dalykų. Tačiau reikalas tuo nepasibaigė. IO to paties „Naujojo Gyvenimo“ nr. buvo įdėtas žurnalo redaktoriaus kun. V. Bagdanavičiaus straipsnis Vainikuotas Vargas (J. Sakalo baladės Tamsioji Naktis paraštėje), kuriame autorius mėgina įtikinti savo skaitytojus, kad tai esąs ypatingos vertės ir ypatingo dėmesio vertas kūrinys ir apie jį kalba su tokia pompa, kad tik stebėtis ir pečius traukyti tenka. Nenorėdami būti apkaltinti neobjektyvumu, leiskime kalbėti pačiam straipsnio autoriui kun. V. Bagdanavičiui. Pačioje straipsnio pradžioje, matyt, dėl didesnio efekto jis rašo: „Jau ir formaliniu atžvilgiu ši baladė yra vertinga visų pirma kaip didesnė kompozicija“. Toliau aiškina, kad: „Mūsų šviesuomenės literatūriniame auklėjime trūksta kompozicinio elemento. Ir Putinas kompoziciniu atžvilgiu yra netvirtas ir šių dienų gimnazistas nėra jos pakankamai mokomas“. Šiais sakiniais „įrodęs“, kad „visuomenės literatūriniam auklėjime trūksta kompozicinio elemento“, kad Putinas, lyginant su Sakalu, yra silpnas „kompoziciniu atžvilgiu“, autorius dar be galo miglotai kalba apie naktį, baladės dramatiškumą, Sakalą lygina su Nobelio premijos laureate Mistral ir cituoja kelis mineto šedevro posmus. Mes čia irgi norime gerb. Skaitytojams pora naujai kun. V. Bagdanavičiaus iškastos literatūrinės žvaigždės „šedevro“ posmų pacituoti.

Didžiojoj salėj šokiai.
Čia muzika ir linksmos poros,
Ten vaišės, kortos, ten atokiai
Ir kitos pramogos padorios

J. Sakalas, Tamsioji Naktis, IO strofa.

Kitoje vietoje (tai irgi kun. V. Bagdanavičiaus cituojamas pavyzdinis posmas) Sakalas rašo:

Pakanka pikto juoko!
Susitvarkykim, mano ponai!
Gana čionai ieškoti kuokų!
Nors kunigaikščių, bet lavonai,
Tereikia apsispręst, kur dėsi.
Tegu muziejuj pastovės jie.

Ten pat, 22 strofa.

Straipsnio pabaigoje autorius, galutinai J. Sakalo apoteozei, palygina jį su Milašium, Paul Claudel'iu šiais žodžiais: „Milašius savo dramoje „Miguel Manara“ sprendžia juslinės ir antgamtinės meilės problemą. Claudelis savo „Šilkiniame Batelyje“ sprendžia aistros ir malonės konflikto klausimą. O Sakalas savo baladėje „Tamsioji Naktis“ sprendžia žmogaus pastangų, jo vargų ir Aukščiausiojo suderinimo klausimą“.

Išvadas palikdami pasidaryti pačiam skaitytojui, mes tenorėtumėm iš atminties pacituoti vieną ispanų patarlę: Kas nesupranta ir žino, kad nesupranta, tas dar yra sukalbamas žmogus. Bet kas nesupranta ir nežino, kad nesupranta, yra...

2. PASIKALBĖJIMAS APIE LIŪDNUS DALYKUS

Jei „Naujojo Gyvenimo“ kritikas savo straipsnyje kažkokį „genijų“ iškelia iki svaiginančių aukštumų, tai Nelė Mazalaitė „Gintaruose“ — 11 Nr. spausdintame straipsnyje „Pasikalbėjimas apie liūdnus dalykus“ pasižymi visišku nesiskaitymu niekindama jai nepatinkančias idėjas ir žmones. Minėtame straipsnyje autorė stengiasi iškelti mūsų nūdienio literatūros gyvenimo nenormalumus ir blogąsias puses. Mums gi šis straipsnis pasirodė tuo įdomus ir minėtinas, kad jis pats savo forma ir mintimis yra tipingas nenormalaus gyvenimo simptomas ir iliustracija. Tarp kitko ji ten rašo: „Tačiau truputį liūdniau, kai svetimas vėjas užpučia dulkes ant mūsų talentų. Kai šitas kalbama, yra galvojama apie egzistencinę pakraipą — šitą miglotą dvasinio sumenkėjimo filosofiją. Jeigu jau senis Saliamonas tarė, jog po saule nėra nieko naujo, jis tikrai žinojo, ką sako. Ir po šito netrumpo laiko tvirtinti, jog ką tik išradai (bent pas-mus), kad žmogus nežino, kam gyvena, ir niekaip negali sugalvoti, kaip ir su kuo čia pradėjus išdidžiai kovoti — atrodo truputį juokinga. Gal būt, ir šita filosofija savotiškai papuošia laisvojo krašto kultūrinį gyvenimą, bet mums ji truputį dvelkia nuodais“. („Gintarai, 11 Nr. 48 psl.). Toliau Nelė Mazalaitė egzistencinę filosofiją dar vadina „manieringa duobkasių filosofija“.

Kaip matome, Nelė Mazalaitė visiškai lengva ranka suniekina aukščiau minėtą filosofinę kryptį, sugalvodama jai blogiausių epitetų. Šiuo atveju mes nemanome ginti egzistencinės filosofijos prieš Nelę Mazalaitę (kadaise uodas norėjo arklį papjauti) ir šią filosofiją atstovauti. Tik mes nenorime tikėti, kad pusiausvyros netekimas, asmeninės nuotaikos arba dalyko nesupratimas būtų pakankami kriterijai kultūros istorijos faktams vertinti. Norint teigti keno nors idėjos klaidingumą, reikia visų pirma pačią idėją gerai pažinti ir pagrindžiant įrodyti jos klaidingumą. Nepakanka kartoti kažkur pigaus lakraščio įvairenybių skyriuje išskaitytas mintis, kaip tai daro Nelė Mazalaitė. Dar taip pat tenka priminti, kad visi žymieji egzistencinės filosofijos atstovai, kaip Heidegger, Gabriel Marcel ar Jaspers, yra gana sunkiai įkandami, reikalauja pasiruošimo ir gilesnių studijų.

Nelė Mazalaitė gi mano turinti teisę tai, ko ji negal, suprasti, kas jai nepatinka, laikyti klaidomis. Proto kūryba turi tą „ydą“, kad ji tėra protui prieinama.

Nedaug čia gali pagelbėti ir didysis Mazalaitės autoritetas Saliamonas. Taip pat autorė tegu neužmiršta, kad žmogaus kūrybos pagrinduose stovi minties laisvė, ne valdišku būdu nurodoma kryptis.

Minėto straipsnio pabaigoje autorė su nemažesniu įnirtimu puola Dostojevskį ir tuo pačiu visus tuos, kurie juo domisi ir kam jis yra brangus. Kam gi čia ji maišo politiką ir dienos nuotaikas. Argi Dostojevskis kaltas dėl visų negandų? Tai vandališko neobjektyvumo forma, žinoma pasakėčios personažo psichologija — suduoti mirusiam literatūros milžinui smūgį, kad jaustų savotiško malonumo. Mazalaitė rašo: „Dostojevskis, be to, kad buvo gabus išaštrintų psichologinių pojūčių ligonis ir nesuvaldomas lošėjas, jis sirgo dar ir kita nepagydoma liga, kaip ir dabarties bolševikai, jis buvo rusas“ („Gintarai“, 11 Nr. 49 psl.). Pagal Mazalaitę Dostojevskis tėra ligonis. Ambrazevičius, Grinius ir Vaičiulaitis savo „Visuotinės literatūros istorijoje“ rašo, kad Dostojevskis yra „vienas didžiausių visuotinėje literatūroje“. Kieno čia teisybė — tesprendžia patys skaitytojai.

Mazalaitė prieina prie visiško juoko tvirtindama, kad tautybė yra liga. Ką pasakytų Mazalaitė, jeigu kas nors jai tvirtintų, kad jos priklausymas lietuvių tautai tėra nepagydoma liga? Apskritai tektų pastebėti, kad pyktis, vertinant ką nors, tik kenkia ir veda prie nesąmonių. Tai geriausiai įrodo ir Mazalaitės straipsnio pavyzdys. Pabaigoje irgi gerai tiktų mūsų cituotoji ispanų patarlė, tik mes, taupydami laiką ir vietą, čia jos nebekartosime.

L. M.

VERTINIMAI

KACETINĖ POEZIJA

Praėjusių metų vasaros gale Juozas Yluvis išleido autoriaus teisėmis kacetinės poezijos rinkinį, kuriam visą meninį apipavidalinimą padarė dail. K. Varnelis.

Autorius trumpoje įžangėlėje prisimena tuos kelius, kuriuos nužengė ne vienas mūsų brolių. „Žmogus praėjo kalėjimus, buvo varinėjamas tarp fronto barikadų, slėpėsi Varšuvos griuvėsių artumoje... Giliausi jo išgyvenimai buvo kacete, kur praleido dvejus metus. Šiame kelyje kalbėti jis negalėjo, tylėti buvo per sunku. Draugai jam sakė: rašyk, ir jis pradėjo“ (4psl.).

Po dviejų metų nuo tos liūdnos žmogaus kelionės pasirodė autoriaus draugų tarpe šis rinkinėlis.

Kacetinės literatūros dar mes neturime. Yra tik atsiminimų, pergyvenimų pluoštas, pasirodęs mūsų periodikoje. Savo turiniu šis rinkinys yra naujas mūsų literatūroje. Jis sprendžia ar bent fiksuoja menine forma tuos įspūdžius, kuriuos patyrė ne vienas mūsų pažįstamas, draugas, bičiulis, brolis. Pati kaceto medžiaga yra plati, apimanti giliausios žmogaus kančios vietas, kelianti egzistencines mintis. Kacete yra net per daug nuogo skausmo, kuris tiesiog tvindyte užtvindo žmogų. Tokiu momentu, kai esti medžiagos gausa, kūrėjui yra sunku išsivaduoti iš grubios kasdienybės, atsistoti šalia gyvenimo ir pažiūrėti iš perspektyvos, kad meno kūrinys gautų savo tinkamą formą.

Juozas Yluvis savo rinkiny išvengė didelio medžiagos apkrovimo. Jis filtravo jau iš kaceto išėjęs savo pergyvenimus, pasirinkdamas tik ryškiuosius to sutrypto žmogaus momentus. Tiesiogine prasme kacetas čia neranda daug vietos. Daugiausia jis paliestas rinkinio pirmame skyrelyje, „Grumtyje“. Kiti skyreliai: „Atradome tave“ ir „Kelionėn“ — jau yra tos tragiškos būties nagrinėjimas religinėje bei filosofinėje šviesoje.

Kacetas pastatė autorių į pačią tragiškiausią padėtį, kur širdis apkurto, kur tuščia, šalta dvasioje, kur žmogus nebylys dienų savų (9psl.). Tada

> Tvirtybės šaukiasi kažkas
> ties kartuvių kabliu . . .
> ir nerimas lyg budelio balsu
> neliau šaukęs: Dieve! (8 psl.)

Čia iškyla pagrindinis kančios leitmotyvas. Čia kenčiama ne dėl laisvės netekimo, bet dėl žmogaus paniekinimo. Čia žmogus yra pasidaręs savo dienų nebylys (9psl.), tyla ir tamsa — jo draugai. Prieš jį šmėkšo krematoriumo kaminas (10 psl.), kuris kas rytą išskleidžia virš stovyklos dūmų vėliavą. Žmogus yra daiktas, kurį gali naktį sanitaras nunuodyti, kurį nutrenks elektros srovė, esanti tvoros vielose. Ir nutrenks tada, kai pasireikš bet kokia žmogaus sielos gyvybė, kai atneš mergaitė laišką. Čia žmogų palenkė daiktui kažkokia jėga, „cezaris“, kuris priima kalinių paradą, nuveda į estradą, į kartuves. Šioje neviltyje pasigirsta „De profundis“ tonai:

> O Viešpatie, nerūstauki ant lūpų tylinčių,
> neradęs meilės trupinio nei gailesčio,
> nei rankų, tiesiamų šviesion viltin. (26 psl.)

Sakytum, turėtų žūti čia bet kokia viltis, bet koks tikėjimas.

> Siandieną saulės nematyt,
> ir žvakė baigia liet savąsias ašaras.
> Tamsa visuos languos —
> nei psalmių septynių nesuskaityt - - -
> O Dieve Tėve, kurs esi danguos,
> pasigailėk! atleiski nuodėmes! - - -
> (29 psl.)

Šitoje neviltyje atranda suraminimą ir paguodą Dievuje. Religiniai jausmai čia sudaro antrą Juozo Yluvio poezijos motyvą. Jiems net skiriamas antrasis „Atradome tave“ skyrelis. Dievas čia surandamas, ne įsigyjamas kokiu tradiciniu keliu. Surandamas, kad gyvenimas pasidarytų lengvesnis, kad būtis įgautų savo prasmę.

> Kas būtų be Tavęs šios dienos
> klaikios,
> kas vakarai ir nemigo nakty
> atodūsiai? (35 psl.)

Dievas čia pasidaro ne koks liuksusas, ne buržuazinis priedas, sekmadienio pramoga, bet būtenybė. Jis surastas po daugel sielvartingų kelionių. Jis gal anksčiau turėtas, tik nūnai pačia giliausia prasme pajaustas.

Autorius pasidaro, kaip šv. Rašto Jobas, kurs didžiausioje kančioje sako: tegu būna pagarbintas Viešpaties vardas. Į jį kreipiasi kaip į bangų tramdytoją, jam nusilenkiama ir prie tuščio Kūčių vakaro stalo ir gūdžioje kelionėje. Autorius tiki, kad jį pakels iš šito vargo,

> Kaip pumpurą iškirps mane mirtis,
> O Tu įskiepysi į naują medį,
> Kaip žvakę viesulas užpūs mane mirtis,
> O Tu įžiebsi vėl švytėti! (41 psl.)

Trečiasis motyvas — tėvynės meilė — išsiskleidžia skyrelyje „Kelionėn“. Prie tėvynės prieinama ne iš pigios reklaminės patriotikos. Neminimas nei tėvynės vardas, tik tėviškės peizažas, namai, miestas čia praveriami ilgesio nuotaikoje. O „Baltajame Raitelyje“ šis pergyvenimas visai susimbolinamas, net sualegorinamas. (52—56 psl.) Čia nėra jau tiesioginės emocijos, kylančios iš tėviškės peizažo, bet stengiamasi išsivaduoti iš individualaus pergyvenimo.

Rinkinyje sutinkame ir egotistinių autoriaus svarstymų, gilinimų jo santykio su buitimi. Čia skaidriu rasos lašų suvirpa gamtos motyvas. Autorius reiškia meilę bitutei, kregždutei, bet kartu įsiklauso ir į gamtos pulsą, į rudens gundymus ir pakelės uosiams gūdžiai prakalbą:

> Tikėti nenustojau nei žmogum, nei
> Dievu:
> dar nekvatokit, uosiai, pakely
> sustoję!
> Purienos be manęs pražys Tėvynės
> pievoj. — —
> Man metas jau anapus dunksančių
> šilojų. (24 psl.)

Savo pergyvenime autorius pasiekė gelmių, į būtį žvelgia filosofo akimis, jieško jos atsakymo Dievuje. Savo forma jis yra kuklus estetas. Kaip pats kad sakosi įžangos žodelyje, kad literatūrai tarnauti nesirengęs, nesimokęs klasinių formų, jis yra daugiau savo minčių išsakytojas, būties fiksuotojas ir jos analizuotojas. Visas rinkinėlis parašytas beveik baltosiom eilėm. Tik kur ne kur suskamba asonansai. Autorius net nesistengia išgrakštinti, supoetinti savo žodžio. Jo akys yra nukreiptos į mintį ir eilėraščio pastatymą. Šiuo atžvilgiu autorių randame estetą, nusivokiantį medžiagos transformavime.

Jis neleidžia prasiveržti nuogam pergyvenimui. Pati kacetinė buitis galėjo autorių išmušti iš poetinio kelio. Tačiau jis pasiliko objektyvus vaizdų kūrėjas. Ir ten, kur jis atsikrato tiesioginės buities interpretacijos, ten jo posmai, pats eilėraščio pastatymas pasidaro malonūs ir įdomūs. Pvz.: „Kaminas", „Barikados", „Ave Cesar", „Kanos vynas", „Teofilis". Tačiau kur mėgino prisiliesti didesnės konkretybės, neišjieškojo temos pastatymo, ten jau stinga ir poetinio grožio. Pvz. „Plutelė", arba „Sūvyje" šitaip rašoma:

> Tik iš bokšto sargas šaukė:
> — Kas ten? stoti!
> — Aš į laisvę, žmona laukia!
> — Tra-ta! — tiško kraujas baltam
> ploty — — (22 psl.)

Čia vaizdas perdaug tikroviškai suvoktas, pasigendama medžiagos transformavimo.

Nors autorius kuklus ir nereiškia jokių pretenzijų, nesiveržia į poetų (profesionalų) eiles, tačiau šis rinkinys savo gūdžia nuotaika, egzistencine žmogaus filosofija palieka malonų įspūdį. Jis pasilieka net brangus, kaip išaugęs iš kaceto aplinkos, iš tų paniekinto žmogaus dienų.

Ir pats knygos apipavidalinimas, sutvarkymas atliktas skoningai, estetiškai. Įdomus kacetinį apsiaustą primenąs viršelis (aplankas) su visom insignijom ir numeriu, kurį autorius visus dvejus metus nešiojo prie krūtinės. Skyrelių vinjetės cinkografijos kiek blogai atliktos.

Knygos atspausta tik 300 egz. rankraščio teisėmis. Kaina nepažymėta. Niekur ji ir nebuvo platinama, tik autoriaus padalyta kaceto draugams, bičiuliams, knygos bei literatūros mėgėjams.

Paulius Jurkus

KALĖJIMAS — LAISVĖJIMAS

Vydūnas. Kalėjimas - laisvėjimas. 72 p. Liet. T. Sąjūdžio lėšomis išleido Liet. Skautų Brolijos Vadija. Detmoldas, 1947.

Hermannas Sudermannas, „Kelionės į Tilžę", „Lietuviškų istorijų" ir kt. veikalų, kuriuose buvo duotas tam tikras lietuviškosios buities atšvaitas, autorius, sulaukęs 70 metų amžiaus, nuo draugų, norėjusių jį ta proga pasveikinti, paspruko į kalnus. Vydūnas jį pasveikino laišku, į kurį įdėjo žydinčią šiluogio šakelę. Tačiau pats Vydūnas, minimosios sukakties sulaukęs, negavo nė tokio pasveikinimo — už lietuvybę buvo pasodintas į kalėjimą. Čia tad ir sudėti jo svarstymai bei mąstymai, kitaip tarus, „garsiai galvojimas", kokios mintys jam atėję į galvą, besėdint už užrakintų durų ir iš jų paleidus.

Visi Vydūno raštai turi vieną ypatingą bruožą — tai pagarba žmogui, jo aukštesnei sąmonės buičiai, vydūniškų terminu tariant, „sau žmogui", su kristaliniu tyrumu išskylančiam iš visokių žmogiškųjų klystkelių ir gyvenimo dulkių. Tam sąmonės skaidrėjimui ir žmogaus branginimui Vydūnas pasiliekа visą laiką ištikimas ir čia, nors ir uždarytas už devynių mūro sienų. Net daugiau: fizinis kalėjimas jo ne tik nesugniuždo, bet duoda skatulį jam pasidaryti dar tampresniam, dar žmoniškesniam, jam kalėjimas — tai dvasios laisvėjimas, parodąs jo ir kitų žmonių vietą pasaulio visatos sąrangoj ir amžių kely. Skaitydamas jo raštus, gali su jo skelbiamomis mintimis sutikti, gali nesutikti, bet viena iš jų išsinešam — tam tikrą vidaus džiaugsmą, norą darytis geresniu, tobulesniu, įstangą žygiuoti vidaus laisvėjimo keliu, atskleidžiančiu vis platesnius ir vis žydresnius horizontus, tokius mėgstamus skaidrėjančios sąmonės žmonėms, pasiilgusiems transcendentinio grožio ir jo giliausių pradmenų. Tokių minties deimančiukų Vydūno mėgėjai ras ir šiame leidinyje, nors skaitymą kiek ir apsunkina didelė vydūniškų rašmenų apsta.

Ta proga tenka tik pasidžiaugti jo mėgėjų pastangomis išleisti rinktinių Vydūno raštų leidinį tremties lietuviams.

A. P.

„NAUJĄJĄ AUŠRĄ" SUTINKANT

Pagaliau pasirodė seniai lauktas naujas Amerikos lietuvių kultūros žurnalas, pasivadinęs reikšmingu „Naujosios Aušros" vardu. Kaip kad pasisako red. kolektyvas, palyginti, trumpame įvado žodyje, „N. Aušra" neskelbia kokios nors naujos programos ar skambių šūkių. Jos programa yra ta pati, kaip ir visos priespaudos jungą ir tremtį nešančios lietuvių tautos. Iki laimėjimo nusistačiusios kovoti tautos programą galima suvesti į vieną sakinį: valstybinė neprikausomybė, pasitikint Aukščiausiojo parama, ir kultūra, kaip tautos subrendimo išraiška. Iš čia eina vienintelis šūkis — laisvė plačiausia to žodžio prasme.

„N. A." jaučia, kad patsai gyvenamasis metas pateiks jos rūpesčius ir nugairins kelius, o lietuviškoji dvasia, užgrūdinta šimtmetinėj kovoj dėl tų idealų, pati intuityviai neleis nutolti nuo šio pagrindinio tikslo, įaugusio į mūsų kraują ir jausmus.

„N.A." teka iš tos lietuviškos visuomenės, kuri neranda tinkamų žodžių nei savo įsielvartams išreikti, nei nenuilstamos kovos ryžtui nusakyti. Dėl to „N.A." mano atitiksianti visų tauriųjų tautiečių mintis ir siekius, bus išgirsta, išklausyta ir visuotinai remiama. Betgi labiausiai „N.A." nori, kad ji būtų laikoma viso lietuviškojo pasaulio, nusistačiusio kultūriškai bręsti ir politiškai kovoti, atstove, leidžiama šalyje, kur spaudos ir sąžinės laisvės yra labiausiai išbujojusios.

Su neišsakoma viltimi ir neslepiamu entuziazmu „N.A." redakcinis kolektyvas eina į šį darbą. Jisai tiki ir laukia paramos ir talkos tiek iš lietuvių amerikiečių tiek iš gyvenančių kituose kraštuose.

„N. Aušros" kryptį dar daugiau paryškina Dr. Kazio Griniaus ir kitų Amerikos lietuvių vadų pasisakymai, kur, amerikietišku terminu tariant, „N. Aušros" pasirodymą „užgiria" tiek jugiančios įvairias Amerikos lietuvių sroves Amerikos Lietuvių Tarybos pirmininkas katalikų „Draugo" vyr. redaktorius L. Šimutis, tiek jo sekretorius socialistų „Naujienų" dienraščio vyr. redaktorius P. Grigaitis, tiek ALT išdininkas tautininkų „Sandaros" vyr. redaktorius M. Vaidyla. Redaktorius Žodyje Broliui pasisako, kad „N. Aušra" išėjo neturėdama nei indėlių bankuose, nei nejudomojo turto, nešančio pelną ar dividendus. Ji išėjo pilna troškulio ir ryžto — gyventi ir kovoti. Išėjo liudyti, kad lietuvio dvasia, nežiūrint jo materialinio nepajėgumo, tebėra gaivališkai kūrybiška. Šiandien, kada kovojama už Tiesą ir Gėrį, dvasia yra svarbiau nei jėga. Ypač ryškiai tas kūrybinis dvasios pajėgumas iškyla iš vedamojo J. Girniaus straipsnio „Tikėjimas lietuvių tautos pajėgumu", kurį šia prasme papildo ir atbaigia būdingai pavaizduodamas „N.A." pasirinktąsias veiklos gaires, antruoju išsamiu straipsniu J. Grinius, nusakydamas Maironio vaidmenį lietuvių tautiniam atgimimui.

Tuo būdu „N. Aušrai“ tenka sunkus ir platus uždavinys — suburti bendram darbui įvairių srovių ir įsitikinimų pozityviai savo kraštui nusiteikusius lietuvius. Kaip ji tą uždavinį atliks, parodys ateitis. Tuo tarpu pirmuosius dirvonus plėšti pasišovę katalikai kultūrininkai — jie sudaro ir redakcinį kolektyvą, ir artimuosius bendradarbius. Į redakcinį kolektyvą įeina prof. K. Pakštas, rašytojas A. Vaičiulaitis, žurnalistas Dr. J. Prunskis ir dailininkas P. Kiaulėnas, atsak. redaktorius — Anat. Kairys, Vokietijoje redagavęs „Tremtinių Mokyklą“. Bendradarbių daugumas — tremtiniai Vak. Europoje ir naujosios kartos ateiviai amerikiečiai, stoję į bendrą kultūros darbą drauge su senosios lietuvių amerikiečių kartos veikėjais. Tačiau prenumeravimosi sąlygos rodo, kad vis dėlto „N.Aušra“ skiriama ne tremtiniams, pasilikusiems Europoje, bet pirmoj eilėj pačių JAV ir Kanados lietuviams. Leidėjas — Lietuvių Kultūros Institutas.

Be anksčiau minėtųjų programinių straipsnių, tenka tažymėti dar prof. St. Ylos mėginimus duoti būdingus dzūkų charakterio bruožus. Nors „N. A.“ pasivadinus kultūros žurnalu, tačiau nesvetima jai politinė bei visuomeninė sritis. Čia St. Norkeliūnas supažindina skaitytojus su centrine Amerikos lietuvių organizacija, pasivadinusia Amerikos Lietuvių Tarybos vardu, jungiančia visus JAV ir Kanados geros valios lietuvius. Prie jos yra prisidėjusios krikščioniškų, socialistinių ir liberalinių įsitikinimų Amerikos lietuvių sąjungos, federacijos, draugijos, lygos, susivienijimai ir gausingi komitetai. Dr. V. Juodeika kietais teigimais parašytame straipsnyje „Amerika likimo kryžkelėje“ įrodinėja, kad šiandien“ pasaulis atsistojo prieš dilemą: arba jis bus paskandintas savo paties civilizacijos griuvėsiuose ir pateks mažos pasaulinių konspiratorių gaujos vergijon, arba išeis į naują skaistesnį savo buvimo rytojų“. Į tą rytojų pasaulį išvesti galinti tiktai viena Amerika: „tauta, kuri suskaldė atomą, turi kilnią pareigą suvienyti žmoniją“.

Dr. Kazys Grinius per pasikalbėjimą su Dr. J. Prunskiu teigiamai pasisako apie Bažnyčią, lietuvių tautos išsilaikymą ir kultūrinį gajumą, iškeldamas ypač lietuvių žurnalo, kultūros muziejų ir aukštųjų mokyklų reikalingumą.

Iš dailiosios literatūros duota Č. Grincevičiaus novelė „Pavėjui nuneštas“ ir šių autorių eilėraščių: J. Aisčio „Epušės lapeliai“, K. Bradūno „Tremtiniai“, J. Yluvio „Bitutė“, At. Kairio „Virgo Clemens“ (sonetas), P. Kozulio „Tamsioji valanda“. V. Mykolaičio-Putino „Vidunaktis“, A. Vaičiulaičio „Padainuok, seserėle“ ir Ruduo“ ir vienas A. Tyruolio išverstas Šekspyro sonetas. Iš meno duotas garsiojo Čipagos architekto Mies van der Rohe architektūros škicas.

Plati ir įvairi kultūrinė apžvalga. Čia sutinkame dar iš Lietuvos laikų pažįstamus (iš „Židinio“) A. Raginį, A. Kč. ir kt. Pirmoj vietoj apžvelgta (Amerikoj gimusio lietuvio T. G. Chase-Čižausko) angliškai parašyta Lietuvos istorija „The Story of Lithuania“, toliau — S. Sužiedėlio „Šventasis Kazimieras“, buv. anglų kalbos lektoriaus Vyt. D. Universitete Adriano Patersono išverstos į anglų kalbą 47 liaudies dainos „Old Lithuanian Songs“ su antrojo lektoriaus, M. Lings, parašytu įvado žodžiu, papildančios kitą mūsų liaudies dainų anglų k. rinkinį, „The Daina“, išverstą dabar Amerikoje gyvenančio Lietuvos žydų poeto Uriaho Katzlenbögeno. Plačiau nagrinėjama prof. A. Senno, seniau dirbusio Vyt. D. Universitete, dabar dėstančio Pensilvanijos un-te, apie lietuvių tarmes išleista mokslinė studija „Lithuanian Dialektology“. Autorius 1942 m. parašė veikalą „The Lithanian Language“, o dabar baigia studiją apie lietuvių k. istorinę gramatiką.

Supažindinama su kvantų teorijos kūrėju Maxu Plancku, amerikiečių plichologinio romano atstovu H. Jamesu, ryškiuoju amerikiečių literatūros istoriku Van Wyck Brooksu, amerikiečiu geografu Huntingtonu, Mendelssohn 100 metų mirties sukaktimi, literatūriniu ir kultūriniu Amerikos lietuvių gyvenimu.

Apskritai, dėl turinio tenka pasakyti, jog esama medžiagos didžiai vertingos, bet, iš kitos pusės, taip pat ir žurnalistiniu atžvilgiu žymiai silpnesnės, pvz., kai kurie eilėraščiai arba Vasios Kiaulėno duodoji Mies van der Rohės architektūros apžvalga. Žurnalo kalba taip pat galėtų būti geresnė. Kai kur ji tiesiog pavyzdinė, pvz., įžanginio straipsnio, kodėl tad ji negalėtų būti tokia visa? Ypačiai stilisto rankos dar prašosi jau minėtasis Vasios Kiaulėno straipsnis, St. Ylos „Dzūkų charakterio bruožai“ ir skelbimai (juos taip pat reikia tvarkyti!). Taip pat tokie mūsų žurnalų nuolatiniai svečiai, kaip „skaitlingas“, „randasi“, „rubežių“ ir kt. Ne pavyzdinė ir korektūra nors ją tobulą padaryti iš viso ar įmanoma. Tačiau kuo daugiausia nusiskųsti tektų, tai žurnalo techninė puse — vadinamoju „laužymu“ ir iliustracijomis. Konkrečiai nežinant visų turimų sąlygų, sunku objektyviai įvertinti iš vieno rezultato, tačiau iš Amerikoj išeinančių žurnalų, kur spaudos techninė pusė yra pasiekusi pasaulinį tobulumo laipsnį, vis dėlto normalu reikalauti, jog ir šiuo atžvilgiu ten pasirodą spaudos organai būtų kiek galint tobulesni: džiugintų ne tik lietuvius, bet būtų ne sarmata parodyti ir svetimtaučiams. O to pirmoj eilėj kaip tik tenka iš Amerikos ir laukti. Tuo tarpu čia, kai pirmasis puslapis, iliustruotas dail. P. Kiaulėno „Rudeniu“ daro visai malonų estetinį įspūdį, kiti puslapiai kai kur tiesiog pritrenkia. O juk būtų galima ir šriftų įvairesnių parinkti, ir geresnių eilėraščių bet kur nenukišti, kaip kad buvo padaryta su Mykolaičio „Vidunakčiu“, ir iliustracijas tinkamiau suderinti su antraštėmis bei turima tuščia erdve, nuotoliais, linijomis ir interlinijomis etc. Šiaip gaunamas įspūdis, medžiaga kažkaip sugrūsta, net paskutinis puslapis, pagal prof. Dovydaičio receptą, visas „užpildytas“. Kažin ar jau taip be jokios atodairos verta žurnalo estetinę pusę paaukoti praktinei?

Žurnalas iliustruotas Mies van der Rohės architektūros pavyzdžiais, V. Petravičiaus „Jungtuvėmis“ ir „Pamergiais“, Petro Kiaulėno jau minėtuoju „Rudeniu“ ir „P. Būčiu“ (portretu), A. Picasso „Tragedija“, prof. St. Šalkauskio, Maironio, Dr. Kazio Griniaus ir amerikiečių veikėjų bei „N. A.“ rėmėjų atvaizdais. Jas norėtųsi matyti vis dėlto švaresnes, gražesnes. Europiečius taip pat kiek stebina amerikietiškas paprotys: davė dolerį — ir laikraštis rašo, net atvaizdą įdeda. Matyti, dėl tos pačios amrikoniškosios praktiškosios pusės ir paskutiniam puslapy atsiraro šiaip kultūros židrnaluose neįprastų matyti skelbimų apie vyną, degtinę ir statinėmis pristatomą į namus alų. Na, bet, rasi, kitaip ir negalima: nerašysi — neturėsi dolerio, juo labiau, kad dolerio krašte komercinė pusė bene pats stiprusis viso gyvenimo variklis.

Tačiau šiaip, nepaisant tų įvaikiamų trūkumų, naująjį Amerikos lietuvių spaudos pradininką, savo pasirodymu pagerbusį lietuviškosios knygos 400 metų sukaktį, tenka tik nuoširdžiai pasveikinti ir palinkėti, kad ateityje jis pagausėtų ir puslapių skaičiumi, ir patobulėtų turiniu bei technine puse, o ypač kad kuo plačiausiai suspiestų aplink save visų pažiūrų lietuvius inteligentus aktyvistus, iš širdies besisielojančius savo krašto ir tautos likimu.

A. P-nis.

„Skautų Aidas“ sausio 15 dieną minėjo savo dviejų metų sukaktį tremtyje. Žurnalas, tęsdamas Lietuvoje ėjusio „Skautų Aido“ tradicijas, yra skoningai tvarkomas ir jaunimo mėgiamas. Žurnalas leidžiamas Detmolde, redaguoja A. Krausas.

TVIRTĖJANTYS ŽINGSNIAI

Prieš Kalėdas mūsų skaitančią visuomenę aplankė 3-čias (11) „Žingsnių“ numeris, spausdintas spaustuvėje. Jų kelias iki šitokio apipavidalinimo ilgas. 1946. III. 25. Flensburge pasirodė jų pirmasis numeris, spausdintas rotatoriumi. Iš ten, išleidę 3 numerius, persikėlė į Seedorfą, o galų gale sau prieglobstį susirado Stadėje. Čia P. Būtėno ir A. Kasperavičiaus pastangomis gavo jie licencijas ir 1947 metais rugsėjo mėnesyje 9 nr. išleido spausdintą spaustuvėje. Šį kultūros žurnalą redaguoja Petras Būtėnas, leidėjas Antanas Kasperavičius.

Redakcija 9 nr., savo prakalboje, nušviečia visus nueitus sunkius kelius, kol galėjo žurnalą įvilkti į šitą rūbą. Būdamas britų karinės valdžios licencijuotas, jis, kaip sako įžanginiame žodyje, daugiau taikomas šiai zonai, bet kartu nori persimesti ne tik į kitas zonas, bet ir į kitas valstybes, kur yra lietuvių.

Išaugęs iš vietinių kultūrininkų pastangų, žurnalas nesirįžta „kalnų nugriauti“ (9 nr., 3 psl.). Šiais kukliais norais jie pradėjo savo darbą iš naujo su dideliu ryštingumu ir entuziazmu. Kaip pasisako, yra laiškais pakvietę dalyvauti daug mūsų kultūrininkų: rašytojų, žurnalistų, visuomeninkų. Tačiau šie trys numeriai (9, 10, 11) rodo, kad čia spiečiasi tik britų zonos arčiau gyvenantieji kultūrininkai. Jie ir užpildo šiuos numerius.

9 numeryje randame poeziją: Pranas Kozulis — Apleistos žemės širdis, Juozas Mikštas — Nemiga, Mano kambarėlis, Jonas Minelga — Plaukia mintys; beletristiką: Jurgis Jankus — Pasitikėjimas; straipsnius: Vydūnas-Skirtingo žmonių elgesio priežastis (prie šios straipsnio pridėta redakcijos — Vydūno kalbos ypatumai), Prof. Vcl. Biržiška — Lietuvių pasaulietinės literatūros užuomazgos, Dr. A. Rukša — Vergilijus, Dr. J. Balys — Lietuviškos knygos ir kultūros ateitis Amerikoje, T. Daukantas — Argentina.

10 numeryje: poezija: A. Vienažindžio 7 dainos, Vergilijaus „Enėjidė“, 1-ji giesmė Dr. A. Rukšos vertime; beletristika: Aloyzas Baronas — Įtikinimas, Albinas Marius Katiliškis — Nuobodžios valandos; straipsniai: Vydūnas — Pamirštamas Birutininkas, V. Čižiūnas —. Tautos būdo esmė ir raida, Prof. Vaclovas Biržiška — Nežinomas 18a. poėtas Tadas Jurevičius, A. Samušis — Kun. Antano Vienažindžio gyvenimo kelias ir kūryba, Prof. Vaclovas Biržiška — Seniausias lietuviškas laikraštis ir jo redaktorius, Doc. T. Daukantas — Argentina.

Kiekvieno numerio gale yra dar apžvalgos skyriai: Rašytasis žodis (informuojama apie mūsų ir kitų tautų rašytojus, žurnalistus ir jų darbus), Mokslas ir menas, Lietuvos įdarbyje (mūsų kovų už laisvę apžvalga), Lietuviai tremtyje, Dabartis (aktualieji politikos klausimai). Be to, randame dar šį bei tą iš anglų spaudos.

Savo medžiaga žurnalas nėra per daug gausus nei įvairus. Daugiausia nagrinėjama lituanistiniai dalykai. Iš jų nemaža vietos užima mūsų literatūros istorija. Ir visos šios temos, būdamos istorinio pobūdžio, yra daugiau enciklopedinės. Skaitytojas, įvertindamas tai, kas patiekta, čia pasigenda šiek tiek naujosios literatūros, jos problemų. Šie dalykai yra kur kas įdomesni, patrauklesni mūsų skaitytojui. Gal redakcija turi pedagoginių užmanymų (o jie, kaip vėliau matysime, kai kur pasireiškia) — pradžioje savo skaitytojus įvesti į senąją literatūrą, o tik paskui jau analizuoti naujuosius mūsų autorius.

Iškeliamieji psichologiniai, filosofiniai, publicistiniai klausimai irgi eina tuo pačiu keliu: nesiveržiama į naujoves, pasitenkinama daugiau ar mažiau aktualijomis.

Visuose numeriuose jaučiama pastangos gryninti mūsų kalbą. Dažnai, net įžanginiame žodyje, sutinkami filologiniai paaiškinimai. Dedami straipsniai apie Vydūno ir Vienažindžio kalbą. Šitos pastangos yra tikrai girtinos, bet kai kur jos pasidaro nesuprantamos, pvz., visur rašo poėtas, poėzija. Kodėl čia atsisakoma jau priimtos normos? Norėdami smuikininkui sukurti dar tikslesnį žodį, pavadino Iz. Vasyliūną „griežtuvininku“ (10 nr., 60 psl.). Ar šis naujadaras nėra kiek pretenzingas ir negyvas?

Atrodo, kad redakcija nori prisitaikinti platesnėm masėm. Išeidama iš pedagoginio tikslo — jas auklėti ir lavinti — ji randa reikalą net aiškinti literatūros teorijos žodžius: archaizmas, neologizmas, provincializmas, individualizmas, simbolizmas etc. Tas, žinoma, sudaro platesnėm masėm žurnalą prieinamesnį, tačiau iš kitos pusės pats žurnalas nukenčia. Jis negali būti laisvas medžiagos pasirinkime, jos kultyvavime ir pagilinime. Toks Vytauto laiškas bičiuliui (11 nr., 11 psl.) galėjo būti tikrai nespausdintas.

„Žingsnių“ varomą kultūrinį darbą reikia vertinti teigiamai. Jų prisitaikymas, pedagoginis interpretavimas yra naudingas ne tik viduriniai visuomenei, bet ir mokyklai. Nors dar nepasiseka dėl techniškų kliūčių pagyvinti žurnalo išorės, tačiau jų kuklumas ir nuoširdumas darbe yra mielas. Jų pastangos ir darbas yra vertos dėmesio. **A. Džiugėnas**

BALTŲ UNIVERSITETO LITUANISTINIAI DARBAI

Tuojaus po karo audrų pradėtas Hamburge kurti Baltų Universitetas mums teikė daug vilčių: tęsti okupacijų nutrauktus darbus ir savarankiškai toliau tirti baltų tautų praeitį bei jų kultūrą. Mes tikėjomės, kad Baltų Universitetas bus mums ne vien tik mokslinimo įstaiga, bet ir šių tautų tautotyrinis židinys, grynai savarankiškas ir visai nepriklausomas nuo rytinių tautotyrinio mokslo „laimėjimų“, turinčių visai ne mokslinius, bet kažkokius kitus tikslus.

Baltų Universitetas visą laiką dirbo labai sunkiose sąlygose, todėl ir daugelis jo sumanymų bei mūsų vilčių buvo neįmanoma paversti gyvu kūnu. Tačiau ir šiose sąlygose jis įstengė daug ką duoti.

Mes šiuo kartu bandysime peržvelgti šio Universiteto lituanistinius leidinius, t. y. pažiūrėti kokiu nauju turtu, būtent kokiu lituanistiniu kraičiu jis mūsų tautotyrinėn literatūron įeina.

1. Ed. Šturms, **Die ALKSTÄTTEN in LITAUEN**, 36 psl., in 8°, Hamburg, 1946. (= Contributions of Baltic University, Nr. 3).

Šiame 36 psl. darbe žinomas latvių proistorikas, sėkmingai tyrinėjęs latvių alkvietes, prof. Ed. Šturms patiekia mums lietuviškųjų alkviečių (senojo kulto vietų) sąrašą ir labai įdomią jų apžvalgą. Pats sąrašėlis sudarytas remiantis vien tik spausdintaisiais šaltiniais, juos rūpestingai išrenkant ir papildant viena kita prof. dr. J. Puzino žinute. Šiose sąlygose dirbant, neturint dažnai ir daugelio spausdintų šaltinių, negalint pasinaudoti, dėl visiems suprantamų ir žinomų priežasčių, Kultūros Paminklų Apsaugos surinktąja medžiaga, pats sąrašas toli gražu nepilnas, kas, žinoma, atsiliepė ir autoriaus daromoms mokslinėms išvadoms. Tačiau ir tokis, nors ir labai nepilnas lietuviškųjų alkviečių sąrašas mūsų tautotyrininkui labai naudingas, o pačios išvados-susidomėtinos.

Šiame darbe autorius daugiausia apima tik alkakalnius, būtent tas senojo kulto vietas, kurios dar galima aiškiai ir proistorišku tyrinėjimo būdu (kasinėjimais) patikrinti. Visos kitos senojo lietuvių kulto

vietos yra autoriaus nežymiai lenkiamos pirmųjų naudai, t. y. kaip pagalbinė medžiaga alkakalnius aiškinant. Tačiau šis polinkis šiame darbe greičiausia atsitiktinis, nes autoriui tebuvo prieinama vien tik proistorikų reikalams sudarytieji įvairūs tokių vietovių ir kiti sąrašai, nors čia galėjo prisidėti ir pati autoriaus specialybė.

Autorius mano, kad šalia sodybinių piliakalnių buvo ir alkakalniai, t. y. vietovės, kur žmonės rinkosi kulto ir kitiems reikalams (13 psl.). Todėl autorius tokių alkviečių pirmiausia ir jieško prie aiškių proistorinių sodybų — piliakalnių. Šiai autoriaus minčiai tenka pritarti, nes prie didesnių sodybų jos buvo neišvengiamos, tačiau pati tauta galėjo turėti ir kitų kulto vietų, nesurištų su jokia artima sodyba, t. y. tokių, kurios buvo gana atokiai, pvz. keleto ar keliolikos km. spinduliu nuo tuometinės sodybos. Tokiomis vietomis, tiesioginiai nesurištomis su ano meto sodybomis, reikėtų laikyti daugelį šventų miškų, ežerų, upių, versmių, akmenų... Šias vietoves su senuoju kultu rišo ir reikšmingomis darė kokia norint išskirtinė žymė, kai sodybai ir prie jos prisiglaudusiems alkakalniams jau paties gyvenimo buvo statomi visai kiti reikalavimai (saugumas...). Tuo būdu daugelis senojo lietuvių kulto vietų su ano meto sodybomis bus neįmanoma surišti ir joms nustatyti bei patikrinti teks jieškoti jau kitų būdų, būtent vien tik tautos tradicija jas teatsekant. Jų dalis iš pirmo žvilgio gali atrodyti surištos su krikščionybe, nes jau ten pastatytas kryžius arba koplyčia; tai vėl žmonės renkasi atlaidų ar kitomis, jau su krikščionybe susijusiomis dienomis... Tačiau visas tas vietas kiek giliau patyrinėjus, paaiški beveik visada, kad jų visų krikščioniškumas dažnai vien tėra tariamas, nes beveik visos yra perimtos iš senojo lietuvių kulto, vien tik iš dalies jas „sukrikščionant", t. y. pastatant kryžių ar sujungiant su bažnytine šventė. Tuo būdu ir tokias „šventąsias" vietas reikėtų priskirti prie senojo kulto vietų, kitu vardu vadinant — prie alkviečių, kurios labai dažnai padės išaiškinti ir kitus su senąja religija susijusius klausimus bei paryškins daugelio kitų vietovių paskirtį. Tuo būdu praplečiant alkvietės prasmę, t. y. alku suprantant kiekvieną senojo lietuvių kulto vietą, šis nepilnas prof. Ed. Sturmo lietuviškųjų alkviečių sąrašas man tenka dar papildyti visa eile šventųjų versmių ir kitų vietovių, kurios daugiau ar mažiau yra su lietuvių religija susijusios. (Išplėsdamas alko žodinę prasmę, atrodo, nenusikalstu, nes pirminė alko kaip miškelio, beržynėlio reikšmė jau seniai pranykusi, o vien tik įgavusi jau tam tikros kulto vietos prasmės). Tie papildymai gal iš dalies paaiškins ir kitas, jau šiame darbe minimas, vietoves.

1. Akmenio par., netoli Varėnos, Alytaus apsk. yra Užkeiktos Mergos akmuo, ties kuriuo yra ir šaltinukas. To šaltinuko vandeniu žmonės mazgojasi ir gydosi įvairias ligas.

2. Apie 5 km nuo Biržų yra Šventoji Skylė (swiąta dziura). D. Mironas, Nj. Romuva, 38 psl., 1933.

3. Pavasariais su ugnimi iš Pernaravos, Kėdainių apsk., mergaitės bėgdavusios į miškelį prie Lėdo upelio. M. Čilvinaitė, Mūsų Senovė, II, 443 p.

4. Prie Skuodo gelžk. stoties, Mažeikių apsk., yra tokia versmė, kur žmonės gydosi nuo ligų, plauna akis...

5. Ugėnuose, Raseinių apsk., yra „stebuklinga" versmelė, kurioje plaudavosi akis. Ją mini dokumentai iš 1657 m. M. Valančius, Žem. Vysk., I, 170—1 psl.

7. Prie Alyzavos bžnk., Rokiškio apsk., yra versmelė, kuri laikoma šventa ir gydanti įvairias ligas.

8. Panemunio dv., Rokiškio apsk., sode yra versmė, kurios vandenį žmonės laiko šventu: geria, gydosi... Ypač ten daug žmonių renkasi per Šv. Trejybę ir Žolinę.

9. Prie Lukštų miest., Rokiškio apsk. yra taip pat šv. versmė, kurios vanduo gydo įvairias ligas.

10. Kryžiuos, prie Dusios ež., Šventežerio vls., Seinų apsk. (?), yra versmelė kur žmonės renkasi per Sekmines. Jos vanduo gydąs įvairias ligas.

11. Prie Linkmeno ež., Švenčionių apsk. yra du kalnai: Ladakalnis ir Kupolakalnis. A. Sabaliauskas, Nj. Romuva, 718 psl., 1937.

12. Lauksargiuose, Kaltinėnų vls. Tauragės apsk., yra, neva, šv, versmė, prie kurios susilaukiama, pagal Valančių, ir tariamų stebuklų. Ji dokumentuose jau minima nuo 1777 m. M. Valančius, Rozm. Wiadomości, z. Musų Senovė, III, 89—90 psl.

13. Biržuvėnų miške, Luokės v., Telšių apsk., yra Laumės Pėdos šaltinis, kurio vanduo gydo akių ligas.

14. Sterblių (Garbės) kalnan, Luokės v., Telšių apsk., nešdavo 5 akmenis, kalbėdavo poterius ir tada išgydavę iš nesveikatos.

15. Apie 1850 m. prie Plungės miest. buvo „Plerijono" stovylėlė ir šaltinėlis, kurį vienas nepilnaprotis kunigas pavertęs šventu ir žmonės pradėję ten gydytis. Greičiausia jis tokiu žmonių jau iš seno buvo laikomas, tik tuo metu paryškintas, nes vysk. M. Valančius tokioms stebuklingoms vietoms iš viso nebuvo palankus. Vysk. M. Valančius, Pastabos sau pačiam, (J. Tumo red.), 77—80 psl.

16. Kovarske, Ukmergės apsk., prie mažos upelaitės, įtekančios į Šventąją, yra šv. versmė, kurios vandeniu per šv. Joną žmonės gydosi įvairias ligas (plaunasi, geria...).

17. 1478 m. Šešuolių dokumente yra minimas šv. miškas kaip alkas. „Sylva Helki alias swiati lasz", Alseikaitė-Gimbutienė, M., Gimt. Kr., 67 psl., 31 sąs., 1943.

18. Skudutiškių bžnk., Utenos apsk., yra stebuklinga versmė. Prie jos buvo ir stebuklingas akmuo. Šaltinėlio vandeniu žmonės plauna skaudančias akis.

19. Salinėnų km., Daugailių v., Utenos apsk., yra šv. versmelė, kurios vandeniu plaunasi gimdyvės ir kt. moterys. Jos vanduo gydąs visas moteriškas ligas.

20. Užpaliuose, Utenos apsk., prie Šventosios upės yra Krokulės versmė, kurios vandeniu Šv. Trejybės atlaiduose žmonės plaunasi, geria. Jos vanduo gydąs ne tik įvairias ligas, bet ir padeda žmonėms, kurie bijo Perkūno. Plg. TD III, 193 psl.

21. Antalieptėje, Zarasų apsk. prie Šventosios upės ir Savašos yra šv. versmė, kurios vanduo gydo nuo daugelio ligų. Nusiplovę versmės vandeniu žmonės ant medelių dar užriša įvairių siūlų, virvučių...

22. Savičiūnų km. lauke, Baltriškių p., Degučių v., Zarasų apsk., yra stebuklinga versmė, prie pat ežeriuko, miške. Jos vandeniu plaunasi žmonės nuo ligų, ypač padedą jos vanduo bevaikėms moterims susilaukti vaikų. Tokios moterys jos vandeniu plaunasi ir jį geria. Į ją dar metamos ar prie medžių rišamos dovanos-aukos.

23. Ažutiltėje prie Dusetų, Zarasų apsk., yra šv. versmelė, kurios vandeniu plaudavo ligotas akis ir jos vandenin mesdavo sidabrinius pinigus. Tuos sidabrinius pinigėlius apie 1905 m. graibydavos Dusetų žydukai ir vietos piemenys, dažnai dėl šio „turto" net vienas kitam galvas akmenimis praskeldami.

24. Zarasuose yra Šaltupės šaltinis, prie kurio pastatyta koplytėlė su Kristaus statula. Žolinės atlaiduose ten susirinkę žmonės mel-

džiasi, geria šaltinėlio vandenį ir juo plauna skaudančias vietas nuo įvairių ligų.

Tokių ir jiems labai panašių šaltinių Lietuvoje gana daug tebėra pasislėpusių miškuose ir atokiau sodybų. Juos žmonės lanko, ten meldžiasi, aukoja ir gydosi. Vieni jų „sukrikščioninti" ir vietos kunigų jau nebedraudžiami, kitų-lankymas tebeskaitomas dar nuodėme. Jie, ypač pastarieji, yra didžiai reikšmingi mūsų senajai religijai bei jos kulto vietovėms nustatyti, tačiau retai kieno pastebimi ir registruojami.

Toliau dar tenka pastebėti, kad autorius yra linkęs manyti, jog didesniųjų Šventųjų upių vardai galimi sieti su tautų bei jų kilčių ir tt. ribomis (28 psl.). Tačiau vargu ar ši prielaida kada nors pasitvirtins, nes tuo vardu mes turime kiek daugiau upių bei upokšnių, kurie jokiu būdu negalima su kilčių ribomis sieti. Autorius mums nurodo dvi Šventupes ir tris Šventąsias (28 psl.), kurių viena dar per klaidą du kartu paminėta (3 ir 5 ns. yra ta pati). Prof. St. Kolupailos daviniais Šventoji pasikartoja keturius kartus, o Šventupė — penkiolika! (Gimt. Kr. 113 psl., 1943). Todėl ar nebūtų tiksliau jas visas jungti su alkvietėmis ir šv. ežerais, t. y., su mirusiųjų kultu (plg. t. p. 29 psl.). Nepamirština, kad mažos upelės, tekančios iš šv. versmių ar per šv. miškus visai lengvai galėjo gauti šį vardą jau antriniu keliu, t. y. pavadintos anų vietų prasmės bendriniu vardu, būtent Šventupe. Būdinga, kad daugelis jų vardą aiškinančių padavimų kalba jau apie sąsają su krikščionybe, būtent, kad jose prigėręs kunigas su Šv. Sakramentu. Tie padavimai kaip tik ir kelia mintį, kad jos bus senąjį vardą greičiausia jau pakeitę: kai žmonės pradėjo pamiršti senąją, su senuoju kultu susijusią reikšmę, tai ir apibendrino jas nauju „švento" žodžiu, sukurdami ir padavimus tam vardui paaiškinti. Kad taip gali būti, rodo ir „Dusetos" išvirtimas „Šventąja". Dusetos vardą mes dar skaitome XVI a. dokumentuose ir patiriame, kad iki Sartų ežero, t. y. visas jos aukštupis vien tuo vardu buvo vadinamas, kai dabar jau nuo pat jos pradžios vien tik Šventąja bežinomas, kitaip sakant, senasis vardas jau visai prarastas. Kad tas pats galėjo atsitikti ir kitose vietose, rodo ir šis, visai neatsitiktinis, sutapimas Raizgių km., Šiaulių apsk. Ten prie ežero yra Alko kalnas (ns. 137) ir į tą patį ežerą (galbūt ir pro patį Alko kalną?) įteka Šventupė. Jos vardas žmonių aiškinamas tuo pačiu padavimu apie prigėrusį kunigą su Švenčiausiu (A. Baranauskas, Lit. Mundarten, I 264 psl.), kaip ir Šventajai Nėries intakui.

Baigiant šias visas pastabas tenka apgailestauti, kad autoriui neteko pasinaudoti Lietuvos Apgyventomis Vietomis, iš kur taip pat dar visa eilė naujų vietovardžių būtų paaiškėjusi, nei smulkiu Lietuvos žemėlapiu, kuris būtų autoriui padėjęs daugelį tokių vietovių sujungti būriais ir tuo pačiu patikslinęs kai kuriuos sprendimus. Taip pat nesunaudota ir Tautosakos Darbų III, t., kur psl. 161—4 pateikti vietovardžiai susiję su Perkūno vardu, o kartais viena kita ta pati vietovė ir šiame sąraše minima. Lygiai taip pat jis reikalingas papildyti prof. Z. Ivinskio Sen. Lietuvių Religijos Bibliografijoje sužymėtais vietovardžiais. Šia medžiaga papildytas naujas leidimas jau būtų gana apypilnis. Tačiau jau ir už tokį, kokį šiose sąlygose mums davė prof. Ed. Šturmas, darbą mes esame dėkingi, nes jis lietuviui tautotyrininkui gana gerai padeda susigaudyti senojo kulto vietovėse. Būdami autoriui dėkingi už šį darbą, kartu jam darome ir vieną nei kiek nemažesnį priekaištą: šiame darbe autorius prasilenkė su lietuvių tautos istorine tiesa ir jos gyvybiniais siekimais. Vilniaus sritį autorius įskaitė lietuvių tautos plotuosna, jos neišskyrė iš Lietuvos Valstybės žemių, bet ramiai nusilenkė 1939 m. vokiškajai neteisybei: Klaipėdos kraštą paliko už Lietuvos ribų, tarytum šios žemės lietuvių tautai ir Valstybei niekados nepriklausė. Tiek Vilniaus sritis, tiek Klaipėdos kraštas, lygiai taip pat ir žemių dalis kairėje Nemuno pusėje buvo ir yra lietuviškosios sritys, nežiūrint kurią dieną koks ginklas jas pasisavino. Tai vis žemės, kurios priklauso vien tik lietuvių tautai ir yra neatskiriama Lietuvos Valstybės dalis, taip, kaip pvz. Latgala ar Kuršas — nuo Latvijos, nežiūrint, jog ir ten kartais visokių „teisėtų" savininkų atsiranda. Tos atviros tiesos šiame darbe pasigedome ir tikime, kad prof. Ed. Šturmas sekančiuose darbuose ją suras taip pat, kaip jis mums surado daugelį jau nebežinomų senųjų kulto vietų.

2. Asso. prof. dr. J. Balys, **LITAUISCHE HOCHZEITSBRÄUCHE,** 78 psl. in 8°, Hamburg, 1946. (= Contributions of Baltic University, Nr. 9).

Mums gerai pažįstamas lietuvių tautosakos tyrinėtojas, daugelio tautotyrinių darbų autorius, Liet. Tautosakos Archyvo ilgametis vedėjas prof. dr. J. Balys pateikia nemažą studiją apie mūsų vestuves. Šiai studijai sunaudota daugelis spausdintųjų darbų, paremiant jų žinias ir gausia LTA rankraštine medžiaga. Toji medžiaga šiuo metu mums itin brangi ir reikšminga, nes esame visai atskirti nuo tautosakos pagrindinių šaltinių. Iš kitos pusės ji ir gyvas liudininkas, kad autorius šiam darbui medžiagą jau seniai bus rinkęs ir ją studijavęs, būtent, jog pats darbas nėra taip sau, bet rimta studija.

Trumpame įvade apžvelgęs autorius vestuvių laiką ir vestuvių vyksmo asmenis, tuojau pereina prie pagrindinių lietuviškųjų vestuvių vyksmo dalių ir jas gana išsamiai peržvelgia. Vėliau autorius visą lietuviškųjų vestuvių medžiagą dar kartą suima, išskiria iš indoeuropiečių paveldėtuosius bei mūsų pačių prisidurtuosius vestuvių vyksmo elementus. Kitaip sakant, autorius visą mūsų vestuvinę medžiagą įžvelgia istoriniu žvilgiu ir jų raidą suima laike.

Lietuviškose vestuvėse autorius išskiria atskirais skirsneliais šiuos pagrindinius vestuvių tarpsnius: piršlybas, sutartuves, sutuoktuves, varžytines, sutiktuves, vaduotuves, sugultuves, keltuves, gaubtuves, įvestuves ir sugrįžtuves. Trumpai peržvelgdamas šiuos tarpsnius, autorius paliečia ir mūsų vestuvių visą problematiką: lietuviškųjų vestuvių išsivystymą.

Kai kurie mūsų tautotyrininkai, tebesilaikydami XIX a. etnologinių pažiūrų, buvo „išradę" mūsų vestuvėse tebeslypinčius vogtinių ir pirktinių vestuvių pėdsakus. Čia prisimename dr. J. Baldausko-Baldžiaus darbus, k. a. Pirktines vestuves, MT, X. ir Vogtines vestuves, D ir D, IX. Abu šie didelės apimties darbai pasirodė mūsų Universitetų žurnaluose ir buvo susilaukę stiprios kritikos, o vėliau net labai aitrios polemikos (Vairas ir Liet. Žinios). Vestuvių metu pasireiškiantieji „šalių" nesutikimai (vartų uždarymas, ginčai, nuotakos jieškojimas, vaduotuvės...) atrodo, bus greičiau tik priimtuvių apeigos, negu vogtinių vestuvių nuolikos. Šią mintį atsargiai yra iškėlęs savo dissertacijoje jau Pr. Mešk auskas — Germantas; ją iškelia prieš anas visas pasakas ir šio darbo autorius (15 psl.).

Labai įdomiai, nors ir trumpai autorius peržvelgia jaunosios atsisveikinimą, t. y. išstojimą iš savo namų bendruomenės, pereinant į kitų namų bendruomenę. Tas atsisveikinimas, ryšio su namais nutraukimas pas mus vyksta pasiimant savo namų duonos ir ugnies, atsiveikinant su namų dvasiomis ir savu židiniu (bučiuojant stalą)... Tai vis didžiosios mūsų vestuvių problemos, teimanomos spręsti lietuviškosios kultūros visumoje, neatsietos nuo kitų indoeuro-

piečių tautų papročių, o ne kaip kurią dieną koki saulė vienam ar kitam autoriui pašvietė. Šios knygutės autorius visas tas problemas ima visoje jų visumoje, neatsiejęs nuo kitų tautų, bet visa įžvelgdamas giliu tautotyrininko žvilgiu. Tačiau ir labai kritiškas būdamas autorius, vis tik kartais ir lietuviškosna vestuvėsna įneša mums jau svetimų dalykų. Čia turiu mintyje mirusiųjų apvesdinimą ir „sodus". Mirusiųjų vestuvėms mes dar turime per maža medžiagos, kad jas galėtume kelti ir atskiru skirsniu apie jas kalbėti, nežiūrint jeigu tokios vestuvės pas slavus plačiai paliudytos. Iškilmingesnės jaunuolio, — ės laidotuvės ir ilgesni bei didesni šermenys gali turėti ir kitą prasmę, kilusią iš taip vadinamos „mirusiojo dalios". Kiekvienam mirusiajam, žmonių supratimu, reikia atiduoti jo dalis, kitaip pasilikusiems nesiseks gyvenimas. Todėl likusieji broliai savo šeimos mirusiajam „atiduoda dalį", suruošdami geresnius šermenis, nes jis vis tiek kada nors pasiėmęs būtų, o jos neatidavus — kitu būdu pasiimsiąs. Lygiai taip pat jaunuolį palydi visas kaimo jaunimas, nes jis paprastai juos pirma užsiprašo paskutinį kartą palydėti. O ką užsiprašė, reikia ir įvykdyti, nes tai mirštančiojo prašymas. Antra, senuosius lydi daugiau seniai, mirusiojo amžiaus draugai. Tai visai paprasta, jei jaunuolį palydi jaunimas ir sumeta kapan gėlių ir tt., nes gėles kapan meta kartais ir senimas savo draugams.

„Sodas", kuriam autorius skiria palyginti daug vietos (50—2 psl.), nėra visuotinai mūsuose praplitęs ir tepažįstamas vien tik dzūkams, o iš dalies-rytų aukštaičiams. Žemaičiams „sodas" dar nežinomas; jis dar jų nepasiekė. Prieš 70 m. „sodo" nepažino dar nei Rokiškio, nei Zarasų apylinkės. Tada buvo išperkamas tik rūtomis kaišytas stalas. Šiose apylinkėse „sodas" atsiradęs „tik su ruskiais", t. y. po 1863 m. kolonizavus šias apylinkes. Tą man tvirtino visi senieji vestuvių žinovai: senieji piršliai ir didieji daininninkai. „Sodo" nelietuviškumą liudija dar ir slaviškieji terminai, susiję su šiuo papročiu. Taip ir „sodo" dainos yra imtinai perkimštos slavizmais, kitos net verstinės, jau nekalbant, kad jų ir priešpaskutinis skiemuo kirčiuotas, t. y. nelietuviškos nė savo metrika. Iš kitos pusės reikia pastebėti, kad vestuvių namuose visada daromas „sietynas", kuris vietomis ir „sodu" vadinamas. „Sietynas" pinamas iš šiaudų ir spalvotų popieriukų (plg. žemaičių „varstinius"), pakabinamas vienas, o kartais ir keli (didelis, mažais apsuptas), palubėje, virš stalo. Tame „sietyne", kartais ir šalia jo, yra kabinamos iš šiaudų pintos paukštės, kurios vėliau atsiduria dažnai ir „sode". Tačiau „sietynas", visada tik papuošalas, jis vestuvėse neparduodamas, nors dažnai vestuvininkų drauge su „sodu" nugriebiamas ir sunaikinamas. Šiaip „sodas" greta „sietyno" kabinamas, retai po „sietynu". Ir kai visi vestuvių namai išpuošiami žalumynais (vainikais ar šakelėmis), tai „sietynas" niekada jų nemato; jis išlieka grynas rankų darbo papuošalas.

Toliau savo studijinėje lietuvių vestuvių apžvalgoje autorius taip pat trumpai apžvelgia mūsų dainas, papuošalus ir dar vieną kitą retesnį paprotį. Santraukinėje dalyje suskirsto vestuvių elementus į paveldėtinius (pagal L. von Schroeder) iš indoeuropiečių protėvynės dienų, dažnus indoeuropiečių tautoms ir mums tik būdingus t. y. lietuvių susidarytus. Iš pastarųjų minėtini: nuotakos skundas svečia šalimi, dainose iškeliama savų namų laimė ir juoda ateitis svečioje šalyje, visuotinis savosios šalies noras nuotakos neišduoti ir ją iš bėdos vaduoti, linksmos pokeltuvinės nuotaikos sudarymas, brolelių ypatingas sesers (nuotakos) saugojimas, didelis rūpestis, panaudojant burtus, išsaugoti jaunos šeimos vaisingumą ir turtą, ypatingas žalumynų vartojimas ir rūtos prasmuo (simbolis), ugnies ir šviesos reikšmė mūsų vestuvėse, taip pat paprotinis jaunosios šokdinimas (jaunosios šokis). Ir su visais šiais dalykais, tiksliai autoriaus pastebėtais, tenka sutikti, nes kitų tautų vestuvių papročiuose jie yra visai svetimi, taigi tik mums būdingi. Trumpai būtų autoriui dar galima prikišti, kad jis per mažai yra palietęs rūtą, tą būdingiausį šio meto mūsų vestuvių prasmenį. Rūta kaip skaistybės prasmuo yra tik mūsų tautai būdinga. Reikėjo kiek plačiau sustoti ties jos lietuviškuoju prasmeniu, kuris itin mūsų vestuvėse reikšmingas, nes kitose tautose rūta, aplamai, kitos prasmės.

Baigiant, reikia dar pastebėti, kad autorius nenuosekliai vartoja kai kuriuos skolintinius vestuvių terminus: vienus juos paėmęs skliausteliuose paaiškina, jog tai skolinys, o su kitais-to nepadaro, pvz. parėdkininkė, maršalka, svočia, bromas... Svetimtautį toks nelygumas gali vien tik klaidinti. Galų gale autoriui tenka padaryti dar vienas didesnis priekaištas: vestuvinė bibliografija labai spragota. Pirmiausia nesunaudota „Naujosios Romuvos" žurnalo nė vienas straipsnis, o ji kaip tik palyginti daug tokios medžiagos spausdino. Iš senesnių autorių tuojau pasigendi: Gisevius (straipsnių rinkinys), Tilsit, 1881., Glogau, Otto, Litauen ir Litauer. Gesammelte Skizzen, Tilsit, 1869. (psl. 118—120), Hinz, G. C., Die alten guten Sitten in Altpreussen..., Königsberg, 1862., Geisler, V., Svadebnije obriadij y litovcev, (Šeduvos ap.), Pamjatnaja knižka Kovenskoi gub., 1899 (?), 90—104 psl., Baldžiaus, J., Vogtinės vestuvės, Darbai ir Dienos, IX...

Visa suglaudžiant, šia trumpa mūsų vestuvių studijine apžvalga tenka vien pasidžiaugti, pageidaujant, kad autorius ją išspausdintų praplėstą, sunaudojant visą tuo klausimu turimą aprašų medžiagą.

Be grynų lituanistinių leidinių Baltų Universitetas davė ir pora kitų tautotyrinių darbų, ankštai susijusių su Lietuvos proistore. Tie darbai, tiesioginiai vien Latviją teliečią; bet meta naujos šviesos ir Lietuvos praeičiai. Iš jų minėtini du:

3. Ed. Sturms, **Die erste schnurkeramische Siedlung in Lettland, 14 psl., in 8°, Hamburg, 1946. (= Contributions of Baltic University, Nr. 17).**

Šiame darbe prof. Ed. Šturms duoda Rutenikių (Jelgavos apskr.) virvelinės keramikos sodybos kasinėjimų davinius ir radinių nuotraukas. Jos radiniai surišą virvelinės keramikos radinius, kurie rasti Rytų Prūsuose ir suomiškose srityse. Autorius palygina juos ir su Lietuvos radiniais.

4. A. Dreimanis, **Pollenanalytische Datierung archäologischer Funde von Sarnate, und die Entwicklungsgeschichte des Sarnate-Moores, vorläufige Mitteilungen, 20 psl. brėž. ir eldijos nuotrauka, Pinneberg, 1947. (= Contributions of Baltic University, Nr. 28 (!) [= 23]).**

Sarnatos pelkėje, netoli Sembos ežero buvo užtikta žalvario amžiaus radinių (žalvarinis atkraštinis kirvukas) ir visai netoliese, kitoje pelkėje, dvi eldijos (skobtinai iš vieno medžio padaryti laiveliai). Iš vienų radinių šiuo atveju buvo labai sunku nustatyti sodybų laikas, todėl buvo patikrinta analyzės keliu durpyno amžius. Autorius ir duoda šiame laikiname pranešime tuos analyzės duomenis, būtent, visus radinius priskiria 800—400 m. prieš Krist., t. y. naujesniajam žalvario amžiui.

Tikslus šių radinių datavimas svarbus ir mums, nes atkraštinių žalvarinių kirvukų esame radę ir savo krašto pelkėse. Taip pat turime labai artimą. Šiaulių apylinkių pelkynuose rastą eldiją, kurią iškasant, durpyno analizė nebuvo padaryta.

Iš šios trumpos minėtųjų leidinių apžvalgos matyti, kad Baltų Universiteto tautotyriniais leidiniais tenka tik pasidžiaugti: tautotyrinis darbas nesustojo ir tęsiamas visomis sąlygomis. Taip pat tenka pasidaryti ir mūsų tautotyrininkams išvadų, nes mūsų kaimynai truputį judresni. Ar nevertėtų ir mums kiek pasispausti, atsakant naujais darbais.

LITERATŪRA

NOBELIS IR DAILIOJI LITERATŪRA

... Mano likusis iškeičiamasis turtas turi būti paskirstytas taip: kapitalas, kurį vykdytojai iškeis į užtikrintus vertybės popierius, turi sudaryti fondą, kurio palūkanos kas metai kaip premija turi būti išdalytos tiems, kurie per metus padarys žmonėms didžiausią naudą. Palūkanos padalijamos į penkias lygias dalis, kurių viena dalis ... atitenka tam, kuris literaturos srity sukurs žymiausią kūrinį idealistine kryptimi ...

(Iš Nobelio testamento)

Lyg ir keista atrodytų, kad tas didysis chemikas, dinamito ir balistito išradėjas, galėjo taip literatūra domėtis, jog net savo nemirštamame testamente traktavo ją vienodai su kitomis mokslo disciplinomis. Nobelis žinomas kaip chemikas ir sprogstamųjų medžiagų eksperimentatorius, bet gal nedaug kas težino, kad savo sieloje jis buvo poetas, ir jo viduje galbūt ėjo kova — kokį kelią pasirinkti: išradėjo ar poeto.

Jau aštuonioliktus metus beeidamas, jaunojo Nobelio pegasas sužvingo ilgesniu poetinio laisko forma angliškai parašytu eilėraščiu, kuriame pasireiškė tikrai nemenkas literatūrinis sugebėjimas. Eilėraštyje kaip meteoras pasirodo toji jauna mergaitė, kuri trumpą laiką kartu su Nobelio motina lenktyniavo dėl pirmos vietos jo širdyje. Bet apdainuotosios ankstyva mirtis užbaigė jo trumpą meilės pasaką. Jis vėl liko vienišas — ir taip ligi amžiaus galo. Šis eilėraštis vienintelis išsilikęs iš jo jaunų dienų, visus kitus jis, atrodo, paaukojo liepsnai.

Toks žymus ir griežtas švedų literatūros istorikas, kaip profesorius Henrikas Schückas, apie Nobelį rašo: „Alfredas Nobelis tikrai buvo poetas, kaip poetas apčiuopiąs būtį ir kaip jaunas sugebąs apvilkti ją poezijos forma. Bet šis sugebėjimas su laiku išnyko. Viename laiške jis juokaudamas charakterizavo save superidealistu ir „savos rūšies netalentingu Rydbergu". Toje charakteristikoje yra ir tiesos. Jis nuolat, net iki paskutiniųjų dienų, nusimanė apie visus didžiausius gyvenimo klausimus ir, nežiūrint savo mokslinio išsilavinimo, žvelgė į juos idealistiškai nuteikto poeto žvilgsniu; jeigu jo poetinis palinkimas būtų galėjęs išsivystyti, jis būtų buvęs didelis poetas, kurio stiprumas būtų glūdėjęs refleksinėj poezijoj."

Austrų rašytoja Bertha von Suttner, kurios taikos pastangomis Nobelis buvo susižavėjęs ir kuri paskiau 1905 m. gavo Nobelio taikos premiją, apie jį sako: „Jeigu šis genijalus vyras nebūtų pasidaręs didelis išradėjas, be jokio abejojimo, būtų užėmes žymią vietą kaip rašytojas." Ši charakteristika visai tiksli, paskaičius Nobelio laiškus. Jie alsuoja klasišku grožiu ir stiliumi, o kas nuostabiausia — jie vienodai gražūs ir išbaigti, ar jie rašyti švediškai, ar vokiškai, ar prancūziškai, ar angliškai.

Nobelis buvo taip pat didelis liaudies švietimo draugas. Vienam savo draugui jis rašo: „Skleisti švietimą reiškia platinti gerovę — aš galvoju apie bendrą gerovę, o ne individualius turtus — o su gerove išnyksta ir didžioji negerovės dalis, iš tamsių laikų paveldėta. Mokslinių tyrimų laimėjimai ir jų nuolat didėjanti apimtis duoda mums vilties, kad ligų — tiek dvasinių, tiek kūno — bacilos iš lengvo bus išnaikintos ir kad karas, kurį ateity žmonija kariaus, bus karas kaip tik prieš tokias bacilas."

Su didžiausia meile jis cituodavo didžiojo prancūzų mokslininko Pasteuro žodžius, kurie, kaip jis pats sakydavo, padarė jam nepaprastą įspūdį: „Žinių stoka yra tai, kas žmones skiria, mokslas yra tai, kas juos jungia."

Todėl visai nenuostabu, kad savo testamente šį tikslą Nobelis aukštai statė, gal net aukščiau, negu kad jį pinigais galima pasiekti.

Taigi, Nobelis ne tik dinamito ir balistito išradėjas: jis ir poetas idealistas, užtat neturi mūsų nustebinti, kad testamento penktoji dalis ir skirta nemirštamų idėjų autoriams. Tuo didžiu atpildu už savo įnašą į žmonijos širdis naudojasi išrinktieji jau nuo 1901 m., kada premijos buvo pradėtos skirti.

Per iškilmes Stockholmo Koncertų rūmuose gruodžio 10 d. (Nobelio mirimo diena) pats Švedijos karalius, be premijos, įteikia kiekvienam laureatui dar aukso medalį ir diplomą. Medalio vienoje pusėje — donatoriaus paveikslas, antroje simboliškos figūros ir lotyniškas įrašas „Inventas vitam iuvat excoluisse per artes" su įgraviruotu laureato vardu. Diplome trumpai formuluojamas motyvas, kuriuo premija skirta. Nors donatoriaus testamente tikslas aiškiai nusakytas, bet motyvai įvairuoja. Literatūrinės premijos tie motyvai yra gana įdomūs, nes vienu sakiniu charakterizuojama išrinktojo kūryba. Juos, tuos motyvus, čia ir paduodame, nuo pirmojo iki paskutinio.

1901 m. SULLY PRUDHOMME, Rene François Armand (1839—1907), Prancūzija ... pripažįstant jo didžius nuopelnus kaip rašytojo, ypač už jo aukštą idealizmą, meniškai išbaigtą, širdies ir genijaus sujungtų dorybių liudijančią kūrybą.

1902 m. MOMMSEN, Theodor (1817—1903), Vokietija ... kaip šių dienų didžiausią gyvą istorinio pavaizdavimo meno meisterį, ypač atsižvelgiant į jo monumentalinį veikalą „Römische Geschichte".

1903 m. BJÖRNSON, Björnstjerne (1832—1910), Norvegija ... pripažįstant jo taurią, didžią ir daugpusišką poetinę veiklą, visada pasižymėjusią įkvėpimo sveikumu ir reta sielos skaistybe.

1904 m. MISTRAL, Frederi (1830—1914), Prancūzija ½ premijos ... atsižvelgiant į jo iš pat pagrindų sveiką, geniališkumu turtingą ir tikrai menišką kūrybą, kurioje ištikimai atsispindi jo tėviškės gamta ir žmonių gyvenimas, o taip pat ir už jo reikšmingą veikimą kaip provansališko kalbininko.
ECHEGARAY, José (1833-1916), Ispanija, ½ premijos ... ypač atsižvelgiant į jo gausią, geniališkumo kupiną kūrybą, kuri savarankišku ir originaliu būdu atgimdė didžias ispanų dramaturgijos tradicijas.

1905 m. SIENKIEWICZ, Henryk (1846—1916), Lenkija ... už jo didžius nuopelnus kaip epinio rašytojo.

1906 m. CARDUCCI, Giosué (1835-1907), Italija ... atsižvelgiant ne tik į jo didį mokslišką kumą ir kritikos darbus, bet pirmiausia pagerbiant tą plastinę energiją, tą stiliaus sveikumą ir tą lyrišką jėgą, kuo pasižymi jo poetiniai meistriški veikalai.

1907 m. KIPLING, Rudyard (1865—1936), Anglija ... atsižvelgiant į jo sugebėjimą pastebėti, į jo pirmapradę įsivaizdavimo jėgą ir į tą vyrišką stiprybę suvokti ir meniškai perduoti, kuo šio pasaulinio rašytojo kūriniai pasižymi.

1908 m. EUCKEN, Rudolf (1846—1926), Vokietija ... dėl jo teisybės ieškančio rimtumo, jo prasiveržiančios minčių jėgos ir toliregiškumo, dėl jo šilimos ir išsireiškimo stiprybės, kuria jis savo veikaluose kėlė ir rutuliojo idealistinę pasaulėžiūrą.

1909 m. LAGERLÖF, Selma (1858—1940), Švedija ... už taurų idealizmą, fantazijos turtingumą ir sielos kupiną vaizdavimą, kuo jos kūryba pasižymi.

1910 m. HEYSE, Paul (1830—1914), Vokietija ... pagerbti tam išbaigtam ir idealiam, suvokimu persunktam meniškumui, kurį jis per ilgus metus ir daug berašydamas parodė savo lyrikoj, dramoj ir pasaulyje išgarsėjusiose novelėse.

1911 m. MAETERLINCK, Maurice (1862—), Belgija ... už jo daugiapusišką literatūrinį veikimą, ypač už jo dramos kūrinius, pasižyminčius fantazijos turtingumu ir poetišku idealizmu, kuris, kartais pasakiška forma apgaubtas, rodo gilų įkvėpimą ir kažkokiu paslaptingu būdu sukelia skaitytojui jausmą ir nujautimą.

1912 m. HAUPTMANN, Gerhart (1862—1946), Vokietija ... už jo turtingus, daugiapusiškus ir pagarsėjusius veikalus dramos meno srity.

1913 m. TAGORE, Rabindranath (1861—1941), Indija ... už jo poezijos gilų ir kilnų tikslą, už tą grožį ir sveikumą, kas nuostabiu būdu sujungė jo į savą anglišką rūbą įvilktą kūrybą su vakarietiškąja dailiąja literatūra.

1914 m. Premija nebuvo visai skirta.

1915 m. ROLLAND, Romain (1866—1944), Prancūzija . . . jo kūryboje išaukštintam idealizmui pagerbti, taip pat pagerbti tai užuojautai ir teisybei, kuriomis jis pavaizdavo įvairius savo personažus.

1916 m. HEIDENSTAM, Verner von 1859—1940), Švedija . . . pripažįstant jo reikšmę kaip naujosios mūsų (t. y. švedų. J. Ls.) dailiosios literatūros epochos užtarėjo.

1917 m. GJELLERUP, Karl (1857—1919), Danija, ½ premijos . . . už jo daugiapusišką, gausią ir kilnių idealų kupiną kūrybą.
PONTOPPIDAN, Henrik (1857—1943), Danija, ½ premijos . . . už jo išbaigtą dabarties danų gyvenimo pavaizdavimą.

1918 m. Premija nebuvo visai skirta.

1919 m. SPITTELER, Carl (1845—1924), Šveicarija . . . ypač galvoje turint galingąjį epą „Olympischer Frühling".

1920 m. HAMSUN Knut (1859—), Norvegija . . . už jo monumentalinį veikalą „Žemės pasėlis".

1921 m. ANATOLE FRANCE (Jaques Anatole Thibault) (1844—1924), Prancūzija . . . pripažįstant jo šaunią kūrybą, pasižyminčią tauriu stiliškumu, nuoširdžiu humaniškumu, malonumu ir prancūziška nuotaika.

1922 m. BENAVENTE, Jacinto (1866—), Ispanija . . . už tą nusisekusį būdą, kuriuo jis tęsia garbingas ispanų dramaturgijos tradicijas.

1923 m. YEATS, William Butler (1865—1939), Anglija . . . už jo susielintą kūrybą, kuri griežčiausia menine forma perduota tautos dvasią.

1924 m. REYMONT, Wladislaw (1868—1925), Lenkija . . . už jo didįjį tautinį epą „Kaimiečiai".

1925 m. SHAW, George Bernard (1856—), Anglija . . . už jo idealizmo ir humaniškumo kupiną kūrybą, kurioj sveika satyra dažnai susijungia su savišku poetiniu grožiu.

1926 m. DELEDA, Grazia (1875—1936), Italija . . . už jos kilnių idealų kupiną kūrybą, plastiškai vaizduojančią jos gimtosios salos gyvenimą ir giliai bei nuoširdžiai iškeliančią bendras žmogiškąsias problemas.

1927 m. BERGSON, Henri (1859—1941), Prancūzija . . . pripažįstant jo turtingas ir gyvybę gimdančias idėjas ir tą spindintį meną, kuriuo jos perduodamos.

1928 m. UNDSET, Sigrid (1882—), Norvegija . . . labiausiai už jos didingus šiaurės kraštų viduramžių pavaizdavimus.

1929 m. MANN, Thomas (1875—), Vokietija . . . pirmiausia už jo didįjį romaną „Buddenbrocks", kurs, metams bėgant, vis stipriau ir stipriau buvo pripažintas tuometinės literatūros klasiniu kūriniu.

1930 m. LEWIS, Sinclair (1885—), Amerika . . . už jo stiprų ir gyvą vaizdavimo meną, sugebėjimą sukurti tipus, sąmojų ir humorą.

1931 m. KARLFELDT, Erik Axel (1864—1931), Švedija. Premija buvo įteikta postum, nes didysis Švedijos poetas, būdamas nuolatinis Švedų Akademijos sekretorius, atsisakydavo.

1932 m. GALSWORTHY, John, O. M. (1867—1933), Anglija . . . už jo puikų vaizdavimo meną, kurs „The Forsyte Saga" pasiekė savo viršūnę.

1933 m. BUNIN, Ivan (1870—), Prancūzija (rusas emigrantas) . . . už jo griežtą meniškumą, kuriuo jis atstovauja klasinę rusų liniją prozoje.

1934 m. PIRANDELLO, Luigi (1867—1936), Italija . . . už jo drąsų ir prasminga naujosios dramos ir sceninio meno sukūrimą.

1935 m. Premija nebuvo visai skirta.

1936 m. O'NEILL, Eugene (1888—), Amerika . . . už jo jėga, tiesumu, stipriu jausmu ir savarankišku, tragišku supratimu pasižyminčią dramaturgiją.

1937 m. MARTIN du GARD, Roger (1881—), Prancūzija . . . už jo menišką jėgą ir teisybę, kuriomis jis romano serijoje „Les Thibault" pavaizdavo žmonių priešingumus ir tuolaikinio gyvenimo esmingiausius bruožus.

1938 m. BUCK, Pearl Sydenstricker (1892—), Amerika . . . už jos turtingus ir tikrus kiniečių gyvenimo epinius pavaizdavimus bei jos biografinius kūrinius.

1939 m. SILLANPÄÄ, Frans Eemil (1888—), Suomija . . . už jo gilų supratimą ir parinktą stiliaus meną, kuriuo jis pavaizdavo savo gimtojo krašto gyvenimą ir gamtą, neatskirdamas jų vienas nuo antro.

1940—1943 m. Premijos nebuvo visai skirtos.

1944 m. JENSEN, Johannes (1873—), Danija . . . už tą retą jėgą ir veślumą jo kūrybinėj fantazijoj, kuri sujungta plačiai apimančiu intelektuališkumu ir drąsiu nauja kūriančiu stiliaus meniškumu.

1945 m. GABRIELA MISTRAL (Lucila Godoy y Alcayaga) (1889—), Čilė . . . už jos galingą, jausmo inspiruotą lyriką, kuri jos vardą padarė viso Lotynų Amerikos pasaulio idealių siekimų simboliu.

1946 m. HESSE, Herman (1877—), Šveicarija . . . už jo inspiruotą kūrybą, kuri, rutuliodamasi į drąsumą, giliai atstovauja klasinį humaniškumo idealą ir aukštą stiliaus vertę.

1947 m. GIDE, André (1869—), Prancūzija . . . už tai, kad yra sukūręs išsamius ir didelės meninės vertės veikalus, kuriuose žmonijos problemos sprendžiamos su tikrovės meile ir psichologiniu tikrumu.

Juozas Lingis
Stockholmas, 1947. XI. 23.

LENKIJA SKERSVĖJYJE TARP RYTŲ IR VAKARŲ

Įvedamosios mintys

„NYT" rašo:

Iš Atlanto Chartos anapus geležinės uždangos neliko ir skutelių. Pasaulio pereivos prisigavo prie valdžios ir viską verčia viršun kojom. Naujі diktatoriai pasireiškia kiekvienoje gyvenimo srityje, visur proklamuojama „revoliucijos". Tikslus nustato kominformas, bet metodai pažįstami iš Hitlerio laikų.

„Die Neue Zeitung" pastebi:

Anapus žmogus kvėpuoja kažkokiu drumstu nuodų mišiniu. Asmenybė vėl pančiuose.

„Neue Zürcher Zeitung" pabrėžia:

Europa, kaip didžvalstybių koncertas, duodąs toną visam pasauliui, kaip daugialypis kūrinys, pilnas konfliktų, bet ir įkvepiantis, kaip nuo Viduržemio jūros iki Volgos išsisklaidžiusių valstybių šeima, — jau nebeegzistuoja. Subyrėjo. Po Pirmojo pasaulinio karo atkrito kadaise buvusi europinė Rusija (su Vakarų pasauliu teturėjo bendrą techniškąją civilizaciją). Europos tautų bendruomenė dar labiau pakriko nuo Antrojo pasaulinio karo, dar tiksliau — nuo visokių totalizmų pradžios. Nacionalsocialistinė Vokietija savo metodais, kurių griebėsi hegemonijai atsiekti pati išėjo iš Europos bendruomenės. Po šitos išdavystės ir po susilpimo visos eilės kitų kraštų, net Europos vidurin įsiveržė „kolonizacija iš Rytų" — atseit, atžygiavo pasaulis, kuris nepripažįsta asmens vertės. Teritoriškai imant, iš senosios Europos grožybės beliko šipuliukai. O tačiau Europa kaip Europa tebegyva! Tai antikinio pasaulio ir viduramžių krikščioniškosios kultūros Europa, Europa kaip dvasios pasaulis. Europa kaip dirvožemis, iš kurio išdygo Vakarų kultūra. Europa kaip erdvė, kur gimė ir išsirutuliavo pačios didžiosios gėrybės — žmogaus laisvė ir tarptautinis teisingumas . . .

Rytų ir Vidurio Europos žmogus, lyg tas dykumų keleivis, gaudo kiekvieną garsą iš Vakarų. Mes, prisiglaudę Vakaruos, nebūkime kurti visam tam, kas vyksta anapus, nors ir ne mūsų pačių Tėvynėje. Iš mažyčių, į šiapus prasiskverbiančių trupmenų susidarykime apytikrį vaizdą viso to, kas ten stengiamasi už laisvą žmogų ir laisvą žmogišką kūrybą, pažinkime iš valstybinės hierarchijos viršūnių daromą spaudimą į valdomuosius ir valdomųjų pastangas neuždusti tame, iš Rytų užnešamame tvanke. Visumos nematom, pažinkime tad atskirus protesto

prieš „naująją demokratiją“ veiksmus, kurie išnyra iš rūsčių skersvėjų šuorių.

Tyčiojamasi iš Vakarų

Režimui artima „Rzeczpospolita“ šit ką prikiša katalikų savaitraščiams „Tygodnik Powszechny“ ir „Tygodnik Warszawski“:

„Lenkijoje vaidenasi vadinamoji anglosaksų orientacija. Žinome, kuriuose sluoksniuose ji plinta. Užtinkame ją valdžios rankosna patekusiuose pogrindžio dokumentuose, pogrindžio veikėjų prisipažinimuose teismui. Girdime ją Ciemnogrodo (suprask: reakcijos) skleidžiamuose ganduose — nuo šunbiržininkų pradedant ir profesoriais baigiant. Ta orientacija kyšo iš opozicijos spaudos antraščių. Ilgisi anglosaksų tvarkos — šale šnipų, spekuliantų ir mokesčių nemokančiųjų — publicistai ir intelektualai, filosofuoją šunlupių naudai apie personalizmą, apie suverenines individo teises, apie dvasios autonomiją. Judo doleriais maitinima, kvailybe persisunkusi, o dažnai į nusikaltimus raginanti anglosasksų orientacija daugelio žmonių smegenis užtemdė kaip hašišas.

Krokuvos metropolijos kūrijos organas „Tygodnik Powszechny“ į priekaištus beatsakinėdamas, tarp kita ko, pabrėžė:

„Civilizacijos sanvartos, pokario, pusiausviros sutrikimo ir iš viso gilių atmainų laikais kai kurioms elementariosioms vertybėms, pvz., laisvei, demokratijai, žmogaus teisių respektavimui ir kt., grėsia rimtas pavojus. Šitos vertybės klesti europinėje civilizacijoje. Nereikia ir teigti, kad Lenkija yra Europos civilizacijos sferoje. Antra grįžus, Vakarų mintis, menas ir mokslas atstovauja pasaulio kultūros lygiui“.

Laikraščio nuomone, 1939—1945 m. karui bevykstant Lenkija buvo hermetiškai atskirta nuo Vakarų kultūros. Sudužus germanizmo ir nacizmo gaubtui, privalu senybiniai saitai atgaivinti. Reikia anglo-saksų ir prancūzų ir kt. knygų ir asmeniškų kontaktų su tų šalių kūrėjais. „Kovojame už tai, kad atominės bombos laikais būtų aksiomai tolygus įsitikinimas, jog pasaulis yra vienas, jog visos žmonijos likimas bendras, jog net tada, kai bręsta konfliktai ir politiniai antagonizmai, reikia siekti tarptautinio bendradarbiavimo, ypač kultūros srityje“.

„Rzeczpospolita“ į šitokį pareiškimą reagavo trumpa pastaba:

„Cavendish — Bentinckų (buv. D. Britanijos ambasadorius Lenkijai) ir Blis Lane'ų (buv. JAV ambasadorius Lenkijai, komunistų apkaltintas esą rėmęs pogrindžio sąjūdį Lenkijoje) laikais sunku supaisyti: kur intelektualas, o kur šnipas. Geriau iš viso reikalų neturėti“.

Tave, Bierute, garbiname

Kovai prieš Vakarus režimas vis labiau bando naudoti rašytojus. Stipresni charakteriai, palikę plunksnas, nuėjo mokytojauti, dirbti fizinį darbą ar kitu kuriuo būdu pelnytis duonos kasniuką, kad tik būti savarankiškiems ir neliaupsinti dabartinių valdovų. Bet ne visi yra atsparūs. Šit K. I. Galczynski (prieš karą gyveno Vilniuje; 1946 m. sugrįžo iš tremties) eilėraštyje „Himnas mūzai“ šaukia:

„Vakarų maniakus apšvieski, kad esame Rytų blokas — Eutarpe, Alleluja!“

Šią poeto sąlygoms, prisiderinimo „deklaraciją“ Lenkijos liaudininkų „Gazeta Ludowa“, nepaisiant cenzūros, pavadino proto sustingimu. Lenkų tremtinių „Orzel Bialy“ ta pat proga rašė:

„Tą pačią savaitę, kai Krokuvoje gaujelė ciniškų pasamdų parodomoje raganų byloje „teisė“ universitetų docentus ir valstiečių veikėjus, — rūstus klaunas K. I. Galczynski, kuris, matyt, iš savo tėvo — zakristijono paveldėjo smilkylo ir ministrantūros pamėgimą, randa reikalo variniu Jerichono trimitu skelbti himną „naujajai tikrovei“. Kai pasigailėjimo vertas sclavus saltans falšyvu balsu užtraukia „Te, Bierutem laudamus“, kai savo profesijos plunksną pamerkia į nešvarų vazeliną, kai trokšta „apšviesti Vakarų maniakus“, kad „esame Rytų blokas“, eilėraščių nerašantysis jo kolega karo lauko teisme irgi „perrikuoja“ tautą. Poeto idealas atsitrenkė į gatvės grindinį. Poezija, į gatvę! Nuklydai juk į linčo teismo pastogę. Atsiminkite, literatūros istorikai: mūsų paukštės sparnais šluoja gatvės grindinį; poezija, garsėjusi savo aukštu skridimu, šit ant pilvo šliaužia Krokuvos gatvių nuotekme, palei pat karo lauko teismo prokuroro kojas...“

Toliau laikraštyje rašoma:

Galczynski 1936 m. šaukė: „Būti poetu, tai visų pirma būti ne mažu žmogumi.“ Koks turi būti poetas? „Kad vaikai jį mylėtų ir monarchai bijotų. Poezija — šitai narsiųjų pamaldos...“ Ir kas — klausia pastabų autorius: — bepaliko iš anų laikų, pone Ildefonse? Žalsva žąsis ant režimo virvutės užverta, malonės skalinimas pas poną Borejszą, ir nieko daugiau...“

Kas tas Borejsza?

„DPiDŽ“ žiniomis, senas kominterno narys, dabar einąs vyriausio kultūros reikalams politruko pareigas. Jis vadovauja periodinių ir neperiodinių spaudinių produkcijai. Per jį paskirstomas popierius. Gali, sakysim, gauti teisę leisti laikraštį ar knygą, bet be Borejszos sutikimo — šnypš! visos pastangos veltui.

Neseniai „Kužnica“ skiltyse Borezsza pareiškė nepasitenkinimą pokarinės Lenkijos literatūros temų blankumu. Jis rašė:

„Yra legenda, kuri vienų viena tikra tiesa ir ji šaukiasi meniško apipavidalinimo. Yra mūsų karo meto pogrindžio sąjūdis (kalbama, aišku, apie komunistinį) yra liaudies partizanai, yra kariuomenė, kuri petys petin kartu su raudonąja armija kovėsi ir apgynė Lenkiją, yra lenkų revoliucija ir viskas tebelaukia rašytojų. Vyriausias metas sudaryti tokį klimatą, kuriame išaugtų naujoji rašytojų karta, ir ji savo šviežumu, dinamika ir talentu būtų lygu magnetas, ištraukias senąją rašytojų kartą iš intelektinio marazmo“.

1946 m. Lenkijoje knygų ir brošiūrų išėjo 3248 (jei palyginti su 1937 metais, tai 1946 m. produkcija tesudaro 51% prieškarinės produkcijos), iš to skaičiaus dailiajai literatūrai tenka 600 pozicijų. Kiekybė sau, o kokybė sau. Šit režimo „Odrodzenie“ skiltyse skaitome:

„...esu rimtai susimąstęs dėl slogios nuobodulio atmosferos, kuri viešpatauja mūsų literatūroje. Naujai pasirodančios knygos yra iš anksto aprūpintos neskaitomumo imunitetu. Juo didesnė menkysta, juo labiau išgiriama. Recenzijos rašomos žinomu stiliumi, kur knibždėte knibžda „visuomenės reikalai“, „metodologijos dėsniai“ ir tt. Pretenziškumas, snobizmas, „visuomenės labo“ vaikymasis, o stilius stilius, paklydęs pusiaukelyje iš Prancūzijos į Lenkiją, — šit mūsų realizmo literatūroje savybės“.

„Rzeczpospolita“ pastebi:

„Mūsų pokarinėje literatūroje nėra turinio. Slidinėjame po blankius atsiminimus ir sunkiai virškinamus eilėraščius“.

Pats PPR'o oficiozas „Glos Ludu“ skelbia aliarmą, kad greitu metu „nebeturėsime tinkamų knygų parodoms užsienyje“. Laikraštis pataria „paraginti“ rašytojus ir poetus „įsijungti į socialistinę statybą“. Be kita ko, siūlo atšaukti iš užsienių „atostogaujančiuosius“. Šituo terminu apibrėžiama tie lenkai kūrėjai, kurie pareiškė ištikimybę režimui, bet čia pat visokiais pretekstais dangstydamiesi sugrįžo užsienin. Tokių „atostogaujančiųjų“ tarpe yra: A. Slonimski, Cz. Milosz, J. Putrament, A. Fiedler ir kt.

Iš tremties sugrįžusieji ir Lenkijoje gyvenantieji rašytojai kažkodėl maža kūrybingi. Pvz., G. Morcinek, bebūdamas vokiečių koncentracijos stovykloje ir po to metus su viršum tremtyje, parašė porą knygų ir aps-

čiai straipsnių. Grįžo, išplūdo politinę emigraciją (burna, nebūk durna mokėsi loti ir būsi soti — sako mūsų liaudies priežodis) ir pareiškė rašysiąs apysaką apie emigracijos žmonių beidėjiškumą, apysaka vardu „Pamesti raktai". Daug vandens nuplaukė Vysla, bet knyga tebe-rašoma. Tasia pat ir su poetu Tuwimu. Grįžęs pareiškė: „Viskas čia atrodo ypatinga ir prakilnu: oras, rytmečio valandų tyla, žmonės, net-gi kava ir pyragaičiai, kurių tokių gerų Amerikoje nesurasi," ir nieko nebesigirdi.

Kaip iš spaudos matyti, režimas charakterius laužo be pasigailėjimo. Neseniai žinomas literatas ir muzikos kritikas J. Waldorff paskelbė tokį atvirą laišką:

„Apie save galiu pasakyti, kad iš tikro pakeičiau politines pažiūras. Prieš karą iš dalies buvau nacionalistas. Šiandie nebesu nacionalistas, nes priėjau išvadą, kad nacionalistinės programos vykdymas teatneštų tėvynei žalą. Be tai nereiškia, kad ateityje nepakeisiu jau šių savo pažiūrų, nes, mano manymu, piliečių politinės pažiūros turi būti rikiuojamos sulig politinės situacijos".

„Robotniko" skiltyse M. Piechal rašo:

„Rašytojas negali būti prie visuomenės prisegtas kaip gėlytė prie kailinių atlapo. Rašytojas negali būti nei virš tautos, nei po tauta — tik tautoje. Bet jei turi būti tautoje, tai turi turėti ir savo visuomeninę poziciją". O dabar gi „demokratinėje liaudies valstybėje nėra iš anksto numatytos vietos rašytojui. Nebent jis išeitų į ambasadorius, patarėjus, seimo atstovus ar į kitus dignitarus. Bet kas tada rašys knygas ir kurs vadinamąją kultūrą? Rašytojas neturi sąlygų kūrybai ir iš savo knygų neišgyvena..."

„Życie Warszawy" skiltyse Borejsza didžiuojasi, kad knygos tiražas, jei lyginti su prieškariu, pašoko 105%. Bet knygynų savininkų suvažiavime pareikšta, kad knygos paklausa, jei lyginti su prieškariu, sumažėjo 73%. Kur tiesa?

Tiesa yra ta, kad žmonės jieško prieškarinių knygų. Paties premjero Cyrankiewiecz žodžiais, net vyriausybės partijų nariai skaito „Pisma, mowy i rozkazy" (Pilsudskio raštus).

Neseniai „Odrodzenie" pranešė, kad „vyriausybei pritariant" bus steigiamas literatūros istorijos institutas, kuriame bus stengiamasi „išaiškinti senųjų kūrėjų politinis veidas ir jų literatūrinė tiesa", atseit, mūsų Tėvynės patirtimi, tai bus Glavlit (knygų darbo masėms „priderinimas", baigiąsis knygų kelione į popieriaus fabrikus)

Kultūros ir meno ministro pareiškimu, reikia juk „įrodyti pasauliui, kad lenkų tauta iš seno yra linkusi į pažangią (suprask: Rytų) demokratiją".

Cum tacent, clamant

Puikiai žinodami dailiojo rašto būvį Lenkijoje, lenkai rašytojai tremtiniai, 1947 m. birželio 14 d. susirinkę Londone, vienu balsu nutarė:

kadangi nėra laisvo pasikeitimo spausdinamą žodį varžo cenzūra, todėl, tautinės sąžinės ir rašytojo pašaukimo vedami, nutarėme nespausdinti Lenkijoje savo knygų ir savo kūrybos fragmentų.

Nutarimą, be kitų pasirašė šie žinomi rašytojai tremtiniai: F. Goetel, M. Czuchnowski, J. Lechon, Z. Nowakowski, S. Piesecki, A. Prager, S. Stronski, K. Wierzynski, T. Terlecki ir tt.

Apie šitą nutarimą Lenkijoje ilgą laiką Borejsza iš viso neleido rašyti. Kai jau tas nutarimas pasidarė vieša paslaptis, spaudos ir literatūros reikalams prikomandiruoti komunistai per radiją ir laikraščius ėmė šaukti, kad rašytojai tremtiniai išsižada tėvynės. Diskusijos tebevyksta ir šiapus geležinės uždangos. Nutarimą T. Terlecki argumentuoja šitaip:

„Tarp Tėvynės, tarp tautos ir politinės emigracijos nėra jokio „lūžio", nėra jokios „prarajos". Tautą ir emigraciją teskiria likimo skirtumas, būtent — tai, kad tauta yra nelaisva, o emigracija laisva. Iš likimo skirtumo kyla kitas mastas ir kita galimybių rūšis. Tauta Tėvynėje negali taip gyventi, kaip norėtų, ir rašytojas Tėvynėje negali taip rašyti, kaip norėtų. Tad ta pareiga atitenka politinei emigracijai ir rašytojams tremtiniams. Jei emigracinė literatūra ištvers savo sargyboje, jei išsaugos ištikimybę sau ir tiems, kuriems rašo, tada bus ji amžiais gyva, jautri ir neatskiriama tautos dalelytė."

Rašytojo Terleckio teigimu, anas nutarimas yra tragingos determinacijos išraiška: prieitas po ilgų svarstymų, po sunkios vidujinės kovos ir iš anksto žinant jo nepopuliarumą ir piktos valios žmonių piktnaudžiavimą. Bet kitos išeities nėra. Komunistai vieno kito rašytojo kūrybą spausdindami, vieną prieš kitą intryguodami, subsidijuodami, juk ardė rašytojų tremtinių solidarumą ir silpnino kovą už tautos idealus. Girdi, galime būti mažiau skaitomi, bet tai juk ne amžinai, pargrįžę būsime švarūs sąžinėje, ir raštai nebus apnešti oportunizmo ir meninio falšo dulkėmis.

„D. P. i D. Ż.", rašydamas apie aną nutarimą, pastebėjo, kad savo metu Mickevičius buvo daug laimingesnis. Jis galėjo didžiuotis: — muitininkų įkandžiui mano raštų tomelius nuneš Tėvynėn žydas kontrabandininkas. Šiandie — rašo laikraštis — padėtis kita, nėr mūsų tarpe Mickevičiaus, mickevičinė Lietuva atimta, o Jankelio tipo žydas, kuris rizikuotų knygomis verstis, nužudytas ghette; tas gi žydelis (Borejsza), kuris išvengė mirties ghette, vadovauja Lenkijos knygų centrinei leidyklai ir apie jį mes net girdėti nenorime.

Pučia vėjas nuo Uralo

— šitais L. Giros dainuškos žodžiais galima apibrėžti dabartinis kultūros klimatas Lenkijoje.

„NYHT" žiniomis, Varšuvoje Stalino alėjoje mediniame barake yra prisiglaudęs JAV informacijos biuras. Amerikiečiai (viso 2) ir keli lenkai stengiasi padaryti užtvanką nuo komunistinės propagandos tvano. Visos apsaugos priemonės susideda iš kelių rotatorių, 2000 tomų bibliotekos ir kelių dokumentinių fimų. O Vakarų priešininko žinioje yra visa Lenkijos spauda, radijas, žodžiu — visas valstybės aparatas. Nuo pat Jaltos dienų Lenkijoje dirba Lenkijos — TSRS bičiulių draugija, kuri šiuo metu turi porą šimtų skyrių, keletą vilų, autobusų ir tt. Neseniai įvykusiame „kultūrinių vertybių su TSRS pasikeitimo mėnesyje" Krokuvoje TSRS konsulas. R. Ovsiejenko, tarp kita ko, pareiškė:

„Ponams iš Wall Street, taipgis ir visiems tiems, kurie švaistosi su atominės bombos kaliause, mūsų demokratinės vyriausybės nepatinka. Bet visi grasinimai iš anų ponų pusės atsitrenkia į ryžtą mūsų tautų pasipriešinimą". Akademija buvo baigta tarybine filma „Žmogus su šautuvu".

Ir iš tikrųjų, anapus geležinės uždangos atsidūrusias tautas nuo Vakarų skiria žmogus su šautuvu. Jo veidas stepių vėjų nupūstas, ant batų dulkės, kraujo dėmės ir spjaudalai...

Pabaigai pažvelkime į „Tygodnik Warszawski" paduodamą vaizdą:

„Dirbti — dirbame, atstatomasis darbas — vyksta, bet kodėl žmonės be nuotaikos? Kodėl virš Lenkijos karo keista nepasitikėjimo, suabejojimo, nevilties ir sustingimo ūkana, o lenkiškoji provincija (miestas tasia pat) šiandie yra tiesiog klaikiam sapne paskendusi šalis, kur pilkšvą prieblandą ir nuobodžiaujančių ir išvargusių žmonių nuotaiką tepraskaidrina degtinė, kodėl?"

Ak, ar matė kas laisvą paukštę narve linksmą?!

J. Cicėnas

TRIUKŠMAS DĖL MAŽMOŽIO IR ŠALTYJE GIMUSI ŠILUMA

Norisi prakalbėti apie lietuvišką mėgėjų teatrą. Jau dveji metai, kai nelauktose Vokietijos sąlygose, keliuose žymesniuose masių susigrūdimo centruose vienur labai energingai, kitur kad ir mažiau stebinančiai, bet tasai mėgėjiškas teatras vistik stipriai reiškiasi. Įgavo pilietybės teises ir, jei sąlygos nesikeistų, prie jokių grabnyčių jo jau nenumarinsi. Gyvumo ir veržlumo nestinga, o jaunatviškos energijos irgi užtenka.

Gaila, kad reikia pasitenkinti kiek siauresnių įspūdžių atpasakojimu, teks apsiriboti tik zonine tos veiklos charakteristika. Arba, geriau sakant, ne tiek apibūdinimu, kiek subjektyviais įspūdžiais. Ir tų įspūdžių irgi asmeniniais refleksais.

*

Didelėje lietuvių Hanau stovykloje mėgėjų vaidintojų sambūris „Atžalynas" prieš kelis mėnesius atliko vieną žygį. Neįtikėtiną ir ambicingą (kai kam atrodė net akiplėšišką): surengė meno savaitę. Ir kuriam gi tikslui? Nagi, savo ir, kas svarbiausia, Dramos Teatro išeivijoje garbei ir šlovei. Kaip tikrame teatre parodė savo publikai naują premjerą ir dar keturius per metinį susibūrimo laiką paruoštus veikalus. Pats įvykis buvo menkai išgarsintas, o dėl kietų vietos sąlygų, matomai, buvo vengta kviesti gausesnius to įvykio stebėtojus. Gal net klaida buvo padaryta, kad apie šią savaitę nebuvo plačiau painformuota sava ir ypač kitomis kalbomis spauda. Faktas galėtų iššaukti susidomėjimą, o gal nuaidėtų ir garsas.

Žodžiu, visa ši iškilmė praėjo visiškai ramiai, lokalinėje atmosferoje, ir, net nepasakytumėm, kad parapijinės šventės ženkle. Bet vis dėlto tai buvo neeilinis užsimojimas. O nuo paties įvykio (laiko ir vietos) atsitolinus, dar labiau ryškėja ir jo prasmė ir organizatorių bei dalyvių drąsa ir pasišventimas. Darbo sąlygas žinant ir kliūčių sunkumus stebint, imi savęs klausti: iš kur ir kodėl gimė toji pasiryžimo jėga ir tokia lietuviškai scenai meilė? Ir kodėl tie nelaukti dalykai tapo įgyvendinti?

Lietuvoje savaime įsikūrė, ant tvirtesnių kojų atsistojo keli provincijos teatrai: Mariampolės, Telšių, anksčiau Panevėžio. Jie ne iš viršaus, ne kokio plano, nei ypatingų palankių vietinių salygų buvo inspiruoti ar išugdyti. Dirbo, rodėsi tose vietose paprasti mėgėjai. Kurie statė dramas, operetes, komedijas. Patriotinius veikalus tam tinkama proga suvaidindavo. Žodžiu, tai buvo veiksniai, kurių nestigo ir kitose stambesnėse ar visiškai periferijinėse vietovėse. Populiaraus mūsų žemėje mėgėjiško teatro praktikavimas. Ir štai — kažkas pribrendo, iš kažkur atsirado organizatoriai, kažkaip susidarė sąlygos ir tuose miestuose pradėjo veikti pusiau profesinio pobūdžio teatrėliai. Iš pradžių lėnai, atsargiai, dar neišdrįsdami, bet vis labiau įsiūbuodami ir save ir aplinką. Ir mes pradėjome skaitytis su faktu, kad tame ar kitame geografiniame Lietuvos žemėlapio taškelyje yra teatras. Dar netvirtas, dar besikuriąs, bet jau šis tas. Su tuo faktu apsiprato ir savivaldybių institucijos, patiko tai ir visuomenei ir labiausiai imponavo patiems to sumanymo pijonieriams bei vykdytojams. O vokiečių okupacijos metu tokių taškelių atsirado dar daugiau. Net su platesnio apsigarsinimo pretenzijom, bet lygiai nesuvaržomos drąsos ir neabejotinai nuoširdžių intencijų, nors kad ir ne visada stiprios potencijos.

„Atžalynas", yra tos vėtros sukūrio, to gaivališko atsparos pademonstravimo tęsinys. Naujoje dirvoje, netikėtose salygose, be jokio įsakymo, ūmai ir savanoriškai susidarė būrelis vaidintojų. Dauguma jų iki šiol tik kitus matė vaidinant, o mintis susiburti į galvą net patiems sumanytojams šovė visai netikėtai. Nematoma, sakytumėm, inercinė jėga pastūmėjo. Lygiai kaip ir chorai, taip ir vaidintojai mėgėjai (o šiandien pridurkime dar ir tautinių šokių pildytojus ir tuos tokius mums jau būtinus krepšininkus), taigi, ir scenos mėgėjai įeina į tą (geraja prasme) — kultūros ir atsparumo nešėjų kategoriją. Ir jie yra iš tų, kurie siekia, pasišvenčia, nuveikia. Ir ne tik spragą užpildo.

Lygiagrečiai galimas daiktas, veikė ir aukščiau išvardintų provincijos teatrų pavyzdžiai. Pastarųjų iš nieko pradžia ir pasiryžimo dėka augimas. Bet, greičiausiai, tremties sąlygose atsiradę teatriniai mėgėjų sambūriai gimė ir vystėsi originaliu būdu, nors ir juos plėtė ir buinais darė jaunatviška dalyvių jėga ir energija.

Tačiau, mano galva, tik paruošti mėgėjiškus spektaklius, juose tik dalyvauti — to dar permaža. Pažiūrėkim: visur kulturingame pasaulyje inteligentijos atžala — aukštųjų mokyklų jaunimas, ypač tie kurie mėgsta teatrą ar juo domisi, susispiečia į specialius sambūrius. Netikėtai prieš akis pateko JAV ir Anglijos koledžių ir universitetų panašią veiklą vaizduojanti literatūra Kituose kraštuose teatrinei kultūrai pagilinti ir sceniniai patiems pasireikšti nuo seno egzistuoja studentiški ar tolygūs susivienijimai. Ar neužtinkame ir Vokietijoje panašios paskirties Spielschar'ų, Studentenwerk'ų ir panašiai? Tasai jaunimas žino, kad jauni siekimai, nusivylimai, domėjimasis ir to pasišventimo išdavos, lygiai kaip ir kitose srityse, taip ir scenos meno pažinimo sferoje visų pirma neprivalo būti banalūs, eiliniai, tik šiaip sau — iš nuobodumo. Kad tokiame darbe galima ir akiratį praplėsti ir pabandyti, išdrįsti savaip (kad ir klystant, bet vis dėlto siekiant!) balsą pakelti, jaunatviškai pasireikšti. Seni graikų dramaturgai, ispanų, prancūzų, anglų klasikinė literatūra, net ir pats W. Schakespeare'as — štai tasai repertuaras. Lygiagrečiai pati moderniškoji, pati revoliucinė, naujos mados, pačių naujųjų vėjų draminė literatūra. Jei „Romeo ir Julija", jei „Saikas už saiką" ir panašiai, tai ne iš Schakespeare'o pasityčioti, bet jį pažinti, suprasti, per save, per savo vidų praleisti. Oi, kiek yra progų, kiek tų autorių, kiek galimybių! Kiek tos amžinos, nemirštančios kūrybos šaltinių!

Kad jau „Atžalynas" pradėtas linksniuoti, norisi paklausti, ar tame sambūryje nedominuoja studentija ir aplamai inteligentijos prieauglis? Ir todėl kiek rimčiau tenka pasekti, kaip gi tasai lietuviškas inteligentijos atžalynas reiškiasi, koki jo siekimai, koks skonis, kokia jo drąsa? Šiuo atveju, atrodo, turėtų būti dedamos didesnės viltys, statomi kiek didesni, negu paprastiems šiaip sau susibūrusiems „spektaklio sulošti" mėgėjams reikalavimai. Nes, jei kitokiais atvejais — tai būtų ir sveikintinas saviveiklos reiškinys, šia gi proga norėtųsi net sušukti: „Klausykit, juk tai yra triukšmas dėl mažmožio!" Ar negalėtumėt parodyti, kuo domitės, ko siekiate, kokia jūsų ambicijos vizitinė kortelė? Ką didesnio, kad ir parblokštančiame stovyklinėme tvankume, jūs — jauni žmonės įgavote? Ką šviesesnio pamatėt tame teatriniame darbe, kurį, kaip atrodo, mėgstate ir mylite? Šie pateteniai didaktiški ir grumojančiai rūstūs žodžiai, tos dideliu klaustuku palydimos mintys išspruko iš po

plunksnos ir atsigulė šiose eilutese kaipo mažas įspėjimas. Ir patiems vaidintojams ir tiems, kurie jiems vadovaus. Ir pačiai aplinkai. Šaltyje gali šiluma lengvai gimti, tik reikia pakurti kažkokią krosnį: ar jaunatviškos tobulėti ir bręsti ambicijos (ir pareigos!), ar už jaunimą atsakomybės ir kiek didesnio jam dėmesio jausmo. Manau, kad abu ugniakuriai kartu suliepsnoję skleis ilgesnę ir pastovesnę šilumą. Ir prasmingesnę.

Kad būčiau aiškesnis — statau klausimą. Už neilgų kilometrų Frankfurte a. M. yra vokiečių teatrai; juose geri aktoriai vaidina, geri režisieriai stato įvairius veikalus. Keli pastatymai praskambėjo net pasaulinėje presoje, visokiose kino apžvalgose buvo rodomi. Ar juos matė tie atžalyniečiai — vaidintojai? Ką jie apskritai svečioje šalyje teatrinėje srityje pramoko, apie ką ir patys galėtų vėliau prisiminti ir kitiems kada nors papasakoti? Pedantiškas savo dekoracijų sandėlio dabinimas ir to kasdieninio pavargusių ir senesnių žmonių triukšmo dėl mažmožių solidarus pergyvenimas jaunimą galėtų netinkamai atestuoti. Reikia matyti, stebėti, mokytis, plėsti horizontą, kol dar nevėlu, kol yra norai. Ir, kas svarbiausia, kol yra progos. Kurias praleidus, teks tikrai gailėtis.

Čia jau bus ne patarimas, bet tiesiog maldavimas. Ir kolonijos administracijai tai taikoma ir įvairioms kultūros reikalais besirūpinančiom instancijom. Buvo prieš kiek laiko Hanau toji „Meno savaitė". Jos proga jauna, jautri, iškalbinga moteris jaunimo vardu pasveikino šiltais ir labai paprastais žodžiais. Pasveikino ir dainos ansamblis. Kitiems net formalaus sauso žodžio neatsirado. Visi gi žinojo, kokiame šaltyje toji premjeros ir spektaklio šiluma buvo gimusi, žinojo, kad tie vaidintojai gražiai savo iškilose reprezentuoja ir pačią stovyklą ir jos kultūrinius prasmingus darbus.

Daug kas matė, kokiose sąlygose — apkurenti neįmanomoje patalpoje, po sunkaus privalomo darbo — naktimis dirbo tas jaunimas. Skersvėjuose ir baugios net prisiminti žiemos prieglobstyje. Bet aplinkos vidinis šaltis dažnai būna žiauresnis ir už išorinį. Ir todėl: siūlau jaunoms pastangoms laiks nuo laiko nepagailėti kiek šilumos. Tėviškai globojančios, tuščiai nesvaidomos, bet prasiveržime nešykščios ir ne pagal ordėrį teikiamos. Visvien ar tas ryžtas ir užsidegimas bus šiandien madingo ansamblinio pobūdžio ar mėgėjiškų sceninės veiklos pastangų forma.

Neužmirškime, kad „Atžalynas", suvaidinęs jau virš 50 spektaklių, vaidinimais lietuvių kalba aptarnauja ne tik gyvenamos stovyklos žmones, bet nors ir nelabai plačiu radijusu, bet siekia savos zonos daugelį vietų. Šiuo atveju spektakliai skirstomi, berods, fifty-fifty: pusę jums, pusę kitiems. Ir jokia kita scenos mėgėjų grupė panašiais žygiais kol kas pasigirti negali.

Tai dažnai būna dar vaiko žingsniai, pradedančio rėplioti, tokie naivūs, svirdinėjantieji, netikri, bet argi kūdikio panašus veiksmas nėra gražus, nekelia mums džiaugsmo, ar jisai mūsų nejaudina? Vaikas išmoks kojom ir futbolą spardyti ir kitokius sudėtingesnius pasispardymus padaryti. Bet jaunai jėgai tvirčiau ant abiejų atsistoti yra įprasta padėti. Ir todėl keli griežtesni žodžiai ir moralės atskaitymas tenebūnie piktumu palydimi. Dabarties sąlygose kultūros reiškiniams negalime būti neopūs ir nejautrūs. Iš kiekvieno mažmožio gali pasidaryti arba neskanus triukšmas arba net ir malonūs neįtikėtini dalykai. Oro slėgimas (ir ne tik fizinis!) čia irgi vaidina savo vaidmenį.

Atrodo, kam čia tiek kalbėti. Ir dar rašyti. Apie tokį paprastą reikalą: apie mėgėjiškus vaidinimus. Ką gi jaunimas veiks, energijos juk jam nestinga, turi gi kur nors sunaudoti. Vieni mokosi naudingo amato, kiti mokyklas lanko, treti, mat, teatrinėm štukom bovinasi. Visokių yra, visokių ir reikia. Bet manding — jei jau ką šiandien daryti, tai gal jau pasistengti kiekvieną pastangą aiškiau ir tiksliau, prasmingiau nugalėti. Vaidinimai, teatras, spektakliai mums ne sykį pasirodė buvę reikalingi, daug ir daug kartų pravertė. Visokiose situacijose, tais pagarsėjusiais ir užtektinai išgarsintais daržinių ir klojimų spektakliais pradedant, kitokiais irgi žinomais ir atmintinais momentais baigiant. Diletantiškas teatras nėra jau toks blogas dalykas. Lietuvių tautai jis nemažai gero atnešė, geru žodžiu yra minimas. Bet greta sveikų ir stiprių reiškinių sceninės saviveiklos ar mėgėjų darbuose pestebima baisi pyktybinė ir žiauri liga. Jos diagnozė lengvai nustatoma: nihilistinis dilетantizmas. Daug kas pasijautė solistu, šokėju, aktorium, režisierium. Ir tegul tyliai sau serga tąja maža didybės manija vienas, du, keturi ar dešimts subjektų, bet kiek baisiau, jei iš to kils epidemija. Simptomų nestinga, o liga yra baisiai užkrečiama. Ir jai plėstis sąlygos yra labai palankios. Įspėjimo ženklams kabinti nėra vietos. Ir kokia kalba juose žodžius įterpti? Manijakams reikalinga kitokia terapija, nes jų nosys yra jau užsirietusios ir priešais save jie nežiūri. Jų tik ausys siauros siaurumos ditirambams aplepusios.

Prasitariau apie aktorius. Taigi visi genialūs, pasauliniai, kurių vardai nemiršta, visi teigdavo, kad tik po penkiolikos maždaug metų, sunkaus, atsižadėjimo ir nepailstamo darbo metų žmogus scenoje pasidaro tikru aktorium. Jau gali bandyti pradėti įgyvendinti, ką jis pats nori, ko iki šiol tik norėjosi. Jei įvyktų mūsuose, pavyzdžiui, toks nuotykis, kad į kurią nors vietovę, kurioje yra įsikūręs mėgėjų vaidintojų samburis, panorėtų persikelti patys žymesnieji, stipriausieji lietuviškos scenos menininkai ir užsigeistų ten reikšmingesniam teatrui pamatą padėti, nei kiek nenustebčiau, jei vietiniai mėgėjai tų neprašytų svečių jokiu būdu neįsileistų. „Mes ir patys pavaidinti sugebėsime. O čia, mat, jie vaidins, o mes žiūrėsime!"

Kitur, kitais laikais, kitose sąlygose mėgėjai prašytų: — „tik jūs, meldžiamieji, gerieji, greičiau kelkitės! Mes iš jūsų pasimokyti norim. Juk tiek daug jau suprantat, mokat, sugebat!"

Šiandien tokias oracijas išgirsti vargu ar teks. Šitų kviečiančių, noro pasimokinti kupinų kvieslių kažin ar susilauktumėm.

Ir taip: nihilizmas, ypač jei jis arogantiškas ir jei aplink apsuka diletantiškas smegenis, daug smagaus ir linksmo nežada. Tai sakau į aukščiausią viešumos tribūną užsilipes ir agituodamas už gerų tradicijų, didesnių siekimų lietuvišką mėgėjų teatrą. Ir drauge įspėjimo ir protesto balsą keldamas dėl tų žalingų nesveikatos bacilų švirkštų, kuriuos linksmomis minomis sau bandytų į sielos minkštumus leisti diletantai. Kiekvienas menas yra mokėjimas savu žodžiu, savais pojūčiais, savo galia savaip prabilti. Amatininko sugebėjimui reikalingas išmokslinimas. Juo labiau jis būtinas mene, kančios ir gyvenimo laimės bejieškančiam.

Man bus atleista, jeigu „Atžalyno" sambūrio scenos mėgėjus vėl imsiu kaipo pavyzdį. Norint, analogijų surasti nebus sunku.

Girdėjau publikos žodžius iš kelių vietų. Paprastus, nedviprasmiškus ir be jokių blogų norų žiūrovų: — „Dekoracijos tai jau puikios! Ir kaip jie patys viską dirba, visokius darbus. Malonus jaunimas. Tik jau vaidinti tai ne visada, ne visi ir ne visur sugeba".

Sapienti sat. Paprasti, teisingi žodžiai.Ir reikšmingi. Scenoje pirmiausia reikia vaidinti. O vaidinti reikia gabumo, davinių ir neapsakomai daug darbo. Ne tik repeticijų metu, bet ir namuose (palėpėje, rūsyje, gyvenamuose gardeliuose), einant gatve, valgant pusrytį, (net ir miegant tas procesas nesiliauna). Kitiems nežinia kieno tas talentas, toji intuicijos galia, tas sugebėjimas yra suteiktas. Iš pirmų žingsnių, iš pirmo prisilietimo jam sekasi. Bet

gal todėl, kad jis daugiau ir dirba. Slaptai, nesiafišuodamas, aistringai. Iš to gal būna ir laimingesnės pasekmės. Kiekvienam mátomos. Ir talentą iškeliančios.

Yra taisyklų: scenos mėgėjų į dramos mokyklą nepriima. Nes jie jau būna neatsakomingu, lengvapėdišku darbu sugadinti. Jų jau neatitaisysi. Tegu tuo susirgimu patys ir tesidžiaugia. Jie nori kuo greičiau „vaidinti" — malonumas jiems neatimamas: moterims jaunų ir būtinai gražių, o vyrams žiauriai tragiškose ir (iki pilvas žiūrovui suskaudsta) komiškiausiose rolėse sėkmingai reikštis. Bet, žiūrėk, štai čia ir ten ir iš mėgėjų į didelių reikalavimų teatrus šitas ir kitas prasimuša. Kodėl? Todėl, kad jis siekė kažko kito. Mėgėjiškose sąlygose gyveno didesniu meno siekimu, didesniais pasirinktame kelyje pačiam sau reikalavimais.

Ir vėl: mėgėjų teatre pirmoje vietoje — vaidyba ir vaidintojas. Geriau, aišku, jei į krūvą sueina vienodesnio pajėgumo, panašaus pasiryžimo žmonės, kurie kartu ko nors vieno siekia. „Atžalyne", pavyzdžiui, greta drąsesnių, rimtesnių pastangų sumaišytos ir smulkios mėgėjiškos manieros. Labai skirtingas pajėgumas, visiškai kitokie tikslai. Keli tik ir galvoja, svajoja: būti visam gyvenimui scenos darbe. Tiems gal ir taikomos šios rašino mintys ir įspėjimai. Jiems pirmon eilėn! Nenueikite duobėtu, klaidingu takeliu: kojos dar netvirtos, kad nepaliktumėt raiši, kliši! Minėsiu pavardes: A. Kurauskas ir V. Gruzdys Kaune buvo pradėję vaikščioti tikros scenos planšėto atmosferoje. Kiekvienas jų tuos pirmuosius darbo įspūdžius brangina ir palaipsniui pamažu auga, neatsilieka. Prie jų galima priskirti dar kelius, iš tų, kurie svajoja, kurie trokšta, kurie scenos darbe mato tikslą. Norėtųsi siūlyti: tesusiburia šitie keli į vienetą. Kolektyvinę romantiką apraudojus, bet laiko veltui negaištant. Ne pigiom mėgėjiškom pretenzijom dienas leisti, bet tą dar galimą laiką, kol dar galima, jau tvirčiau ir tiksliau, kad ir savanaudiškiau, išnaudojus. Kad tasai puikus triukšmas vis dėlto nebūtų dėl mažmožio.

Kiekvienam mėgėjų sambūriui, kad jis pasidarytų vertas paminėti ne tik pilietinio įsipareigojimo požiūriu, reikalinga tvirta ir aiški meno vadovybė (tik ne oficiali, ne dėl tuščio titulo). Reikalingas vadovas — pedagogas. Aišku, dar įdomiau būtų, jei jaunimas susižavėtų kurio nors scenos menininko asmenim, jo teatriniu credo, ateitų į talką pastarojo svajonėms realizuoti, sceninius eksperimentus įvykdyti. Tuomet toks mėgėjiškas ratelis išsyk tampa meno kolektyvu, tegul jaunų pajėgų, bet aiškaus veido. Ir dar prasmingesnės egzistencijos. Tuomet iš tų įvairių ir šiaip sau sėkmingų mėgėjiškų pastangų galima būtų konstatuoti jauno teatro (tikra to žodžio prasme) gimimą. Jam yra dirva (pats gyvenimas stato tą pareigą) gal dar ir rytoj čia Vokietijoje veikti, vėliau kurioje nors kitoje panašiems veiksniams palankių sąlygų šalyje. Meno siekimai yra suprantami ir paremiami daugelyje žemės rutulio vietų. Nežiūrint net nesuprantamos kalbos ir specifiniai tautinių spalvų jų pasireiškimuose. Visur mėgstama nepažįstamo objekto „egzotika". Tai, aišku, nėra taisyklė, tai tik išimtis. Bet dažnai gyvenimas pamoko ir į išimtį dėti viltį ir toje progoje šį tą konkretesnio laimėti.

*

Visur pasaulyje yra įprasta dilentiškąją veiklą spaudoje minėti labai atsargiai. Bent didžioje, autoritetą, svorį turinčioje spaudoje. Jei ir minimi panašūs įvykiai, tai jiems skiriama speciali vieta ir tam išimtinai taikomas petito šriftas. Tai sena mada, iki šiol dar nepasenusi.

Mūsų sąlygose, kai tikrą spaudos organą dažnai atstoja geri ir puošnūs, bet vistik biuleteniai, visi gyvenimo prajovai spausdintu žodžiu ir cinkografijos technika net dėl grynai techninių sąlygų patiekiami vienodai ryškiai ir vienodai imponuojančiai. Skaitytojas neatskirs, kur čia buvo nepaprastas netikėtas ar ypatingo dėmesio vertas, pavyzdžiui, meno įvykis, o kur tik sąžiningo ir nuoširdaus vietos korespondento aprašyta parapinė saviveikla, stovyklinių talentų (jų irgi yra, nesiginčysime!) eilinis savo kolonijai pasirodymas.

Bet gali gimti (o gal jau ir užgimė!) savotiška konkurencija: yra proga per tokia paslaugią ir geraširdę spaudą pasigarsinti ar išgarsėti — na, tai kas greičiau pasidarysime žymesnis ir žinomesnis — eikime lenktynių! Galima ir korespondentus priprašyti ir patiems parašyti. Yra ir kitokiu galimybių. Pats garsinimas, įvykių fiksavimo faktas, be abejo, yra būtinas ir svarbus, bet blogai, kai dėl to nesusiformavusiuose smegenyse ir neatsparioje nervų sistemoje pasireiškia ligotumo procesas. Ypač mėgėjiškų kolektyvų, sambūrių veikloje — tai negero skonio, nedidelio takto reiškiniai. Viskam yra sava garbinga ir tiksli vieta, kiekvienas geras darbas nežūna. Apie tai ir šventaraštyje skaitome, tam ir gyvenimas pavyzdžius duoda. Gradaciją irgi diktuoja tas pat gyvenimas. O ypač, jei susitarsime, kad valstybiniai teatrai Lietuvoje buvo tam tikroje aiškioje meno aukštumoje, tai dėl gražaus žodžio sugretinimas ar prilyginimas gali ir mus pačius kompromituoti ir į jaunas širdis nelabai tinkamą sėklą pasėti. Vieton javų, kad kūkaliai neišdygtų!

*

Tyčia (keldamas, gėrėdamasis, besidžiaugdamas) ilgu pirštu rodau į prarajas ir į šunkelius. Pats kadaise ėjau mėgėjiškos scenos žingsnius, užtektinai esu stebėjęs, provokavęs, bendradarbiavęs. Atsirado mažas patyrimas, kiek aštresnis žvilgsnis ir reikalo pažinimas.

Mėgėjų lietuviško teatro Vokietijoje aiškus nuopelnas: repertuaro paruošimas ir žiūrovų masės spektakliais aptarnavimas. Štai vien tik mano akiratyje įvykusių faktų repertuarinis (kad ir neužbaigtas, nepilnas) balansas:

1. buv. Würzburgo stovyklos (Pr. Zenkevičiaus vadovybėje) trupė. Darė išvykas į gretimas ir tolimesnes stovyklas. (Kadangi buvo praktikuojamos tantjėmos — šiuo atžvilgiu tebūnie laikoma pusiau profesine trupe). Sąstato daliai persikėlus į Fellbachą, ten bandyta veiklą atgaivinti.

Repertuaras: S. Čiurlionienė „Aušros sūnūs."
P. Vaičiūnas „Sudrumstoji ramybė."

2. Hanau stovyklos vaidintojų samburis „Atžalynas".

Repertuaras: Kazys Binkis „Atžalynas"
A. Škėma „Vieną vakarą"
A. Gustaitis „Sekminių vainikas"
F. Schiller „Turandot - Kinijos princesė".*)
S. Santvaras „Žvejai"
A. Gehri „Šeštame aukšte".

3. Ingolstadto stovyklos mėgėjai, kuklios ir nusipelnusios artistės Z. Arlauskaites-Mikšienės vadovaujami. Vaidino, berods, tik savo stovyklos ribose.

Repertuaras: J. Strazdas „Sugrįžo"
Žemaitė „Trys mylimos"
S. Čiurlionienė „Pinigėliai"
S. Čiurlionienė „Aušros sūnūs"
K. Binkis „Atžalynas"
Putinas „Valdovo sūnūs".

4. Ravensburgo (Prancūzų zonoje) taip vadinama Dramos studija, akt. A. Zdanavičiūtės-Gustaitienės ir A. Gustaičio vadovybėje. Veikia jau dveji metai. Spektaklius pa-

*) Pabraukti pirmą kartą lietvių scenoje statyti veikalai.

ruošia tik savo kolonijai. Po vieną kartą buvo išvykos į Tübingeną, Vangeną, Memmingeną, Würzburgą ir Wiesbadeną. Kelios į artimą Biberachą.

Repertuaras: A. Gustaitis „Sekminių vainikas".
P. Babickas „Gintaro žemės pasaka"
P. Vaičiūnas „Nuodėmingas angelas"
V. Adomėnas „Svetimos plunksnos"
K. Binkis „Atžalynas"
Coolus-Genecken „Pirmas skambutis"
P. Vaičiūnas „Tuščios pastangos".

5. Kasselio stovyklos režisieriaus Ip. Tvirbuto vedama dramos studija. Buvo tik kelios išvykos.

Repertuaras: P. Vaičiūnas „Tuščios pastangos"
M. Rostand „Žmogus, kurį užmušiau".

6. Rothenburg o. T., akt. Puzdešrio vadovaujama. Lokalinio pobūdžio. Repertuaras buvo iš dalies patiės trupės vadovo sukurtas. Statyti keli veikalai. Pabrėžtina, kad akt. Puzdešris yra materialiu būdu rėmęs profesinę Augsburgo trupę.

Suminėjau tik labiau į akis krintančius reiškinius. Galima būtų daug ką pridurti. Kad pvz. ir muziko V. Šimkaus Würzburge pastatytas „Lietuviškas vestuves" (nesceniniu J. Vaičiūnienes scenaru, „prilaižymo" metodo režisūroje). Tai buvo sunkus užsimojimas, padėtas nemenkas triūsas, bet rungtynės tarp „ansamblinių" užgaidų ir etnografiniai-folklorinio žanro baigėsi (grynai meno požiūriu vertinant) kad ir lygiomis, bet, dėja, nesukeldamos didesnio atgarsio. Bet pats įvykis stovyklinės saviveiklos prasme turi būti ypač aukštai vertinamas. Tokio spektaklio paruošimas dalyvavusiam senimui ir jaunimui atnešė nemažai džiūgių, šviesių valandų. Žiūrovui, gaila, kiek mažiau.

*

Baigiant šį grynai subjektyvių, kiek keistoku būdu ir gal perilgai reiškiamų minčių rezginį, negaliu atsikratyti dar vienos. O, kad taip suruošus lietuviškų žymesnių mėgėjų trupių festifalį! Kad kiekviena grupė pastatytų vieną ar du savo geriausius (ne būtinai net lietuvių autorių), meniniu atžvilgiu labiau vykusius pastatymus. Žinau, numatau, kokį prakeikimą mano adresu siųs tie, kuriems tektų (o turėtų — Hanau!) tą pramogą ruošti. Jaučiu, kad atsiras daug balsų, kurie pakels dėl to triukšmo, dėl mažmožio griežtą protestą. Bet tokia meno saitė ne tik apvainikuotų tas šviesias ir ne tik pilietines mūsų jaunimo pastangas, bet (plačiau paremta ir iš visų pusių palaikyta) leistų skeptikams įsitikinti, kokią nepalaužiamą, drasią jėgą gali pademonstruoti idealistiniai nusiteikę, žili ir dar nemamą pražilti entuziastai. Tie žmonės, kurie prieš penkiasdešimtis metų įskiepytą tradiciją šiandieninėse žmogaus nuvertinimo ir tamsiausios ateities sąlygose ne tik tęsė, bet jai suteikė dar kitokią, dar aiškesnnę prasmę. Pabandykime spiegiančiame, akis ir protą temdančiame šaltyje nukreipti rankas ir pojūčius į dar vieną realiai džiuginančią šilumą. Ir patiems to įvykio kaltininkams ir tiems, kurie bus jo įgyvendinimo liūdininkais, tai nebus tik triukšmas dėl mažmožio. Tai bus graži, reikšminga, šaltyje gimusios šilumos demostracija ir jąja pasigėrėjimas.

Stasys Pilka

MOKSLAS

IŠ NAUJOSIOS LITERATŪROS

Vokietijoje kritikos dėmesį atkreipė Helmuto Thieliekės išleista krikščioniškosios antropologijos studija „Tod und Leben". Joje mirties problema sprendžiama pagal krikščionybės mokslą. Apžvelgiama Rosenbergo „mito" ir kt. nacių vadų principai, duodami žymiausių pasaulio mąstytojų pasisakymai ir kt.

Emanuelis Mounier, vadinamųjų „personalistų" vadas, sutelkęs apie savo žurnalą „Esprit" ne tik katalikų, bet ir kitų religijų sekėjų intelektualų gražų būrį, išleido pasisakymus visos eilės žinomiausių mokslinio ir kultūrinio gyvenimo žmonių, pavadinęs juos „Krikščioniškasis pasaulis — modernusis pasaulis". Tiek tikintieji, tiek netikintieji, pasauliniukai ir dvasininkai čia pagal savo sąžinę duoda atsakymą į degantį šių dienų klausimą: kodėl atsirado tarp krikščionybės ir šio pasaulio praraja ir ką reikia daryti, kad ji būtų pašalinta. Leidinyje metama mintis, kad šiandien pasaulis yra tiesiog išalkęs socialinio teisingumo ir tikros krikščioniškos meilės, kuri būtų skelbiama ne žodžiais, bet drauge su pačių skurdžiausių Paryžiaus kvartalų „raudonaisiais klebonais" praktikoj vykdoma gyvais pavyzdžiais.

Žydų kilimo anglas Victor Gallancz, didelės britų leidyklos savininkas, išgarsėjęs vad. „Gallancz leidiniais", Darbo Partijos šulas, vedėjas organizacijos „Save Europe naw!" („Gelbėk Europa dabar"), drauge su Churchilliu vienas iš Jungtinės Europos komiteto steigėjų, parašė knygą, pavadintą „In darkest Germany", kur parodo visą vokiečių gyvenimo skurdumą. Anksčiau jis buvo didžiulis britų komunistų draugas, priklausęs Darbo Partijos kairiajam sparnui, bet dabar juo Anglijos komunistai kratosi, prikišdami, kad jis virtęs britų militarizmo rėmėju ir nenumaldomu Sovietų priešu. Todėl kairieji jį dabar pravardžiuoja „renegatu". Belankydamas Vokietijos „skyles", jis vienoj vietoj užsuko į neišsilavinusio skurdžiaus, fanatiko komunisto būstą, kuris vis dėlto net ir šiam magnatui, nepaisydamas britų komunistų draudimo, padavė ranką — jam, vienam iš turtingiausių britų žmonių, Oxfordo universiteto pagerbtam premija už prozą lotynų kalba. Ir betgi tas turčius nesėdi ant savo pinigų krūvos, bet važinėja po pačias skurdžiausias vietoves, visur stengdamasis iškelti socialines problemas ir jieškoti jų sveikiausio išsprendimo. Ir tą išsprendimą jis mato krikščionybėj (ir jis pats yra ne tik žydas, bet ir krikščionis). Savo filosofiją jis yra išdėstęs savo veikale „Our Threatened Values", kur nurodo, kur ir kokioms mūsų vertybėms gresia pavojai. Tarp tų vertybių yra ir krikščionybė, o jis pats ypač aukština vad. „respect for personality", mūsiškai tariant — pagarbą žmogui. Ta pagarba žmogui dar kartą užtelėjo džiaugsmo banga į jo sąmonę, kai minimasis Hamburgo komunistas skurdžius vis dėlto jam ištiesė ranką ir į gražų žmogiškąjį žestą atsakė tokiu pačiu gražiu žmogiškuoju. O didžiausią žmogiškosios vertybės išaukštinimą, jo įsitikinimu, duoda Kristus. Golancz niekam neužmeta savo pažiūrų, bet pats laikosi įsitikinimo, kad visi žmonės yra broliai ir kad mūsų dienų tragedija yra ta, jog respektas žmogui yra susiredukavęs ligi minimumo. Pats jis save taria esant socialistą; jo socializmas siūlo laisvavalį visų žmonių kooperavimą, kur visi žinotų turį nuodėmių ir brolis į brolį nemestų akmeniu. Ir tas Darbo Partijos „šventasis" siūlo taip pat su vokiečiais elgtis, kaip su Evangelijos nusidėjėliu. O tada ir Vokietijoje ras daugiau kovotojų, kurie drąsiai stos griaunamų Vakarų civilizacijos vertybių ginti, būtent — krikščionybės ir žmogiškumo.

Gyvename fizikos revoliucijos amžių. Šimtai geriausių pasaulio fizikų po ilgų pastangų konstatavo, kad fiziniame pasaulyje yra daug nematomų jėgų, kurios gali tiesiog stebuklus padaryti. Tie naujausi atradimai įgalino visiškai naujomis akimis pažvelgti į medžiagą ir šviesą. Buvo sukurtos visai naujos kvantų, reliatyvumo, bangų mechanikos teorijos. Naujosios fizikos gimimo data siejama su tuo faktu, kai buvo atrasta konstanta h, Plancko (dabar jau mirusio) pavadin-

ta veikimo kvantu. Rentgeno gi spinduliai padėjo įveikti erdvę ir pačią medžiagą, įgalindami įsiskverbti į jos vidų. Spindulių tyrinėjimo srity padaryta dar didesnė pažanga. Dar prieš karą mokslininkai konstatvo tam tikrą spindulių rūšį, kurie, atėję iš visatos erdvės, savo energija ir skvirblumu praneša visas kitas ligi šiol žinomų spindulių rūšis. Jie buvo pavadinti kosminiais spinduliais. Nuo jų apsisaugoti įmanoma tiktai apsišarvavus 100 m storumo geriausio plieno šarvu. Jų veiklumą iki 150 kartų sumažina oro sluogsnis, vis dėlto, kaip prof. W. Kolhörsteris apskaičiuoja savo veikale „Kosminių spindulių energija", žmogų kasdien perveria ne mažiau kaip 100 milijonų šios rūšies spindulių. Autorius įdomiai dėsto mikrokosmi-nio pasaulio paslaptis ir įrodinėja, kad tuo būdu — per minimuosius spindulius — mes esame organiškai susiję su viso pasaulio sąranga, kur žmogus yra ne tik pasyvus žiūrovas, bet greičiau yra aktyvus dalyvis didžiojo buities scenoje vykstančio veikimo. Autorius savo pastabas baigia išvada, kad materialistai, savo pažiūras grindę klasinės fizikos dėsniais, šiandien neteko po kojomis pagrindo ir nori nenori, bet yra priversti ieškoti į tuos visus klausimus atsakymo jų nemėgtoj metafizikoj. Autorius cituoja Maxo Plancko „Tikslių-jų mokslų prasmę ir ribas", Louis de Broglie „Šviesą ir medžiagą", James Jeans'o „Naujosius gamtos pažinimo pagrindinius dėsnius" ir įrodinėja, kad materialistai, taip iškilmingai skelbę krikščionybei kovą gamtos mokslų vardu, šiandien yra netekę savo teorijoms pagrįsti mokslinio ginklo. Nors šių dienų fizika dar nėra metafizinė ta prasme, kad tiesiogiai įrodytų Dievo, valios laisvės ir nemirtingumo buvimą, bet tat ir savaime suprantama. Tačiau jau ir iš fizinio ribotumo, pro tuos skaičių, sąvokų ir fizinių teorijų matomus apdarus, atsiskleidžia nauji metafiziniai pločiai.

1885 ar 1886 m. Ipolitas Taine's atkreipė P. Desjardins'o akis į vieną nežinomą vokiečių autorių, kurio veikalas gulėjo ant stalo, pastebėdamas: „Po dešimties metų apie šį žmogų kalbės visas pasaulis." Patys vokiečiai nematė, kad Zaratustros autorius yra vienas iš didžiausių jos prozos šulų, bet tą įžvalgumo dovaną turėjo prancūzas Taine'as. Iš tikro šiandien taip ir yra — apie Nietzschę dabar kalba visas pasaulis. Prancūzas Daniel Halévy davė geriausią Nietzschės biografiją (Grasset leidinys). Kitas prancūzas, Mr. A. Quinot, duoda Nietzschės Pages Mystiques („Mistinius lapus"). Tai Nietzschės prozos ir poezijos į prancūzų kalbą išverstos ištraukos, prie kurių pridėti Quinot komentarai, gerai papildą primąją Halévy biografiją. Paul Wolff duoda naują veikalą, papildantį pirmuosius, pavadintą „Fr. Nietzschė ir krikščionių etos". Jame apžvelgiama Nietzschės biografija ir jos santykis su krikščionybe, taip pat duodamas jo vidaus brendimas ir pažiūrų susiformavimas.

Jėzuitas J. de Ghellinck davė du lotynų literatūros iš 12a. tomus, pavadintus „L' Essor de la Littérature Latine au XII Siècle". Kaip kad kadaise Marco Polo, pirmasis nukeliavęs į Kinus, parvežė pasauliui pasakojimus apie didįjį valdovą Kublajų, taip ir čia duota iš vad. „terra incognita" net du tomai. Apie tų metų vidurinių amžių literatūrą pasakoja Raby History of Christian Latin Poltry ir Ghellincko „XII amžiaus teologiniai sąjūdžiai".

Prof. Alois Mager iš Salzburgo parašė naują veikalą „Mistika kaip sielos tikrovė" (išleido Pustet leidykla Graze), skirtą mistinėms problemoms nagrinėti ir jų sąryšiui su sielos tikrove nustatyti. Sielos esmė svarstoma Tomo Akviniečio teologinės psichogijos pavyzdžiu. Mistinis sąjudis nūdieniniame moderniojo žmogaus gyvenime vėl pradeda vis daugiau prasimušti į priekį tarp kitų dvasinių sąjūdžių.

Prancūzų rašytojas Jaques Maritain, dabartinis Prancūzijos ambasadorius prie Šv. Sosto, vienas iš stipriausių šiandieninio prancūzų dvasinio gyvenimo asmenybių, išleido veikalą pavadintą „De Bergson à Thomas". Tai yra rinkinys įvairių paskaitų ir mokslinių pranešimų, kuriuos jis 1944—1946 m. skaitė įvairiuose JAV universitetuose. Pats būdamas Bergsono mokinys, autorius čia supažindina su pagrindiniais moderniosios filosofijos principais ir pavaizduoja kitas prancūzų filosofijos, ne tik vieno egzstencializmo, sroves. Savo svarstymus Maritain baigia išvada, jog netruktus turės išmušti valanda pilnutiniam tomizmo renesansui.

Ispanas Joze Ortega y Gasset, „Masių sukilimo" autorius, pasirodė su nauju veikalu „Concord and Liberty", išleistu W. W. Norton leidyklos New Yorke. Autorius, konstatavęs, kad „žmogus neturi jokios prigimties, jis turi tik istoriją", duoda ne tik išsamią praėjusio amžiaus filosofinių srovių kritiką, bet ir vertingą filosofinių srovių istorinę apžvalgą, ryškiai pavaizduodamas, kokį procesą žmogiškasis mintijimas perėjo nuo Aristotelio laikų, Leibnizo monadų mokslu, Kanto transcendentiniu Ego, Hegelio „dvasios" koncepcija, Schopenhauerio valios teorija ir Bergsono vad. „élan vital" sudarydamas Vakarų dvasios evoliucijoj esmingus tarpsnius. Jis pripažįsta pažangą Gilsono „Filosofinio patyrimo vieningumo" prasme ir duoda atsakymą, kokia yra pasaulio ir žmogiškosios veiklos prasmė.

Prancūzai rodo didelį susidomėjimą šv. Augustino minčių pasauliu ir jų artumu mūsų laikams. Pernai Paryžiuje pasirodė „Oeuvres de Saint Augustin" III, IV, V tomai su Ed. Brouwer tekstu, vertimais, įvado žodžiu ir pastabomis. Pradžią esminiams plataus masto Augustino minčių pasaulio tyrinėjimams davė Gaston Boissier, ilgametis Prancūzų Akademijos sekretorius, Lommenso bendrametis, išgarsėjusio veikalo apie Ciceroną autorius, savo „La conversation de S. Augustin", toliau juo pasekė, iškeldami šv. Augustino įtaką prancūzų vidurinių amžių scholastikai, visa eilė žymių mokslo vyrų, kaip kad filosofas Etienne Gaston, filosofijos katedros Sorbonos universitete vedėjas, 1929 m. išleisdamas „Introduction à l'étude S. Augustin". Šito sąjūdžio zenitą sudaro prancūziškasis — lotyniškasis šv. Augustino veikalų su komentarais leidimas.

Williams Blake buvo ne tiktai žymus 19 amžiaus anglų poetas, bet ir filosofas, vadinamas „britų poezijos tapytoju", nuostabiai suderinęs tyrąją poeziją su religija. Jo laisvės, lygybės, broliškumo skelbtoji evangelija turėjo įtakos ne tik 19, bet ir 20-jam amžiui. Tą įtaką ir stengiasi iškelti Dr. Marko Schorerio New Yorke pasirodžiusioji knyga: „William Blake: The Politics of Vision", nurodydama Blakės skelbtąją tezę, jog tikrojo žmoniškumo negalima išskirti iš religinio, politinio ir mokslinio gyvenimo. Ypač puiki analizė duota jo „Rojaus vartų" ir eilėraščių „Tigras" ir „Londonas". Blake, kurio, kaip ir Greco, visa didybė buvo pajusta tik pačiais naujausiais laikais, teigė, kad jo tiek tapytosios, tiek eilėmis surimuotos vizijos, kitiems atrodančios tokios svetimos ir neįprastos, iš tikro turi į save susiurbusios visa tai, „kas yra tikrai realu ir amžina, nepraeinama".

Tiek vokiečiai, tiek kitų tautybių mąstytojai didelį dėmesį skiria Nietzschės filosofijai. Kai kurie iš jų už visa tai, ką dabar matome Vokietijoje ir Europoje, visą kaltę jam ir suverčia. Šią problemą paliečia ir prof. Karl Jaspers savo veikale „Nietzschė ir krikščionybė", prisidėdamas prie tolimesnių Wernerio Wirtho, M. Dibelijaus, Benzo, Steinbüchelio ir kt. tos rūšies studijų. Jaspersas čia duoda vaizdą, kaip Nietzsche žiūrėjo į pasaulį ir jo sąrangą savo dienų krikščionybę pervesdamas nukrikščionėjimui.

Biologus ir gamtininkus iš seno kvaršina mintis: kokia yra gyvybės paslaptis ir kokia gyvenimo prasmė iš viso. Vieni tenkinasi tuo, ką patys mato ar gali patirti, kiti, pasigaudami lyginamojo metodo, biologijai priskiria dar vad. metabiologiją, kur, pasirėmus biologiniais pagrindais, stengiamasi susekti dvasiniai pradai, sielos pažinimas ir, priešingai, jo poveikis biologiniam pažinimui. Šitokios „metabiologinės koncepcios" laikosi ir Göttingeno prof. Rudolf Ehrenberg savo naujausiam veikale „Der Lebenslauf" Po biologinių tyrinėjimo triumfo pastaraisiais dešimtmečiais žmogus vėl atsidūrė prieš pagrindinę paslaptį — gyvenimo ir jo prasmės. Jieškoma naujų kelių, stengiantis pagauti gyvenimo esmę su visu pilnumu, o čia vis ir vis daugiau mokslininkų be metafizikos ir be metabiologijos, kaip ir aukščiau minimasis autorius, neišsiverčia.

---

* Daugiau, kaip prieš 50 metų, būtent — 1897 m. liepos 11 d., švedų inžinierius ir mokslininkas Andrée, įvykdė pasiutiškai drąsų žygį — balionu išskrido į šiaurės ašigalį. Apie tos akspedicijos dalyvius trisdešimt metų nebuvo nieko žinoma, kol galiausiai 1930 m. rugpjūčio 6 d. buvo rasti ekspedicijos likučiai. Jo žygį yra apdainavęs ir mūsų poetas M. Vaitkus.

RADARAS

Radar (Radis Detaction and Ranging — radijo būdu susekimas ir matavimas), vokiečių vad. Funkmess, gavo pradžią apie 1930 m., kai pirmą kartą iš elektromagnetinių, arba radijo, bangų atspindžio į vad. jonosferą, arba aukštuosius, labai praretintus ir jonizuotus, dėl to veikiančius kaip laidininkas atmosferos sluoksnius buvo išmatuotas tų sluoknių aukštumas nuo žemės paviršiaus. Po šių bandymų anglų mokslininkai pirmieji sukonstruavo aparatą daiktų nuotoliui ir krypčiai nustatyti, kuris išsivystė iki karo metu vartojamų tobulumo aparatų. Karo pradžioj vokiečių vartojami aparatai buvo lygūs anglų. Dar 1939 m. rudenį viena Amerikos firma gavo pirmą užsakymą — pagaminti 6 aparatus besiartinantiems lėktuvams susekti. Maždaug tada prasidėjo smarkiausias radaro tobulinimas ir plati gamyba, įtraukiant milijardinius kapitalus. Karui baigiantis, kaip vokiečiai pripažįsta, sąjungininkų radaro konstrukcija buvo pralenkusi vokiečius 2 metais.

Radaro aparatai kare ir šiandien taikos gyvenime plačiausiai pritaikomi kaip stacionariniai, lėktuvų, laivų nuotoliui bei judėjimui sekti ir kaip aparatai judančiose susisiekimo priemonėse — lėktuvuose ir laivuose. Karo metu vokiečiams teko nemaža stebėtis, pašautam britų lėktuve suradus aparatą (vėliau vad. Rotterdamo aparatu), kuris mažam fluorescencijos ekrane duodavo pilną panoramą, ir tai tamsoj arba pro rūką. Tai ir buvo didžiausias šių aparatų pranašumas, kad elektromagnetinės bangos (čia vartota 9 ir 3 cm ilgio bangos) prasiskverbia pro rūką, dūmus ir panašias kliūtis. Ir taikos meto reikalams jie plačiausiai pritaikomi ypač navigacijoj.

Yra keletas metodų daiktų nuotoliui ir krypčiai nustatyti, pagal kuriuos ir skiriasi radaro aparatų konstrukcija. Tačiau bendriausias principas yra tas pats visur: veikiantis atitinkamas elektromagnetinių bangų siųstuvas siunčia tik tam tikra norima kryptimi bangų pluoštą specialios kreipiančios (pvz. parabolinės) antenos padedamas, panašiai, kaip prožektorius šviesos pluoštą. Pataikęs į kai kuriuos daiktus, pluoštas iš dalies yra reflektuojamas, geriausiai tikrų laidininkų, pvz. metalinių lėktuvų paviršių, silpniau pusiau laidininkų, pvz. drėgnos žemės. Atspindys yra pagaunamas dažniausiai ta pačia antena ir priimtuvo yra sustiprinamas.

Elektromagnetiniai bangavimai paverčiami virpančiomis elektronų srovėmis, kurios veikia atitinkamai jautrų (cinko sulfido) ekraną ir duoda regimą vietovės vaizdą, kurio tamsios ir šviesios vietos, žinoma, neatitinka akimis regimų tamsių ir šviesių vietų. Pvz., tamsiai pilkas skardos stogas tokiam cinko sulfido ekrane duos šviesų ruožą. Daiktų nuotolis nustatomas skaičiuojant laiko tarpą, kuris trunka elektromagnetinių bangų pluoštui nueiti ligi reikiamos vietos ir atsispindėjus grįžti. Tai visados, praktiškai imant, labai trumpas laiko tarpas, todėl iš tikro yra matuojama siunčiamų bangų ir priimamo atspindžio laiko diferencija arba priimamojo faze. Šio bendro principo yra keli pritaikymo būdai, kurių čia betgi neliesime, nes jie sudaro dar specialesnį technikos klausimą.

VIRAI IR JŲ BIOLOGINĖ PROBLEMA

Jieškant tikslaus ir galutino aptarimo, kas yra gyvybė bei gyvas organizmas, ir aiškaus jo atribojimo nuo negyvosios medžiagos, susiduriama su virų (virus) klausimu, kuris iškilo, palyginti, neseniai juos atradus ir nustačius jų savybes. Buvo žinoma, kad daugelis užkrečiamų ligų, kaip raupai, tymai, pasiutimo liga, taip pat tokios augalų ligos, kaip tabako arba tomatų mozaika, sukeliamos nepaprastai mažų mikrobų. Tokių mažų, kad jie praeina pro smulkiausius porcelano filtrus, nepraleidžiančius kitų mikrobų, ir nematomi su pagalba geriausių mikroskopų, padidinančių iki 3000 kartų ir įžiūrinčių daiktus ligi 0,5 mikrono (mikronas 0,001 mm).

Šiandien surasti ypatingi kolloidiumo filtrai, kurie sulaiko virus, iš to galima spręsti apie jų dydį, ir jie gali būti stebimi su elektroninio mikroskopo pagalba (padidinimas ligi 100.000 kartų). Anksčiau manyta juos esant degeneruotas bakterijas, iki 1935 m. amerikiečių biologas Stanley sugebėjo gauti iš mozaikos ligos apimto tabako lapo virus grynus, kaip baltus kristalinius miltelius. Savo chemine sudėtimi tai yra nueleoproteiras (ląstelių branduolio baltyminė medžiaga), toks pat, kaip kitose organinėse medžiagose. Bet ši medžiaga, perkristalizuota net 20 kartų iš eilės, nenustoja užkrečiamosios galios ir, mažu kiekiu įtrėkšta į tabako lapą, sukelia visus ligos pažymius. Be to, čia jie daugėja arba auga, pareikšdami tuo būdingiausią gyvos medžiagos savybę — asimiliaciją (negyvos neorganinės arba organinės medžiagos įjungimas į gyvybės vyksmą, paverčiant gyvomis organizmo ląstelėmis). Tačiau jai trūksta visų kitų gyvosios medžiagos žymių: ji nekvėpuoja, nefermentuoja, neišskiria jokių katalitinių medžiagų; nevykdo jokio persikeltimo; ji yra grynas parazitinis faktorius, kuriam veikti pagrindą arba dirvą sudaro augalo ląstelės.

Tačiau ryšys šios medžiagos su kitomis gyvių rūšimis yra toks: šis virus, sudarytas iš vienos tik branduolio proteinų molekulės, ir kristalizuojamas, yra pradžioj eilės, po jo sudėtingesnis yra daugiamolekulinis virus, nekristalizuojamas, su keliomis cukraus ir riebalų molekulėmis, paskui eina (pirminės, labai mažos bakterijos typhus Ricketsia), pagaliau normalinės bakterijos, turinčios visas gyvių žymes, vienos iš jų gyvenančios parazitiškai, kitos laisvai. Tokia yra pirminių gyvių rūšių eilė, pagal kurią virai būtų lyg tiltas tarp negyvos ir gyvos medžiagos kaip žemiausia gyvybės forma. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad tai yra pirminė gyva medžiaga evoliucijos atžvilgiu, kitaip sakant, pirmutinė medžiaga savo atsiradimu, todėl, kad virai yra iš esmės parazitiški, negali gyventi be augalo (tabako) ląstelių. Taigi, tas augalas turėjo būti anksčiau už juos. Kitaip sakant, iš jų negalėjo atsirasti kitos aukštesnės gyvybės formos, nes jie patys kilę iš tų aukštesnių formų. Taigi, perdrąsiomis išvadoms kelias užkertamas, ir problema keliais atžvilgiais lieka neišspręsta.

Yra tokia hipotezė, pagal kurią virus reikia laikyti bakterijų padariniu, kurios, gyvendamos parazitiškai, pamažu netenka savo diferencijuotų ląstelinių dalių, pasilikdamos grynos nueleoproteinų molekulės, kurios yra būdingiausios organizuojančios visa ląstelių branduolio dalims — genams (jie apsprendžia daigo vystymąsi ir rūšinių bei individualinių savybių perteikimą). Pagal tai virus būtų bakterijos genas izoliuotas, pasilikęs tik vieną, pagrindinę, gyvos medžiagos savybę — asimiliaciją (iš čia eina daugėjimas). Tokia yra dabar hipotezė. Tolesnio mokslo aiškinimo reikia laukti. (Science et vie).

---

* Garsusis stratosferos tyrinėtojas A. Piccard, pasiekęs aukščio rekordą, dabar ruošiasi kelionei į jūros gelmes; norėdamas pasiekti 4 km. gylį. Leisis drauge su kitu tyrinėtoju Max Cosyns, specialių aparatu, kuriame dar bus paliktos 2 laisvos vietos kitiems drąsuoliams. Aparatas leisis ir kelsis savomis jėgomis, ir turės atlaikyti 15 km. aukščio vandens stulpo spaudimą. Tuo būdu Verne'o svajonės virsta tikrove.

MŪSŲ BUITY

x Prof. V. Jungferis, dabar ordinarinis profesorius Erlangeno universitete ,anksčiau 17 metų dėstęs Vyt. Universitete Kaune, išleidžia naujus savo knygų apie Lietuvą vokiečių k. leidimus: „Litauen — Antlitz eines Volkes", „Der Weg des Skaringa" ir „Litauische Liederschranke". Apie Lietuvą yra vokiškai parašęs apie 10 knygų.

x Freiburgo universitetas Šveicarijoj leidžia Milašiaus raštus. Jų iš viso bus apie 10 tomų, šiuo metu keli jau išleisti. Pirmajam tomui įvadą yra parašęs vienas iš jo bičiulių, Armand Gaday, pavadinęs jį „Milašius — meilės peotas". Jo „Miguel Manarą" ir poezijos rinkinį J. Gronrieder yra išvertęs į vokiečių k. „Manara" buvo pastatyta Ženevoje ir dabar statoma Prancūzijoje. Apie Milašiaus kūrybą rašo ne tik šveicarų, bet taip pat plačiai prancūzų ir anglų spauda.

x Argentinoj P. Babickas išleido naują savo poezijos knygą „Svetimoj padangėj", iliustruotą dail. Vl. Vijeikio. Joj daugiausia sudėti Pietų Amerikoj parašyti eilėraščiai. Kai kuriems Babicko kūriniams Argentinoj gyveną lietuviai I. Andrijauskas ir Č. Poimanskis parašė muziką.

x Didžiojo Liet. Kalbos žodyno III tomas (C-J raidės) atiduotas spausdinti. Iš viso jis turės 14 tomų. Redaktorius — J. Balčikonis. Praktikos reikalams ruošiamas bendrinės kalbos žodynas iš 85.000 žodžių. Baigiamas spausdinti (kadaise dar M. Jurkyno ruošto) vietovardžių žodyno I-is tomas, skirtas Vilniaus apskrities vietovardžiams.

x Pulgis Andriušis, kuris redaguoja Liet. Tremtinių Rašytojų Draugijos ruošiamą „Skaitymų" žurnalą, paruošė ir atidavė spaudai tris savo naujus leidinius: feljetonų rinkinį „Siuntinėlis iš Amerikos", apysakų — „Anoj pusėj ežero" ir knygą jaunimui, pavadintą „Vabalų vestuvės".

x Šveicarų dienraštis „Die Tat" ir kiti Züricho laikraščiai šiltai atsiliepė apie mūsų pianistą Andrių Kuprevičių, kuris, išvažiuodamas į Argentiną, pakeliui Züriche davė šveicarams fortepiono koncertą. Jį užsieniečiai, pasirodo, sugeba geriau įvertinti už pačius lietuvius.

x Latviai pastaruoju metu varo sustiprintą savo krašto kultūrinę propaganda. Šiuo metu stato filmą. „Kas mes esame ir ką mes pajėgiam", parodančią, kas yra tie DP, jų baletą, vadovaujamą O. Lėmanio, pasikvietė gastrolių olandai. Į latvių kalbą išsivertė ketvirtąją A. Gailičio knygą, romaną „Liepsnojanti širdis". Latviai taip pat turi žuralą tremtinių teisiniams klausimams nagrinėti. Gyvą meninį ir kultūrinį veikimą yra išvystę ir estai, kurių rinktinių jėgų ypač daug šiuo metu susikoncentravę Švedijoje.

x Rašyt. Paulius Jurkus ir dail. P. Osmolskis paruošė mokyklinio amžiaus vaikams knygelę „Du draugai". Dail. Br. Murinas paruošė ir atidavė spausdinti savo „Spalvotąją karpybą".

x Šveicarų „Gazete de Lausanne" Byrneso knygos „kalbėkim atvirai" pasirodymo proga aprašo, kaip Sovietai 1945 m. Maskvos konferencijoj rūpinęsi išgauti Pabaltijo kraštų aneksijos pripažinimą, reikalaudami jas, kaip 3 sovietines respublikas, įsileisti į būsimąją taikos konferenciją. Dėl tų kraštų politinės padėties išsamų memorandumą Londono konferencijos dalyviams buvo įteikęs VLIKAS. Ryšium su juo ir su politiniais įvykiais Pabaltijy Lietuvos vardas skamba žymiausiuose pasaulio spaudos organuose.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Juozas Kėkštas, **Diena naktin.** Eilėraščiai. Buenos Aires, 1947. „Rudens dugnu" ir „Staigaus horizonto" antrasis leidimas. Išleido — Argentinos Lietuvių Jaunimo Draugija. Tiražas — 1000 egz. iš jų 100 numeruotų.

Kazys Bradūnas, **Maras.** Poema. Atspausta rankraščio teisėmis Bavarijoje. Viršelis ir iliustracijos Telesforo Valiaus. Kaina 6 RM.

Alfonsas Gricius **Žemė ir žmogus.** Sonetai. Išleido „Žalgiris" Würzburge. Viršelis — Telesforo Valiaus medžio rėžinys. 56 psl., kaina 4 RM.

Vydūnas **Bhagavad Gītā.** Palaiminančioji Giesmė. Vertimas iš Sanskrito. Dr. Vydūno Bičiulių lėšomis išleido Lietuvių Skautų Brolijos Vadija Detmolde. 152 psl., kaina 7 RM.

Liudas Dovydėnas **Gyveno kartą karalius.** Išleido „Sudavija". Iliustracijos P. Osmolskio.

Šimas Urbonas. **Sūkuriai ir žmonės.** Išleido Liudas Vismantas Würzburge. Viršelis P. Osmolskio, kaina 6 RM.

Stepas Zobarskas, **Riestaūsio sūnus.** Išleido Patria, iliustravo Povilas Osfolskis. Kaina 6 markės.

Juozas Girnius, **Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje.** Ateitininko biblioteka No 10. Išleido Moksleivių Ateitininkų S-ga Würzburge 1947.

Naujoji Aušra. Mėnesinis kultūros žurnalas Nr. 1, gruodžio mėnesio. Redaktorius Anatolijus Kairys, redakcinė polegija — Kazys Pakštas, Juozas Prunskis, Antanas Vaičiulaitis ir Petras Kiaulėnas. Leidžia Lietuvių Kultūros Institutas. Redakcijos adresas: 10701 S. State St. Chicago 28, Ill. USA. Administracijos adresas: 10729 So. State St., Chicago 28, Ill. USA.

Žingsniai. Kultūros žurnalas, 1947 m. gruodis, Nr. 11. Redaktorius Petras Butėnas. Adresas (24) Stade/Elbe, Pulverweg, Lithuanian Camp.

Auka. Biuletenis kunigams. Kirchheim/Teck. 1947 m. Nr. 2. 120 psl. leidinys, skirtas katalikiškosios akcijos enciklikos Ubi Arcano Dei 25 metų sukakčiai paminėti.

Scholar, užsieniečių studentų žurnalas Vakarų Vokietijai. Nr. 1. Redaktorius — Albertas Zemribas-Zubras. Adresas: Heusserstr. 32, Heidelberg.

Pragiedruliai, 1947 m. gruodžio mėn. Nr. 15. Švedijos lietuvių žurnalas, redaguojamas J. Lingio. Adresas: Hälsingegat. 20, tr. 5 Stokholm.

Aleksandras Ružancovas, **Lituvių periodikos straipsnių bibliografija,** 1045 m. Lietuvių Bibliografijos Tarnybos leidinys, Nr. 6. Išleista Memmingene, 1947 m., spalio mėn.

AIDAI — Lithunian Cultural Magazine — ECHOES
Authorized by Headquarters European
Command Civil Affairs Division
No. 10 January 1948
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp.

Numerio kaina 6 RM.

V. K. Jonynas Iliustracija